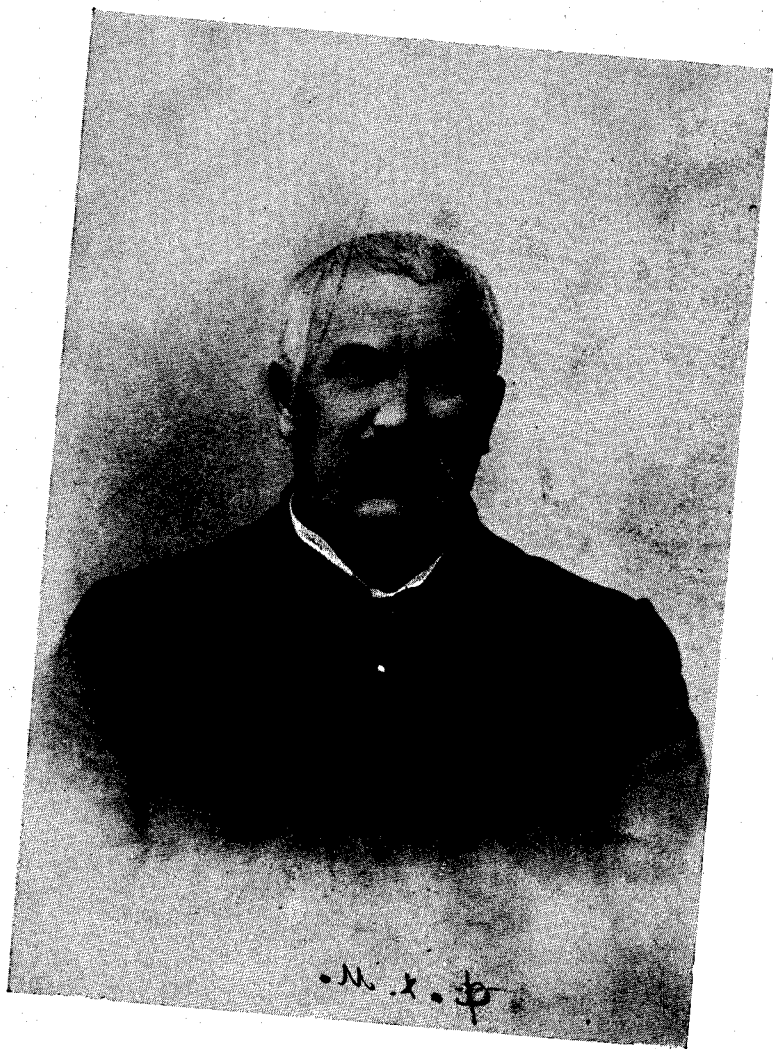

6541

60721 - T. 1.

Rayner-Ko. J. M.

750

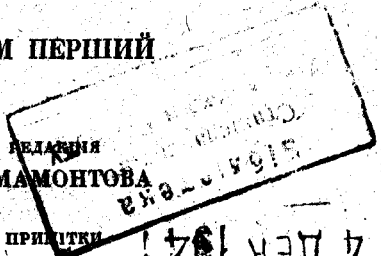
ІВАН ТОБІЛЕВИЧ
(КАРПЕНКО-КАРИЙ)

ТВОРИ

ТОМ ПЕРШИЙ

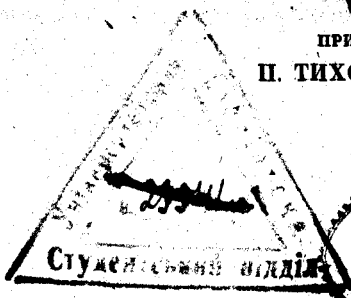
РЕДАКЦІЯ
Я. МАМОНТОВА

ПРИДІТКИ
П. ТИХОВСЬКОГО

4 DEK 1971

65717

Ів. 1793 ф. х. м.

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО
УКРАЇНИ
1929

Том I: Бондарівна.—Паливода XVIII століття.—Лиха іскра поле спалить і сама щезне.—Гандзя.

Том II: Підпанки.—Наймичка.—Безталанна.—Батькова казка.

Том III: Бурлака.—Розумний і дурень.—Чумаки.—Сава Чалий.

Том IV: Сто тисяч.—Понад Дніпром.—Хазяїн.

Том V: Мартин Боруля.—Суєта.—Житейське море.

За цим поділом томи I, II і почасти III складають п'єси романтичного характеру, при чім у I-му томі—романтика історична, у II-му та почасти у III-му—побутова або історично-побутова. У III-му томі—історичні та побутові п'єси, де порушуються соціальні і психологічні теми, а суто романтичні моменти одсунуто на другий план. Томи IV-й та V-й складаються з реалістичних п'єс, що становлять кульмінаційну точку в драматургії І. Тобілевича.

До кожного тому нашого видання будуть додаватися примітки бібліографічного та пояснюючого характеру (П. Тиховського). Опріч того, окремим VI томом буде видруковано біографію І. Тобілевича, критичний розгляд його творів (Я. Мамонтова), листування, бібліографію та інші історично-літературні матеріали.

Таким чином, наше видання буде охоплювати увесь драматичний дорібок І. Тобілевича і додаватиме матеріали, що допоможуть читачам з'ясувати життя та творчість цього найвидатнішого українського драматурга. Невидрукowanими залишаться лише драматичні уривки та переробки чужих п'єс, бо вони нічого не додають до творчості І. Тобілевича і не мали жодного значіння в житті українського театру.

Авторський текст ми всюди зберігаємо непорушно. Коли-ж трапляються такі місця, що надто ріжуть вухо сучасникові, то вносимо їх у додатки та примітки до кожного тому, де точно визначаються найважливіші текстуальні зміни.

Я. Мамонтов.

Харків.—1928—Лютий.

Гурток аматорів, що 1875 р. брали участь у першій виставі п'єси «Вечорниці» П. І. Нищенського в м. Лисаветі, на Херсонщині.

7. Кропивницький, М. А.— 8. Тобілевич, І. К. (Карпенко-Карий).— 14. Тобілевичка, М. К.— 23. Тобілевич, М. К. (Садовський).— 28. Нищенський, П. І.— Всі інші — аматори та юнкери місцевої військової школи.

Вища Науково-Репертуарна Рада
Головполітосвіти НКО УСРР
до вистави дозволила.
(17/VH 1925 р. літ. А. № 4346).

БОНДАРІВНА

ДРАМА У 4-Х ДІЯХ І 5 ОДМІНАХ

ДІЄВІ ЛЮДИ:

Староста — вельможний пан.

Чеслав Герцель — шляхтич, його прибічник.

Гнат Бондар — старий козак.

Тетяна — його дочка.

Марія — хазяйка у Бондаря.

Тарас — запорожець, літ 35.

Денис — парубок, літ 25.

Оксана — дівчина, його сестра.

1 }
2 } запорожці.

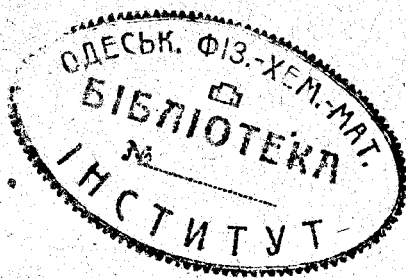
1 }
2 } чоловіки.

1 }
2 } наймити.

Мордохай — єврей, орандар.

Запорожці, народ, дівчата, челядь двірська.

Діється в XVII столітті.

ДІЯ ПЕРША.

Улиця. З одного боку оранда, з другого хата Бондаря.

ЯВА I.

Бондар, 1 і 2 чоловіки.

Бондар. Вже третій день, як він приїхав з Січи: сьогодні прийде попроситися; а ви, як хочете самі дознатися,— ідіть до нього!... Та цур мовчать! По корчмах—ані слова! Нехай все буде, як було, поки пора не прийде.

1-й чоловік. Не первина: вже добре ми навчились, як мовчать!... Не мало лиха натерпілись від язиків дурних!..

2-й чоловік. Не успіє ще зібратися рада де-небудь, єврей про все вже зна і зараз-же несе до пана.

Бондар. Ото-ж то й є!... А послі пшик і вийде!... Пора за кров, що пролили, хоч розуму набратися!... Коли-ж в нас так: розсердився козак на єврея і ну його страхать, що вже недовго будуть панувать, що скоро прийде їм кінець!... І так успіє похвальбою все євреєві розтолкувати, що діється між козаками, що той все зна, неначе він на раді був.

1-й чоловік. Правда, правда.

Бондар. Ну, йдіть-же ви ще до Тараса, а я його тут буду ждять.

2-й чоловік. Ходім, Максим! *(Виходять)*.

ЯВА II.

Бондар *(сам)*. Багато крові ще пролється!.. І жаль мені, як я подумаю, що все оце, що весело так виглядає, димом візьметься! Не можна-ж більш терпіть, пора їм показать, що й справді в козака є шабля і що вона не дурно

висить біля бока!.. Хмельницький взявся за діло, а він розумний, вчений і козак бувалий. Дай то боже, хоч перед смертю побачить, як знов козак наш оживе! Піду-ж я підожду Тараса. Не знаю, де моя пішла Тетяна? За ці два дні, що в нас Тарас буває, щось став я помічати, неначе не своя вона. Не в пору те кохання, а й рад-би був я мати такого зятя, як Тарас. Та ні! Він не до шлюбу дивиться: слава лицарська вже повінчалась з ним, то з нею він не розведеться! *(Іде в хату)*.

ЯВА ІІІ.

Із оранди виходять Герцель і Мордохай.

Герцель. Не чуть ні слова, кажеш?... Прислухайся, Мордохай, в обидва вуха, бо й вам не з медом буде!

Мордохай. Ой, вай! Кому скрутиться, а нам змелеться!... Бідним євреям найбільше завжди достається!.. Не треба вам, пануню, турбуватися, бо єврей, як страх ще за сто миль, кричить, що вже під носом, — і часом зайця вовком він полічить!... То й добре! В таку пору краще даремно тричі перелякаться — ніж ждати спокійно, поки тебе заріжуть.

Герцель. І даремно лякаться не треба, бо переляканий чоловік завжди дурість зробиє і в ополонку сам ускаче, як тільки крикнуть зопаду на нього. *(Оглядається)*. А що, ти не казав ще Бондарівні про те, що я тобі велів?... Про моє кохання люте... Ой, Мордохай!... Коли-б мені її добути, я душу-б чортові віддав хоч зараз!

Мордохай *(лукаво)*. Сватайте її, пануню!... Хіба Бондар скажений, щоб за такого пана не віддати?

Герцель. Ну, та й дурний ти, а ще й єврей! Нащо мені рахуба та здалася: щоб староста вельможний пан побачив гарну жінку і зараз одібрав? Таку красу не вдержиш жінкою! А так пограться з нею — і душу-б чортові, кажу тобі, віддав!..

Мордохай. Вона така чесна дівчина, що вас коли полюбить, до старости не піде вже тоді.

Герцель. Скажи своєму батькові! Я добре вже жіночу губу знаю. Вони всі держать честь дівочу міцно, і тільки треба жінкою щоб стала, то вже не довго будеш ласки добуваться!.. О, знаю я — з'їв зуби!..

Мордохай. Правда, пануню, багато є й таких... Але це не така!.. Світую вам сватать Бондарівну... Коли добудете її за жінку — щасливі станете.

Герцель. Іди ти к бісу з своєю радою дурною! Ти тільки їй скажи, що я душі у ній не чую!.. А там я знаю, що робить!.. О, стривай! Здається староста наш пан простує!.. Так, він... Треба до нього бігти. *(На виході)*. Зроби-ж, об чім прося! Бо пейси й бороду тобі я обшмалю, нехай мене чортяка візьме. *(Пішов)*.

ЯВА ІV.

Мордохай *(сам)*. Який ласий! Бондарівну може десять душ вже сватало, і вона всім відказала, а йому хочеться так добути її, щоб погратися!! Ой вей!.. Які тепер пани понаставали: всі ласі до жінок, до меду доброго — та й годі! А як треба воювати з козаками, то вони нікуди не годяться! Бо мед, венгерське і жінки всю силу й хвабрість в них позабирали!.. Покажи йому Бондарівну, то він од війська утіче! Та що там Бондарівну: нехай яка небудь моргуха йому кивне, то вже він не вояка, а бабій... *(З дверей висоується голова єврейки)*.

Єврейка. Мордохай! Іди сюди! *(Голова ховається)*.

Мордохай. Зараз, зараз! Ой, ой!.. Які часи настали!.. Погані часи: пани не вміють воювать, а євреї бідні пропадають від гайдамак, як мухи в-осени! Вей мір, вей мір!.. Що далі буде? *(Пішов)*.

ЯВА V.

Трохи раніше чути за лаштунками дівочий хор. Водять «короля». Виходить Бондарівна.

Тетяна *(іде до своєї хати)*. Невесело мені чогось зробилось з ними!.. І так недавно ще мене смішило залицяння моїх женихів, і муки ті, що від кохання вони мали!.. А тепер? Либонь з'являється в мені самій те, з чого сміялась я!..

Оксана *(іде швидко до Тетяни)*. А знаєш ти, що наш Денис сьогодні хоче тебе сватать? Він пропадає за тобою!..

Тетяна. Молодий ще ваш Денис: йому на Січ, а не до шлюбу шлях.

Оксана. Те-ж саме й батько йому кажуть, а він, як мертвий ходє, не слухає нікого; одно на думці — ти!..

Тетяна. Йому ще слави, козацького гарту добувати треба, а з ними вмiстi й розум затвердiє. Тодi уже подумає й про шлюб!..

Оксана. I скiльки ти вже відказала тим женихам. Всi дiвчата дивуються!.. Невже ти й досi ще не бачила такого козака, щоб серденько до нього задрiжало?

Тетяна. Сама не знаю, що сказати!.. Смиялась я з кохання, любила батька одного, його розмови про походи мене чарували, тай бiльш нікого... а тепер...

Оксана. Що?.. може полюбила ти кого?.. Цiкаво!.. Чи не козак той Тарас, що у вас його я бачила учора?..

Тетяна. Не знаю... Може й вiн!.. Слухай, Оксано: як я його побачила, то менi так ясно стало на душi, так весело, що все-б балакала, смиялась i слухала його... I хата наша яснiша стала, а в серцi — мов празник Великдень! А як пiшов вiн з хати, то зразу все перемiнилось: скучно, все хочеться кудись iти, а куди — й сама не знаю!.. Так цiлий день собi я мiсця не знайшла. Коли-ж прийшов вiн ви'ять, я знов така-ж весела стала, i душу — мов пiсля довгої зими — пригрiло сонечко весняне!.. Сама не знаю, що зо мною!..

Оксана. Може той Тарас — який небудь характерник, що вмiє напускать на людей таку болiзнь, тай напустив оце на тебе?..

Тетяна. О, певно чари в нього є, та тiльки ти не злiї чари!.. Ти менш, нiж я, в цiм тямиш! Ходiм до мене, коли хочеш.

Оксана. А я дiвчат догнать хотiла, щоб з ними погулять. Ходiмо лучче й ти до них — чого сидiть у хатi?..

Тетяна. Менi не можна. Скоро прийде той козак Тарас — прощатись... з батьком, то треба дома бути, щоб дати чого їм попоїсти...

Оксана. А я пiду. Прощай, Тетянко!.. Диви, Денис сюди простує!.. Яка щаслива ти: i козаки, i парубки так бiля тебе i в'ються! (Побiла).

Тетяна (одна). Велике щастя в тiм, що всi менi заглянуть у вiчi!.. А той, що душу взяв мою до себе, поiде завтра звiдсiля... i може вже до смерти його я не побачу!..

ЯВА VI.

Входить Денис.

Денис. Не знаю я, що сталося зо мною!.. *(Підходить несміло до Тетяни)*. Зрастуй, Тетяно!.. Дивись на мене... Як тинь яка, блукаю я!..

Тетяна. Який ти був, такий і єсть: смішний, дитина!..

Денис. Смішний тай годі!.. У мене душу вивертає, і все-ж таки смішний!.. Та чим-же я смішний? — Скажи?..

Тетяна. Всим. Найпаче-ж тим, що в мене закохався і сватать вже мене задумав.

Денис. Хто-ж це сказав тобі?... Не вспів я ще промовить слова дома; як мучусь за тобою, а ти вже знаєш і смішним мене зробила!.. Тетяно!.. Невже мене не любиш ти ні крихти?.. Ти-ж так привітно балакала завжди зо мною і тим із розуму мене звела... Казала всім, що я найкращий парубок між парубками, і речами такими мені надію подала...

Тетяна. Те саме я тепер скажу і ще й додам: іди на Січ, то може й козак із тебе буде не послідній!..

Денис. Про Січ забув я з того часу, як в тебе закохавсь!.. На що-ж тобі та Січ здалася? Хіба без Січи ми не не прожили-б щасливо вік з тобою?

Тетяна. То не козацький-же ти син, коли таке говориш. За що й любить тебе?..

Денис. Ти думаєш, що я боюся бусурмена?.. Ні, Тетяно! На п'ять один піду — хоч зараз!.. Але що-ж в тім?.. Піду я воювать, ти заміж вийдеш!.. Зроблюсь я козаком... а ти?.. Чия тоді ти будеш?.. Тихо хіба хазяїном прожить не можна?..

Тетяна. Коли дівчат козацькая чарує вдача, то йди і ти, та з ворогом попереду навчися воювать, щоб вмів оборонять свій край і жінку від татар!..

Денис. І що-ж, тоді тобі я кращим буду, коли калікою вернусь?..

Тетяна. У тебе й мова ще дитяча, а ти жениться вже задумав!.. Слухай, Денисе, я люблю тебе...

Денис *(не дослухавши, кидается до Тетяни)*. Любиш?..

Тетяна *(одпихає)*. Постривай!.. Люблю тебе, як брата.

Денис. Як брата? У мене є сестра — Оксана!..

Тетяна. Смішний ей-богу ти. Та дай-же выговорити мені!..

Староста. Люблю тебе за службу твою дуже!... Придави-ж тепер свій мозок так, щоб те усе, що зветься розумом, вийшло наверх і спитай його: що зробити, щоб Бондарівна була моя? Коли у тебе не достане, позич у чорта хитрощів — і добудь мені Бондарівну!.. Обернись у змія, в голуба перевернись — як треба буде — і добудь її! А кровію полить прийдеться шлях до неї — зробися тигром на той час!

Герцель. О, вельможний пане! Полити кров'ю шлях... то...

Староста. Кров — сироватка, коли природа кличе наше тіло на празник розкішний!.. Ну, прощай! Я знаю: ти усе придумаєш на самоті і прийдеши вже тоді мені оповідать! А за послугу будеш мати від мене тисячу червінців. Я жду тебе у замку! (Пішов).

ЯВА VIII.

Герцель (один). О, це служба ласа! 1000 червінців!.. Достанем Бондарівну... Хоч так, хоч так! Вельможний староста потішиться нею недовго, я вже знаю, а взаєлі і я свою жагу удовольню... Для себе добувати Бондарівну трудно, щоб бешкету та гвалту не зробіть, а для вельможного це інша річ, тут гвалт вже не допоможе, коли сироваткою кров він зве!.. Але обійдемося ми й без крові! Тільки тут мало розуму одного... Треба скласти добрих два, щоб видумать як діло це зробіть. Без єврея не обійдеться. Мордохай!.. Іди сюди!.. Розумний дуже єврей... пораюсь з ним, що скаже. Велика сила жіночая краса, то правду староста сказав! Тай гроші сила не мала, скажу вже я від себе! Мені здається, що й чистую як ранішня роса людину — можна купити за ласощі й принади!.. Важна штука честь дівоча, зневага батька! Ха-ха-ха! Химерні вигадки дурних людей, що замість крові в них молоко по жилю мється! Мордохай!

ЯВА IX.

Входить Мордохай.

Мордохай. Що тут таке, пануню, сталося, що чете мене сюди?..

Герцель. А в корчмі нема нікого?..

БІБЛІОТЕКА
ІНСТИТУТ

Мордохай. Нема, кажіть, що пану треба?

Герцель. Хочеш заробить сто червінців?

Мордохай. А де-ж є на світі такий чоловік, щоб не хотів заробить сто червінців?

Герцель. Зробиш діло, візьмеш сто червінців, не зробиш — з'іси дулю! А може й гірше що з'іси!

Мордохай. Сто червінців?.. Далі-буг, зроблю!..

Герцель. І ще умова: про те, що тут казати зараз буду — ти сам, в той мент забудь повинен, коли це діло зробиш; а як довідаюсь, що скажеш ще кому, то з дозволу вельможного пана старости — одріжу язика — ей-богу!

Мордохай. Добрий гендель, за сто червінців язика одрізати!.. Ні, най будете здорові, ніхто не буде знати: я в богомілля заховаю ваші речі...

Герцель. Так слухай-же. Вельможному пану старости угодобалася Бондарівна.

Мордохай. Ой, вей мір!

Герцель. Чого ти галаснув, мов хто тебе припик жиганом?

Мордохай. Страшно зробилось!.. І ви, і староста до Бондарівни. *(Цмока губами і ольдається кругом)*. Ходімо лучче в оранду, щоб тут хто не почув... Ви знаєте, як Бондаря всі люблять... Ай!..

Герцель. Не такий чорт страшний, як його малюють... Еге, когось сюди несе і справді — ходім у корчму, а жінку вижени із хати, щоб не чула. *(Пішли)*.

ЯВА X.

Тарас, 1 і 2 чоловіки.

1-й чоловік. Ну, прощай! Щасливої тобі дороги, брате!

2-й чоловік. Бувай здоров! Побачимось в обозі.

Тарас. Оставляйтесь здорові. Підете завтра по близьких сел. Та сторожко робіть ви діло, щоб хто не провідав.

1-й чоловік. Не турбуйся, козаче. Всі знатимуть, що треба знати, і язика держати будуть за зубами, і обденоками навіть його не витягнеш!.. *(Обидва чоловіки пішли)*.

Тарас *(сам)*. Своє зробив я діло, тепер би й їхати вже пора; коли-ж на гріх побачив тут чарівні очі Бондарівни, і мов хто прикував до... Поки не знав її, був

БІБЛІОТЕКА
ІНСТИТУТ

вільний я, як вітер, як птиця, як вода у половоддя!..
І думка, й серце були на Запоріжжі!.. А тепер?.. Вони тут,
біля твоєї хати, в хаті, біля тебе самої. Не козацька це
хворість, але вона такою стежкою залазить в душу і в
серцеві потайно так примоститься, що тільки вже тоді
оглянешся, коли почувеш, що тут сидить. Коли-б ту стежку
знав, колючим терном-би її закидав, щоб дівочий погляд
по ній, дівоча ласка, не пройшла!.. Найбільш бере мене
досада, що я її побачив в таку пору, коли про себе ду-
мати не слід!.. Піду, ще раз на неї гляну і придавлю в душі
своїй кохання!.. Нехай крига зашеретує моє серце — поки
не доконаєм ворогів! (Шшов у хату). (Дівчата, хлопці
виходять на коні і водять «короля»: «Король коло городу
ходить» і т. д.).

ЗАВІСА.

ДІЯ ДРУГА.

У Бондаря. Хата вбрана багато.

ЯВА І.

Сидять: Бондар, Тарас і Тетяна, котра що-небудь робе.

Бондар. Давно вже я бачився з товаришами!.. Що там дід Кадило поробляє? Як Чаплія?.. Чи ще живий?.. А Горобець?.. А Чайка? Та всі — усі товариші — од разу й не нагадаєш — як живуть? розкажуй!..

Тарас. Багато вже не стало тих, що воювали вмісті ви!.. Один Кадило ще живий, та й той на ладан дише. Чайку у Синопі убили. Горобець і Чаплія у морі потонули!.. Я сам в неволі був два годи.

Тетяна. Як, в неволі?.. І живий zostався?..

Тарас. Кому ще жить назначив бог, той із пащеки лютої смерти вийде цілим... я ще малим повинен був умерти, а от живий zostався!..

Тетяна. Чого-ж то так, козаче, що ти малим повинен був умерти?..

Бондар. О, ти не знаєш ще, Тарасе, моєї Тетяни! козацька справа люба їй, як нам з тобою, коли не більш!.. Розкажи вже їй, нехай послуха про біди лицарські. Мої вона давно оповідання знає, нехай ще знатиме й твої: козацькі діти повинні знати, що роблять їх батьки і брати, щоб і своїм те дітям розказати.

Тарас. Багато все розказувати буде!.. За себе я скажу тобі, Тетяно, що бурь доволі пережив... Мій батько був козак і жив зимовником вже з матір'ю моєю; а я тоді малим ще був — год з десять мав — бо добре пам'ятаю, як раз наскочив на наш хутір загін татарський. Товаришів

при батькові було з десяток, оборонялись довго, але сила взяла своє: убили батька і всіх товаришів, а матір і мене зо всім добром в полон забрали. Хотілося мені розбити голову свою тоді об мур, та матери пожалкував... Догнали нас до Перекопу, а тут товариші настigli і січа піднялась!.. Татари бачили, що здобич потерляють: од бусурменської лютої в обозі стали полонних убивать... Убив татарин мою матір, я палицю в той мент з гарби схопив і кинувся на бусурмена, себе не тямлючи і, певно, він-би вбив мене, коли-б Кадило з товариством в обоз татарський вже не вскочив і не проткнув татарське горло шаблею в ту хвилию, як він хотів зрубать дитячу голову мою, що горіла жагою помсти за матір любую!.. Татарин впав, і я, як падав він, ще й палицею його вдарив!.. Кадило крикнув: «Козак із тебе буде!» І кинувся кінчати ворогів. А я стояв над трупом матери моєї і кричав, до бога руки знявши. О, не забуду я ніколи тієї муки тяжкої, що серце пригнітила, як я zostався сам з січовиками... Мене з собою взяв за сина Кадило; тоді ще жвавим козаком він був!.. Мене, спасибі, в школу він віддав, і вивчивсь я... Давно було, а ще й тепер я бачу матір і помсту лютюю до ворогів носю у серці!..

Тетяна (*випирає сльози*). Ти серце так розворушив моє, козаче, що я заплакала, бо пригадала і свою покійную матусю, котру убили теж злії вороги!.. А як-же ти попав в неволю, й як утік від лютої смерті знову?..

Бондар. Ти-б краще у світлиці дала чого небудь нам попоїсти, бо певно вже Тарас проголодався!

Тетяна. Я в мент один вас нагодую, бо в мене все уже готово!.. І все-ж таки прошю тебе, Тарасе, скажи: як ти попав в неволю і з неї як ослобонивсь?

Тарас. Я рад тобі розказувать, коли так любиш слухать!.. І весело мені дивиться в очі твої молодії, що сяють зорями, як слухаєш козацькі справи!.. Ти батькова дочка. (*Тетяна потупляє очі*). На чайках ми пустились в люте море: воно сказилось на той час, бо лютувало гірш од пекла!.. За Тендером уже дві чайки потонули, а буря, взявши з нас такую жертву, ще гірш розлютувалася!.. Молились богу козаки, а наші байдаки, мов пір'я, що гуси погубили, хвиля кидала!.. О, ворог лютий, вітер той, що

нас не милував!.. Море клекотіло, пінилося, заливало напі чайки і прудко гнало нас, — як хмари в-осени по небу вітер буйний гонить. — Розбило чайку нашу і в хвилях грізних де-не-де буйні голови козачі показали!.. Я довго бився, не давався в руки смерті і вже тонуть почав, як викинуло без пам'яті мене на берег турецький!.. Викинуло за тим, щоб із безодні моря попасти в зуби туркам!.. Коли прокинувся я, то вже був звязаний і в темному якімсь льоху сидів. Тут нагадав я все, і жалко мені стало, що в морі не втонув з товаришами разом! Тяжка турецькая неволя, не буду я тобі про неї говорити!.. скажу, що в ній пробув два голи і горя вдосталь я набрався. А й тут господь ще зглянувся на мене: поміг мені вернутись в рідний край!.. Я задавив тюремщика свого, надів його одержу, і, криючись по горах, по лісах, ув кору з дерева, поки добрався до України. Ожив я тут!.. Набрался сили знову і знов летить на ворога, як в рай готов!..

Бондар. Аж кров моя старая кинулася в голову від твого оповідання!.. За муку ту, що ти за всіх терпів, дай обнять тебе, Тарасе!.. (Обніма його). Орли! Яка мати не усміхнеться, дивлячись на таких синів!..

Тетяна (обніма й цілує Тараса). Як брата дорогого, цілую я тебе, козаче! Тепер ідть в світлицю — я їсти вам зготую зараз! (Виходить).

ЯВА II.

Ті-ж без Тетяни.

Тарас. Я про їжу забув: так весело мені у вашій, батьку Гнате, хаті.. Мов у батька рідного отут я спочиваю. Спасибі за привіт, за щирість вашу!.. А тепер про діло ще я маю дещо розказать. Хмельницький вже тепер в Орді, присоглашає хана, щоб нам поміг ударить разом на ляхів, бо нестерпуче стало жити з ними!..

Бондар. Знаю!.. О, дай боже поміч!.. хоча тобі, Тарасе, по правді я скажу: не по душі мені, що ми на землю християнську наведемо христових ворогів, що дивляться на нас гірш, ніж на собак!..

Тарас. І ворог лютий — побратимом стать повинен, коли несе свою голову за нашу віру.

Бондар. Коли-б не каляся ми, як наші побратими, котрим не мало ми за шкуру сала залили, прийшовши в нашу землю, не обернулись в лютих ворогів... І так багато мук народ переживає, а ще татарську орду, жадну до грабунку, як упустимо сюди, то бог його ще зна, що важче тоді стане: чи лядська справа, чи татарський грабіж і полон.

ЯВА ІІІ.

Ті-ж і Тетяна.

Тетяна. Ідїть, уже готове все!.. Тарас, мабуть, давно проголодався; прости мене, що довго ждати заставляла!..

Тарас. Я батькові сказав твоєму: в хаті вашій і весело мені і так затишно, що я й забув про їжу; а тобі скажу, Тетяно, та не сердься тільки, — що кращої ще дівчини не бачив я від тебе і серцем, і душею!.. (Тетяна соромиться і опускає очі). О, тут відпочиваєш: мов в світлому раю я опинивсь!..

Бондар. Ну, годі вже тобі, ще дівчину зіб'єш справді з пантелику!.. Ходімо лучче під'їмо, то там і побалакаєм про начатеє діло. А ти, Тетянко, Марію зви до себе і не впускай до нас нікого, щоб не помішали, бо діло є! Ходімо, дорогий мій гостю, ходімо, сину! Я так тебе зову за тим, що біле вже волосся маю! (Виходять у світлицю).

ЯВА ІV.

Тетяна одна, потім Марія.

Тетяна (в двері). Маріє, йдїть сюди, з роботою!.. Тут будемо сидїть. (Сїла й замислилась). Він так недавно в нас, а я мов здавна його знаю!.. Обличчя, постать, очі — все, усе — я бачила вже десь давно!.. Або-ж він снівсь мені, або в душі малюнок рідного нам серцем чоловіка носиш, не знаючи того й сама?.. Дивно!.. Чом я не хлопцем уродилась? Тепер поїхала-б з ним поруч воювати!.. Нудна дівоча доля! Хоч вільна в батька я, як пташка, та що з тією волею я вдію?.. На що мені вона здалась? (Задумалась).

Марія (входе з пряжею). А гарний який козак у нас гостює!.. (Тетяна мов прокинулась). Що з тобою? Об чім так думала, що й не чула, коли ввійшла я!..

Тетяна. Про матір нагадала й задумалась.

Марія. Ова!.. Навряд чи правду ти сказала!.. Мені здається, що в думці в тебе козак оцей сидів.

Тетяна. Він тут розказував про деякі свої пригоди: як матір вбили перед його очима, коли малим ще був: як у неволі він сидів турецькій!..

Марія. І жаль тобі його зробилось?

Тетяна. Боже, як!

Марія. Це певний знак, що любий він тобі зробився-б скоро, коли-б посидів тут ще днів ізо три.

Тетяна. Він живе не тим, що треба для кохання!.. І я-б собі на горі тільки його малюнок носила в серці!..

Марія. Почім ти знаєш? О, в козацькім серці багато є вогню того, що треба для кохання; та вони тушать його бусурменською кров'ю... Коли не бачать раю, їм в пеклі гарно! Однак кого дівочий погляд з них пригріє і вогонь притушений роздує, той пекло своє зараз кине і в рай летить... А цей козак Тарас з огню самого — я бачу по очах!..

Тетяна. Ох, не кажіть мені про нього більш нічого!.. Я не знаю, що зо мною зараз діється, голубко! і радісно, і серце б'ється в грудях, мов пташечка, що в клітку попалась!..

Марія. А, бач, прийшла й твоя пора!..

Тетяна. Хіба, Маріє, це кохання? Я так зворушена його оповіданням тільки.

Марія. О, ні, моя ти пташко, я хворість цюю добре знаю: не дурно серце б'ється в тебе!.. Воно ще спало, і всім ти женихам, що сватались до тебе, одповідала: молода, мов, ще — не піду... А цей протягне руку, й підеш певно! Збудив він серденько твоє.

Тетяна (*наче марить*). Не вродю він кращий від других, що сватались за мене, ні... Коли ніхто, як він не витерпів стільки; ні в кого нема такого чарівного погляду, що в саму душу йде, і невимовним якимсь щастям її обвиняє, коли говорить він до тебе з ласкою!.. Коли-ж балакає про бусурмен, неначе блискавка замиготить в його очах і полум'ям страшним ті-ж очі запалають!.. О, як він гарно розказує!.. Рубець у нього тут, рубнув знать шаблею татарин... І той рубець у другого-б був ганжею, у його-ж він красюю служить і до лица, як лицарю-йому!..

Марія. А воно так: вже як полюбиш чоловіка, то й те, що порочить його, здається тобі красою!

Тетяна. Скажіть мені, Маріє, чи ви любили на віку своїм?..

Марія. Ох, серденько моє!.. Хіба така була я й здавна, як бачиш ти тепер мене!.. Минулося, голубонько... А й я колись зазнала щастя й горя!.. А де за щастям пливе горе — воно те щастя з'їсть і зверху в серці запанує!

Тетяна (*лащиться*). Рідна моя! Скажіть, нехай я буду знать: від чого горе теє у вас сталося?

Марія. Любила я колись, ще молодою, козака: звичались ми — щаслива я була — не треба раю!.. Рік, як один день, минув, і мій Іван пішов знов на війну, та вже він не вертався!.. І марно з того часу літа я трачу, в самотині зав'яла моя краса, серце радістю не билося уже ні разу в грудях! Я тим живу, що вже минуло й не вернеться ніколи, квіточко моя!.. (*Утирає сльози. Тетяна журливо схлипла голову*). Бач, засмутила як твої я ясні очі!.. На що питала?

Тетяна. Як жаль мені того, хто в серці горе носить! (*Наче замислилась*). Знать щастя рік, щоб жить ним цілий вік!..

Марія. Такий наш край нещасний, що козакі всяк час повинні бути готові вмерти, щоб нас оборонить від ворогів; то й нам, жінкам, привикнуть треба вже до того, що милий нас на шаблю проміння!.. А серця все-ж таки не спиниш, та й спиняти гріх його, коли воно освічує до чесноі дружини шлях!..

Тетяна (*обніма Марію*). Яка розумна ви, Маріє!.. Люблю вас слухать я, як матір рідную!.. Спасибі за розмову щиру! Либонь сюди вони йдуть з батьком. Ходім, Маріє, прибірать! (*Ідуть*).

ЯВА V.

Входить Тарас.

Тарас. А ми наїлись вже і напилися, спасибі вам!..

Тетяна. Богу дякуй!..

Тарас. А ти-ж куди?..

Тетяна. Ми зараз прийдемо, хазяйське діло тільки справим. (*Виходять із Марією*).

Тарас (один, дивиться услід Тетяні). Не можу вийти я звідсіль!.. Мов хто припнув до цієї хати залізним ланцюгом!.. Ні, мабуть скільки не силкуйся, а нічого проти себе самого не вдієш!.. Неможна загатить Дніпра, неможна вдержать кулю, коли вже вона вискочила з дула. То так неможна тих любощів спинить, що сковані були життям суворим, коли вони вирвались уже на волю! (Бере бандуру й співа).

Ой не цвіти буйним цвітом,
Зелений катране,
2 р. { Тяжко важко на серденьку,
Як вечір настане.

Ступай коню, ступай, ворон,
З гори кам'яної
2 р. { До тієї дівчиноньки,
Що чорнії брови.

Як не схочеш, дівчинонько,
Дружиною бути,
2 р. { То дай мені таке зілля,
Щоб тебе забути.

ЯВА VI.

Студентська відділ

В дверях слухають пісню Тетяна і старий Бондар; із-за них видко голову Марію, котра утирає сльози після пісні.

Бондар. Ай, Тарас!.. А я думав, що ти так вже загартувався в козацьким ділі, що пісня про кохання до тебе не пристане!.. Чи може закохався де, та в нас сумуєш?..

Тетяна. Як гарно ти співав, Тарасе!.. Марія наша плакати почала, а я насилу вдержалась — ей-богу!..

Тарас. Я рад, що вмів твоє так серце зворушити!.. А щоб йому не так було тяженько, то заспіваю тобі веселої: на що все сумувать?..

Тетяна. Спасибі, що нашу хату звеселиш, бо батька вже давно з бандурою не бачила, а я люблю, коли хто грає гарно, — здається-б слухала день цілий.

Тарас (співає, а потім танцює).

Як же-ж мені горілки не пити,
Коли в мене хорошії діти,
Коли в мене чоловік добрий,
Дай-же боже йому вік довгий!
А він мене не б'є, не лає,
Він мене в гості пускає,
А він мене з корчми не гонить,
Він мені пить не боронить!

Бондар (на місті не всидить, а далі зскакує). Е!.. Коли так, той я потанцюю!.. А ну, дочко з батьком!.. Нехай Тарас побачить, що і ми ще козаки, хоч і підтоптались трохи!.. (Закручує вуса). Грай тієї самої!.. Ну!.. Ой, гоц!.. (Танцює з Тетяною, але скоро сіда й каже). Більш не можу!.. (Тимчасом Тарас продовжує після Бондаря танець з Тетяною, приспівуючи, а Марія в дверях лобується Старий підкукує).

Бондар. Дітки-ж мої, рідні мої!.. Спасибі вам, спасибі вам! Од радощів ще буду плакати, ей-богу буду!.. Стрівайте-ж, коли так!.. У мене мед є, що на Тетянине весілля я держу — жопробуєм, який він вдався!.. Ходім, Маріє, зо мною в погріб!.. Бог його зна, коли ще прийдеться так весело зненацька погулять!.. (Обніма Тараса). Кістки всі розходились, згадав я молодість, хоч зараз на коня! Е! матері його хиря!.. Хіба я вже старий? Дочко, еге, твій батько молодець?.. Та що тебе питать!.. Ходімо, Маріє, меду вточимо! (Виходить з Марією).

ЯВА VII.

Тетяна і Тарас.

Тетяна. Давно вже весело й мені так, як сьогодні, не було!

Тарас. Ластівочко моя! І мені любо глянуть на твоє веселе лице!.. Я ще ніколи сам не чув в душі моїй такого голосу, який тепер вигукує у ній.

Тетяна. Не говори, козаче, так ласково до мене!.. Нащо маєш завести з собою в Січ моє ти серце дівоче?.. Ти тут стоїш передо мною, а душа твоя і серце там, у Січі!..

Тарас. Січ, мати!.. Люблю я її щиро!.. Життя свого для неї не жалю. За неї голову віддам...

Тетяна. Поважаю твою до Січи щирість. Там твоє щастя. Не занось-же туди мого серця, бо воно тобі заважить.

Тарас. У мене — тільки й роду, що мати-Січ! У тебе-ж рідний батько, і ти його кохаєш більш може, ніж я свою названу матір!.. Скажи-ж мені: покинула-б ти батька для козака, котрого вірно покохаєш?..

Тетяна. Він світом моїм стане, зорею, сонцем ясним, він батьком моїм буде, з ним — коли я покохаю, — піду в тяжку турецьку неволю, умерти я за нього рада!..

Тарас. Отак-же, горличко моя, і я! Хоч матір не забуду — бо вона багато діток славних має, і гріх забудь її, коли-ж я покохаю дівчину — покину матір я свою, і душу — тій дівчині віддам!..

Тетяна. Назвав мене ти горличкою, ластівкою... І спалив усю словами цими. Бідна горличка зостанеться сама... Орел-же високо підійметься і полетить на здобич, і забуде горличку, бо йому треба широкого неба крилами достать, а горличка... зів'є собі кубелечко — і хоче воркувать...

Тарас. Тетяно!.. Я бачу, любиш ти мене!.. Чи так?.. О, я щасливий став, як саме щастя... Моя ти чарівнице, моя ти доле золотая!.. Благаю я тебе, щоб ти звилася мені кубелечко і будем воркувать...

Тетяна. В тебе всю перелила свою я душу.

Тарас. Так любиш ти мене?

Тетяна. Без краю, орле мій! Візьми ти зараз мене вбий, коли тобі це щастя дасть!..

Тарас. І буйні гулянки з товаришами, і воля молодька — все вилетіло з голови, осталась в серці одна думка про кубелечко з тобою, горличко моя!

Тетяна. Раю мій!

Тарас. Ще перший раз в житті моїм обвіяло мене повітрям раю!.. Тепер я з вітром побратаюсь і на його легких крилах на Січ летіти буду і день і ніч!.. Щоб там своє зробивши діло, не вітром вже, а думкою прудкою, сюда прилинуть, напиться щастя щоб з тобою, моя ти зоре, раю мій! (Цілуються).

ЯВА VIII.

Бондар і Марія.

(Виносять флягу меду і чарки срібні).

Бондар (ставить на стіл). Ой, мед мій дорогий!... Коли то ще тебе нам пить прийдеться у Тетяни моєї на весіллі? Тепер-же вип'ємо на radoшах, що молодість свою я пригадав!.. Дочко, наливай і частуй нас!.. (До Тараса). Ти не повіриш, як весело чогось мені: і плакати хочеться і танцювати!..

Тарас. Батьку!.. То батьком так я звав вас, бо звичай є такий: тепер-же (Бере Тетяну за руку) ми хочем ввох вже — вас рідним батьком називать.

Бондар (дивуючись). Стривайте!.. Що-ж це?.. Може я сплю та сниться сон мені?.. Чи ви з Тетяною жартуете, Тарасе!..

Тарас. Не жарти це. Ми любимось обоє і просимо вас, тату дорогий, благословіть на чесний шлюб нас!..

Бондар (не довіря). Тетяно?!

Тетяна. Благословіть нас, тату!

Бондар. Га?

Тарас. Бог породив її для мене!.. Тепер прийшла щаслива година, благословіть!..

Бондар. Так це правда?.. О, боже всемогутий! (Пада на коліна). Сльозами щастя я дякую тебе, що ти привів мені за життя ще своєї уздрить своє єдине дитя за чесним лицарем! (Встає, обніма Тараса). Нехай тебе господь благословіть!.. І тебе, дитино моя, дорога моя, єдина утіха старости моєї. (Приорта її юлову до своїх грудей). О, я без міри щасливий! (Плаче, потім раптом, ще з сльозами в голосі і в очах). От тепер вип'ємо! Діждався мед свого! Маріє, йди сюди!.. Будем танцювать з тобою! (Плаче).

Тетяно і Тарас. Що з вами, тату?

Бондар (обніма то тою, то другою). Від радости, діти, од великого і несподіваного щастя!.. Та й вип'ю-ж цупко я!.. Наливай!..

ЗАВІСА.

ДІЯ ТРЕТЯ.

Декорація та сама, що і в першій дії.

ЯВА I.

Герцель (*сам*). Отут повинна йти вона із церкви — її я обманув. Не помага ніяка ласка. Дурна, соромиться того, що нам дала природа. Не зна в яким житті є смак. Вже тричі я їй про кохання говорив, вона-ж і слухати не хоче, з такими я ще не стрічався, та й мало їх на світі є! Найкраще діло мати з тими дівчатами, котрі, наслухавшись ще змалку від п'яних молодих про їх веселе життя, з цікавості одної не ждуть весілля, а поспішають, щоб мерщій самім спізнати всі ті принадні хвили, котрі так чарівничо їм мозок вже намалював!.. Оце наші! З Тетяною-ж мабуть нічого ласкою не вдієш, але попробую ще раз я з нею побалакати. Вона!.. О, змію, ти, що був підманив, — впусти отрути в серце їй і поможи мені хоч цей раз.

ЯВА II.

Тетяна йде.

Герцель (*заступа їй дорогу*). Відкіль ідеш, Тетяно, серце?

Тетяна. Чого ти лізеш в вічі, гаде? Не можу бачити я тебе!

Герцель. А я не можу жити в той день, в який тебе не бачу!..

Тетяно. Геть пішов!.. Єхидний пес!.. А то кричати зараз буду.

Герцель. О, зглянься, подивись ласкаво на мене! Коханням я до тебе ввесь од мозку і до п'ят горю, а ти така недобра, що мені і слова ласки не промовиш!.. Коли противний я тобі, то хоч прикинись, та глянь на мене привітніше, ну, з жалощів одних, тоді вже легше мені вмерти, бо все одно помру за те, що не кохаєш.

Тетяна (*іздринувшись*). О, гидкий! Ти думаєш душа моя не чує, яка в тобі сичить гадюка?.. Іди від мене геть!.. А то робітників покличу, то виб'ють з тебе твою пекельную жагу—дрючками!

Герцель (*відступа*). Хоч руку-ж дай подержать!..

Тетяна (*плює йому у вічі*). Тьфу! (*Одпиха його*). Візьми, що слід тобі!.. (*Хутко зникає в хаті*).

ЯВА ІІІ.

Герцель (*сам, витирається*). Це поцілунок инший, ніж я жадав!.. Стривай же, Бондарівно!.. Ти поцілуєш ще мене в те саме місце, що зараз нацлювала!.. Стривай, голубонько! Сьогодні силою візьму тебе, хоч би ти небом захилилась. У мене все уже готове... В Данилівськiм гаю є замок, де вже не раз робили з старостою ми... такiвськiї дiла — ха-ха!.. То там і ти, Тетянко, сьогодні побуваєш!.. Ого-го!.. Не будь я Чеслав Герцель, нехай мене чортяка візьме, коли не научу тебе покинуть дурним сором!.. (*Іде до шинку*). Мордохай!

ЯВА ІV.

Мордохай виходить.

Герцель. Ну, що-ж?.. Купив у Бондаря ти рибу?

Мордохай (*ехидно*). Купив і гроші вже віддав!

Герцель. Тенер, виходить, ти до нього в двір вже вхожий?..

Мордохай. А звісно!.. Сьогодні рибу на вози кладуть, щоб у Крив'янку одвезти до Гершка, такий був договір. (*Усміхається*). І тоді в дворі у Бондаря нікого не останеться!.. Я там сьогодні був разів мабуть із п'ять!..

Герцель. А старий?..

Мордохай. Старий не їде; вони ждуть скоро молодого, мені казали наймити. Та що старий?..

Герцель. О!! То це й весілля скоро буде, і діло наше пропаде?.. Коли так, то треба поспішати!.. Слухай: вже сонце заходить і наймити не виїдуть сьогодні, а там знов молодий, весілля... і праця пропаде!.. Біжи-ж ти зараз в двір і ніби на могорич поклич до себе наймитів, та у горілці їм... На!.. (Виймає порошок). Підсип оцей дурман. Вони як вип'ють, будуть спать смертельним сном, а нам того і треба!.. Потім попробуй виманити Бондаря із хати... Скажи йому, що попилися наймити... що... Видумай причину!.. Аби він ввечері пішов із дому... Ну хоч таку, наприклад, що розташовані вози, і серед двору риба в куші, доглянуть-же нема кому; скажи... що дощ замоче... Крутний своєю головою і вимани старого з хати, чуєш?

Мордохай. Крути тут головою... Не знаю, чи удасться?..

Герцель (про себе). Ну, що-ж, коли не вийде з хати, тоді Михал його уб'є, щоб за Тетяною затерти шлях!.. На себе нехай жалкує... (До Мордохая). Гляди-ж мені, поки прийду, щоб все було, як я сказав!.. Тим часом я сюди всю челядь приведу і ти впусти її у корчму з двору... Нехай сидять напоготові і ждуть мого приказу!.. Повертай!..

Мордохай. Пануню, а червінці?

Герцель. Пся крив! Ти взяв вже 50?..

Мордохай (цілує його в плече). Узяв, спасибі вам!

Герцель. Зроби все діло, візьмеш ще стільки. Ну, мерщій — ніч настає, мені немає часу тут балакати з тобою. (Пішов).

ЯВА V.

Мордохай (один, а потім 1 і 2 наймити Бондаря). Ой, ой!.. Коли б червінці ті узять мерщій у нього... Бо нан Чеслав і батька рідного облупить — він хитріший за мене!.. Обманить ще. (Підходить до двору Бондаря — загляда і киває пальцем). А йдіть сюди!..

1-й наймит (з неохотою). А чого тобі?

Мордохай. Чи вже наклали рибу на вози?.. (Загляда у двір). Ой, ой! Яка ще на землі лежить велика купа!..

2-й наймит. Швидкий ти дуже!

Мордохай. Вус!.. То ви сьогодні ще мабуть й не поїдете, а Гершкові потрібна дуже риба; там завтра ярмарак!..

1-й наймит. Куди-ж його їхать? Зовсім не рано: а поки накладем, то й смеркне. *(Виходять 1 і 2 наймити і ще 3—4 без слів).*

Мордохай. Слухайте, хлопці, зайдіть до мене зараз, я вам поставлю могорич, аби сьогодні рибу довезли...

2-й наймит. Та воно не так, щоб і не рано було, можна ще й сьогодні виїхать — дорога не далека і знакома.

1-й наймит. Та як управимось... там побачимо...

Мордохай. Ну, ідіть же, випийте гарненько тай до діла.

2-й наймит. Я так думаю: на ранок можна було-б поспіти у Крив'янку з рибою.

1-й наймит *(переходить з друми і Мордохаем кон)*. А що-ж тут зосталось, може десять сот докласти, та вшнурувать вози... та... *(Входять в корчму)*.

Мордохай *(пропустивши їх)*. Могорич це мазь така, що після неї вже колеса не риплять! Але тепер мені бай- дуже. Всиплю їм того я зілля, що дав пан Чеслав — нехай собі сплять у корчмі... *(Виходить)*.

ЯВА VI.

Входять Марія та Тетяна.

Тетяна. Я тричі вже йому казала, що осоружний він мені, що й глянути не можу я на нього; а він, як змії, сичить і лізе в вічі, і бачу я в його очах замір поганій.

Марія. Коли так, то певно це не чеснеє кохання!.. Кохання справжнє соромливе, воно ховається і нишком плаче, коли його уразиш дуже.

Тетяна. Хотіла я сьогодні батькові сказати, що нападом до мене лізе отей поганій пан.

Марія. Нащо його засмучувать і сердить! Такий щасливий він тепер, що жаль йому казать недобру річ яку... Тай нащо? Нехай він глумиться, поганій!.. Сьогодні або завтра Тарас приїде, і скоро ми звідсіль зовсім убе- ремося! *(Сідає на призьбі)*. То й пана ти того, що він такий противний — не будеш бачити вже більш! Ох! Натомилась як!..

З хати виходить Бондар.

Бондар. От добре ви зробили, що сюди виїхали. Такий чудовий вечір. (Присіда біля них). Чи ти не бачила, Маріє, куди пішли Охрім наш та Дем'ян?..

Марія. А там в-подвір'ї вони склали рибу; не бачила, куди пішли.

Бондар. Сьогодні й виїхати-б треба, а не вспіють!.. Розпочали й покинули... Чи в корчму часом не пішли!.. Та бог з ними, коли пішли — то й прийдуть! (До Тетяни). Ну, слава-ж богові святому, усе йде гаразд. Сьогодні був я у попа, його оповістив про шлюб твій, а завтра вже й Тарас повинен бути з товаришами, якщо сьогодні не приїде!.. Тай уджигну-ж весілля я на славу! Погуляємо тут скільки влізе; а там, візьмем Марію в придане — та й всі — мов обозом поїдемо на хутір мій далекий. Все-ж безпечніше, поки пройде буря, бо вона от-от почнеться... Устрою там тебе гаразд, тай знов сюди вернуся!..

Тетяна. Тай ви б там, тату, вже zostались, бо скучно буде тут самім.

Бондар. За мене, дочко, не журись. Я попрошаюся з тобою надовго, а може й навік!.. У мене діло тут є, і треба бути біля нього. Хоч сам рубать я ворога не зду-жаю, за те-ж є другі справи військові, в яких потрібні будуть мої руки; згорнувши-ж їх, сидить тепера сором!.. Я ще не так старий, щоб вже у запічок залізти!..

Тетяна. А Тарас вам, тату, не казав: чи й він при-стане до козаків, коли війна почнеться?..

Бондар. Не знаю, як тепер, а раніше він мав думку... Хоч може й в Січі зоставатся... Бо запорожці не всі пі-дуть!.. А тільки ти, моя дитино, його не здержуй своїм коханням, не будь ярмом для козака!.. Дочка моя повинна знать, — куди тепер честь лицарська зве кожного із нас!..

Тетяно. О, тату!.. Не кажи так! Як-би мене він взяв з собою, сама-б пішла з ним поруч битися!.. Спитала так; жіночу-ж долю знаю змалку: від тебе, тату, я навчилася любити козацьку славу, а для неї — і щастя я своє від-дам!.. Коли-ж Тарас, що вже доволі бід для краю переніс, захоче трохи ще пожити зо мною і в Січі він зоставатися, то

силувать його не буду на війну, бо знаю певно: не від страху він в Січі буде, і для такого козака знайдеться ще робота.

Бондар (цилує її). Як будуть в нас такі, як ти, жінки, не скоро можна козацьку силу звоювать!.. А що, Маріє, чи все у нас готове на весілля?

Марія. Ото! За десять день та щоб всього не наготовить?.. Слава богу найдяться, хоч всі нехай зберуться на весілля: і ковбас, і холодцю доволі є! А все останнє можна й після наготовить; не я-ж одна готувати тут буду: багато є помішників!.. Коли-б наш молодий скоріш повернувся, а то Тетяна частіш ніж перше в віконце поглядає!

Бондар (шуткуючи). А скучила? скажи!.. Бачу, що скучаєш!.. Скоро буде: як не сьогодні ввечері, то завтра вранці певно.

Тетяна. Та то Марія так шуткує, а я щаслива, нема чого мені вже сумувать... Хоч правду, тату, вам скажу, що як Тарас поїхав, пройшло ще десять день, мені-ж здається—год минає... Другому-б я цього і не сказала, а вас я не соромлюсь; так вже привикла вам своєю я душу повірять.

Бондар (цилує її в голову). Не нарадуюсь на тебе, не надивлюсь, така дитина гарна ти!—Слухай, Маріє!.. Треба-б нам завтра заколоть і третього ще кабана, бо як харчів не стане на весіллі, то на всю Січ ти осоромиш старого Бондаря.

Марія. Від радощів готові ви порізать все; куди-ж його дівать? Повірте вже мені: сто душ ввесь тиждень прохарчуєм!

Бондар. Гляди, бо буду сердиться!.. Єй-богу!.. Та от ще що, хоч меду в нас доволі, а варенухи треба стільки-ж, бо запорожці на весіллі не вміють жартувать: я знаю добре по собі...

Марія. І лишенько вже з вами!.. Вам добру чарку меду дать, то ви й готові!..

Бондар. Еге, не знаєш ти, який я був колись!.. По давньому й за других я міркую... Бувало... Е, що тобі казать!..

Марія. Бо й правда!.. Що згадувать про те, що вже минуло...

Бондар. А чим-же й жить на старість літ, коли не тим, що змолоду в душі осталося?.. О, як то любо в душі старій носить малюнки молоді!.. Я, як тепер ще, бачу

себе на воронім коні з товаришами: і в поході, і з бусурменом в Січі!.. Тарас мій дорогий збудив в моїй душі воляцькі заміри, готов я знову думкою хоч воювать, бо вже не маю сили навспражки з ворогом поміряться. О, молодосте—одрадосте, пройшла! Тепер коли-б діждаться ще онуків господь благословив; тоді й в дорогу...

Марія. Діждете, як дасть бог!.. А я й забула вам сказати, до вас уранці жид Мордохай чогось приходив.

Бондар. Та знаю я чого він лазить!.. То-ж він купив для Гершка солоної чотири вози риби з тим, щоб перевести в Крив'янку моїми чумаками. Сьогодні треба-б вже везти по договору, і хлопцям я велів, щоб накладали, а вони, бач, пішли кудись—мабуть, що загуляли!.. Тепер не знаю, що й робить?..

Марія. А що-ж робить? Ждать прийдеться до ранку!.. Пора-ж мені ще й по хазяйству... Ходім поможете хоч ви переточить горілку.

Бондар. От добре, що згадала, я й сам хотів про це тобі сказати!.. Ходім!.. Та треба подивиться ще, що з рибою зробить... (Марія і Бондар пішли в хату. Темніє).

ЯВА VIII.

Тетяна (одна). Важко на душі у мене, як згадаю, що ми поберемося, і Тарас мене покине зараз, коли поїде на війну. І любо серцеві, що биться буде він за рідний край. О, як-би гарно жить було на світі, коли-б вже ворогів у нас не стало! Хранив його господь від смерти, як він малим ще був; вернув його знов з бусурмєнської неволі в рідний край! То і тепер поверне його цілим з війни, щоб не розбить мого молодого щастя! Як чудно: і радісно мені і туга якась моє оповиває серце!.. Сумно так зробилось, наче я дороге щось загубила! Чого вено?.. Чи може що з Тарасом сталось, чи так вже я за ним скучаю? Серце занило!.. О, милий мій!.. Прилинь скоріше! Зірко вечірняя, на своїм проміні подай мойому милому від серця вісточку!.. Встрінеш в дорозі де,—шепни йому, щоб прудко їхав, а як ночеє де,—нехай приснює йому... (Показується Герцель). Ізнов несе сюди противну ту гадюку. Піду мерщій у хату та богу помолюсь, щоб він послав щасливую дорогу милому. (Пішла).

ЯВА ІХ.

Герцель (*виходить, до себе*). Утікла! Ха-ха-ха! Тікай, тікай! Ми й там тебе найдемо!.. (*До шляхтичів*). Нехай же йдуть в корчму і з другими разом ждуть.

Шляхтич. Добре, добре!

Герцель. Та щоб усі були готові, може прийдеться пустити в діло і шаблі, і пістолі!

Шляхтич. Добре, добре!

Герцель. Старого-ж, якщо застанете у хаті, треба вбить, бо гвалту він наробе і все на гвалт збіжиться. Так вам тоді трудніше буде себе оборонять, ніж зразу вбить одного!..

Шляхтич. Добре, добре! Я його так проткну, що він і не писне!

Герцель. Тим часом я попробую старого виманити з хати, то буде далеко краще, а ви позирайте, як тільки вийде, миттю хапайте Тетяну на коней і вихром мчіть до гаю, нехай потім шукають!

Шляхтич. Добре, добре! (*Йде*),

Герцель. Покличте сюди Мордохай!

Шляхтич. Добре, добре!

Герцель. Далеко краще буде, коли старий піде з хати! (*Входить Мордохай*). Ну що?

ЯВА Х.

Мордохай. Наймити вже сплять, як мертві.

Герцель. А старий?

Мордохай. Я ще не всів сходить до нього.

Герцель. То йди-ж мерщій, чого ти мнешся?

Мордохай. Ой, пануню, я боюся, щоб після він не догадався, що й я тут винен. Тоді кому скрутиться, а мені змелеться!..

Герцель. Бидло, патинок! Слухай, я тут зостанусь і як ти вийдеш з Бондарем—тебе почну я лаять. Тоді побачить він, що між нами немає згоди!.. Ну, іди!.. А там що буде, мудруй вже сам своєю головою; не можна все тобі до щенту розказать.

Мордохай. Щось у мене в колінах ноги згинаються наче попід шкурою комашня бігає.

Герцель. Я тобі дам комашню! Хоч пропади!.. Пізно вже вертаться: червінці взяв? Іди!..

Мордохай. Віддайте мені решту: може я сміливіший стану.

Герцель. Я як чесну тебе цим палашем по голові, то ти забудеш страх!..

Мордохай. Ще й Бондаря немає тут, а ви не тільки лаєте, а й бить збираєтесь. (Ідучи в хату Бондаря). Пропали 50 червінців!.. Коли вже палашем лякає, то грошей не віддасть!.. Ой, вей мір! Східний чоловік! (Пішов у хату).

ЯВА ХІ.

Герцель (сам). Щось і мене вже страх обняв!.. А ну, як хто надійде, та не один?.. Чернь зробилась чогось чутка: тільки що шерхне, зараз і голову підійме. Нехай сам Михал справляється тут, а я піду звідсіль і буду ждати коней. Коли Михал діло справить, то я покористуюсь, а як його застукають, нехай він своїми боками плате, бо у мене щось мало охоти підставлять голову. Найкраще загрибать жар чужими руками, а дурнів — слава богу є доволі! Коли-ж Михайло руки попече, у мене болить не буде!

ЯВА ХІІ.

Входить Мордохай і Бондар.

Бондар. Нащо-ж ти, чортів сину, їх напоїв? Мабуть могоричив, щоб більше риби наложили?

Мордохай. Єй богу ні, вони самі понапивались.

Герцель. Чуєш, ти Мордохай!.. Чи довго я тебе буду ждати?..

Мордохай. Зараз, зараз, пострівайте, пануню!.. Мені ось треба з ними побалакати за рибу.

Герцель. Іди, іродів Іудо, зараз до пана старости і неси гроші, бо я тебе тут так потасую, що з тебе самого риба посипеться!.. Бач, він з рибою возиться, а я повинен ждати. Пішов!.. (Штовха Мордохая, той перед ним присіда і зводить до нього руки).

Мордохай. Зараз, зараз! Єй богу зараз! (До Бондаря). А як-же риба так стоятиме: надворі у розташованих возах і без догляду?.. Піде дощ — замоче і хто захоче візьме, скільки йому треба!.. Досить того, що сьогодні не повезли та ще розтаскають!

Бондар. Ну, гді!.. Нехай ти здохнеш з своїм кар-
танням! Я зараз найду людей і дам їй раду. (Іде).

Герцель (замірюючись на Мордохая). Ти довго тут
возитимешся з рибою, анафема!..

Мордохай (злякався справді). Та я-ж іду!.. (Одхиляється,
наче його хто хоче вдарить в лице). Та я-ж іду!.. Не жар-
туйте мостіпане,—бо ви мене на смерть перелякаєте!..

Герцель. Іди, іди!.. Ще й базика, шкапина шкура!
(Всі виходять. Мордохай іде і озирається, щоб його Герцель
не вдарив).

ЯВА XIII.

На кону пусто. Мелодрама піаніссімо. Через яке врем'я челядь
виходить з оранди, підходить і зникає в хаті. Музика переходить
в бурю, остання челядь стає лавою біля дверей. Все робиться хутко,
як по задуманому плану, але не торопко. Через хвилину з хати
чутно страшений жіночий крик, потім вистріл, в оркестрі буря
фортіссімо, а вслід за тим виносять Бондарівну, загорнуту в кирею,
і хутко несуть через кон. Всі зникають. Музика затиха не зразу.
Мала пауза.

ЯВА XIV.

Денис (входить). Що воно за поїзжани проїхали
біля мене?.. Буда якась закрита, а кругом верхові: щось
чудне—наче ~~весілля!.. Весілля!..~~ І тут весілля скоро буде
у Тетяни!.. О, зла фортуна!.. Не можу ждати її весілля,
~~щоб дивиться, як дівчину, котру кохаю, другий веде до~~
~~щлюбу!..~~ Зовсім зібрався і чуть світ завтра поїду з това-
риством в Січ. А все-ж не видержав—прийшов хоч по-
прощатся... О, Тетяно! Тетяно!.. Як тяжко іти до тебе
в хату за тим, щоб побачить тебе і знов розстатися на
весь вік! Е, буду козаком, піду і попрощаюсь як з сестрою!..
Що-ж це у них і двері одчинені навстяж і наче там нема
нікого—так тихо? (Входить у хату).

ЯВА XV.

Виходить Бондар і 1 і 2 чоловіки.

Бондар. Цього ніколи не було, щоб так смертельно
попились мої хлопці. Ми хутко приберем і удакуємо вози...

Денис (вискакує з хати як несамовитий). О, боже
праведний, мов грім мене ударив!..

Бондар (*торопко*). Денисе, що з тобою?

Денис. Марію вбито і нема Тетяни в хаті

Бондар. Що?.. (*Кидається в хату, за ним 1 і 2 чоловіки*).

Денис. О, мозок мій перевертається!.. Не знаю я подумати що?! А!.. стривай!.. Як блискавка все разом освітила!.. Так це я бачив сам, як мимо мене Тетяну повезли... Кохання знайде шлях!.. На коня зараз і в погоню! (*Хутко пішов*).

Бондар. Людоїди!... Немає сили!.. Вітру!.. вітру!.. (*Хитається, його піддержують з великою натугою. Вдихає в себе глибоко воздух*). Коня!.. Мушкет, шаблю!.. (*Грізно*). Бондар старий покаже, як він дочку уміє боронити!.. Найду її я під землею!.. Ох! (*Хапається за груди і проводить рукою по голові*) В очах темніє... Води, води! О!.. (*Один чоловік спить у хату, другий хоче піддержати старого*). Тетяно!.. Дочко!.. (*Пада*).

ЗАВІСА.

ДІЯ ЧЕТВЕРТА.

ОДМІНА ПЕРША.

У Бондаря в хаті. Ніч. Горить світло.

ЯВА I.

Запорожці і народ, з кесами, цінами і рушницями.

1-й запорожець. Спішили ми з усієї сили, весілля нам щоб тут одбуть мерщій, поспіли-ж як раз на похорони.

2-й запорожець. Еге. Мене найбільш в досаду вводить, що ми тих іродів тут не зуспили! Приїдь хоч за годину раніше, то цього-б не було, бо й молодиця була ще тепла — коли ввійшли у хату. Виходить недовірки успіли тільки зникнути, як ми у двір уїхали.

1-й запорожець. А певно так. Нам тільки слід мерщій-би взять, то не сховаються вони й у хмарах!

2-й запорожець. Старого жаль мені, а молода може й сама пішла — жіноча сказано порода.

1-й запорожець. Ну, видумай ще що! Тебе ми знаєм: ти і святому не повіриш. Коли пішла охотою, на що-ж то вбито молодицю? Вона не на ланцюгу сиділа — пішла-б і так.

Всі. Правда! Правда!

ЯВА II.

Тарас виходе з світлиці.

Тарас. А що, пани товариші, не привели ще наймитів і досі?

2-й запорожець. Та тільки що пішли за ними.

Тарас. Біжіть ще чоловіка зо три в корчму і на руках сюди їх принесіть — ми їх розбудимо скоріше тут.

(Кілька чоловік хутко виходять). Не видержав старий страшенної урази: руки й ноги однялись і мову стратив!... Тетяно! Тетяно! О, встаньте всі замучені і научіть помститися як за горличку мою!... Чого-ж вони так довго баряться, немає сили більше ждать.

2-й запорожець. Угамуйся! Ще рано — і перші півні не співали.

ЯВА III.

Запорожці і наймити.

1-й запорожець. Смертельно п'яні лежали в корчмі, водою їх насилу одлили, але й тепер — здається ще без пам'яті вони.

Тарас. Яка-ж нечиста сила вас підвела напитися так смертельно?

Наймит. Нас Мордохай позвав на могорич. Я випив тільки зо три чарки і пам'ять потеряв.

Тарас. Не обійшлося тут без шинкаря, я так і знав! Чорти зробились шинкарями і тим живуть, що всім людським гріхам пекельно потурають. І всім гидким учинкам панським служать на радість сатани! Пани товариші! Тягніть сюди хуткіше шинкаря, вогнем, а ні — так золотом дознаться треба — куди Тетяну повезли.

2-й запорожець. Ходім удвох, Трохиме, ми знаємо з тобою — як треба лескотать, щоб розказав всю правду. (Пішли).

Тарас. Мерщій, мерщій! Хвилина кожна дорога! Вони далеко ще заїхати не встигли, цю-ж ніч нам треба їх знайти. Для кого-ж більш, як не для ляха служив в такому ділі шинкар? Вони, вони так люто наругались над тим, що святостю щитаєм ми! Розпутні!... Нема в вас віри в бога! Не тільки честь чужа, дівоча честь.... Але й своя, як ви грашка дитяча забавою вам служить!... О, діти ірода самого над честю гірше надругаться-б не змогли! Тетяно, голубко чистая моя! Де-ж ти? Горличко!.. Що звить мені й собі кубелечко бажала так! Кубелечко... Може тепер знущається який поганець над тобою, і я не можу душу вирвать з нього і розірвать її в своїх руках! Погані жаби! Кров в жилах замерза од думки однієї, що з нею зроблять там ті людоїди, гробаки!! О, дайте-ж шинкаря! Чом його не ведуть? Я жили витягну всі з нього!

ЯВА ІV.

Вводять Мордохая. Він від страху закам'янів.

Тарас (*кидається на нього, як тигр, і потрясає*). Де дів Тетяну?? Кажі — Іуда зараз! Ну, ж! Кажі! Мовчиш? О, О! Диявол! Ти заговориш зараз! (*Вихоплює до половини шаблю, Мордохай пада навколішки*). Ні, не так... (*Перемагає себе, підніма його і ласкаво*). Ну, годі не лякайся! Нічого я тобі не вдію, скажи-ж, скажи мені: ти певно знаєш — де Тетяна, хто вкрав її?

Мордохай (*тихо*). Її взяли до ясновельможного пана Старости...

Тарас (*скипівши*). Не кажи так, падло! Кипячою смолою твої речі капають у моє серце!! Не взяли до старости ясновельможного, а душогубством, силою її для нього вкрали! (*Знову перемагає себе*). Куди-ж вони її поділи? Ти все повинен знати, кажи мерщій!

Мордохай. Єй богу не знаю!

Тарас. Не бреші, бо задавлю одразу! Душа твоя запродана чортам — не вірю, щоб не знав!

Мордохай. Я тільки чув, що вельможний пан староста дуже покохав Тетяну і звелів підручному шляхтичу Чеславу її безпременно зманить, чи ласкою, чи силою украсти, більше я нічого не знаю, хоч зараз вбийте.

Тарас. О, гадино! ~~А~~ смердючим від розпущтства тілом! І в нього, у людоїда є кохання до чистої як херувим Тетяни!... І він посміє до неї доторкнуться... Осмілиться... До моєї горлички... До моєї Тетяни?! О, о, о!.. В душі моїй болить, наче хто вогню сюди насипав!.. Що-ж я зроблю йому? Що-ж я зроблю йому? Живого закопаю в землю, кип'яченою смолою напою! Мало, мало, Мало!!.. Не знаю муки я такої, щоб сорок день він умирав, і щоб боліло в нього все так тіло, як тепер болить душа моя! Пани товариші! Знайдіть такої кари й муки, щоб самий з нас запеклий не зміг перенести, і зараз в замок! Там всіх замучить, поки Тетяни не знайдемо! І шийкаря узять з собою!

ЯВА V.

Денис (*вбігає*). Знайшов я шлях! Я знаю де Тетяна!

Тарас. Знаєш! Так кажи-ж, кажи мерщій!

Денис. Тут недалеко, в Данилівськiм гаю, є замок — де староста частенько проживає. У той замок Тетяну одвезли і челядинців там із двадцять, щоб стерегти її зосталось. Я зараз відтіля і тільки що сюди доїхав, як стрів біля церкви пана старосту — мабуть туди поїхав. Коли поїдемо ми прудко, то певно доженем його.

2-й запорожець. Веди нас, Тарасе, куди хочеш, ми трупом ляжемо!

Всі. Трупом ляжем!

Тарас. О, вся лютість, яку я раніше мав на ворогів, тепер вже виросла стократ! Її у мене більш, ніж можу я вмістити в собі! У волоску у кожному на голові моїй одна — помста, помста, помста!! І тисяча трунів вражих за один мезинець Тетяни — мало! Я пекло все здивую своєю лютістю на ворогів. За мною, товариство, ми зробимо свою розправу!!

Всі. Веди нас, Тарасе, ми трупом ляжем!

ЗАВІСА.

ОДМІНА ДРУГА.

Розкішно вбрана кімната з ліжком під балдахином.

ЯВА I.

Тетяна і Герцель.

Герцель. Дивись, як гарно тут, Тетяно! Чого-ж лютуєш ти? Лютуй вже, не лютуй, звідціль тобі назад нема дороги.

Тетяна. О, не лякай мене поганим! Я знаю є дорога, — вона веде на той світ: її знайду я, аби змію таку, як ти, не допустить до себе!..

Герцель. Чудна яка, ей богу ти!.. Ну годі вже дитячим розумом на все дивиться!.. Тебе сюди привіз я не для себе, а староста, вельможний пан наш так звелів!

Тетяна. Староста!.. Не вірю я, щоб пан вельможний такий, як ти, розпутний був і не соромився з тобою рядом статъ, щоб розбити моє щастя!..

Герцель. Бо ти не знаєш, яка живе принада в очах

дівочої краси!.. Принада ця людей на світі держить. Коли сама дознаєшся, тоді повіриш! Вельможний пан цю чарівничу силу звів і ти давно його принадою в житті вже стала. Сховать тебе хотів від нього я, бо й сам смак знаю у красі, та не згодилась ти, щоб покохать мене, як я тебе кохаю!

Тетяна. Бодай-би ви посліпили раньш обоє, ніж мене вздріли!.. Не христіяни ви, ви гірш татар поганих! Ти, чортів брат, я бачу по очах твоїх єхидних! Скажи-ж мені; який ти окуп взяв від старости, щоб наругаться так над честію моєю?

Герцель. О, моє кохання!.. Не взяв нічого я!.. Одне бажання, щоб бачить тут тебе щодня самому дало мені одвагу тебе достать і привезти сюди до старости в будинок.

Тетяна. З кохання чистого такого зла ніхто не вдіє; любить і ту-ж людину віддять другому, щоб він над честію наругавсь?! Не вірю я тобі ні слова!.. Це може тільки сатана зробити, щоб потішатися над людьми. А ти диявол, і тобі заздро, коли хто світом праведної життя освічує, твій вид гидкий, мизерний, закаляний в безчесті!.. О! Осоружний — зійди з очей, не можу бачить я тебе! *(Одвертається)*.

Герцель. Хоч як ти будеш мене лаять, а я тебе кохаю більш все й більш... Тебе бажаю до загину...

Тетяна *(складаючи руки)*. Зробися чоловіком!.. Пустити мене!.. Я дам за себе викуп удвоє більший, ніж ти узав у старости!.. Я все добро, що в батька є, тобі віддам! Повір мені, не обманю тебе я!.. Пустити мене, благаю!.. Сьогодні буде мій Тарас коханий, він теж заплатить вдвоє: з такими грішми ти порівняєшся з вельможними панами!.. *(Стає на коліна)*. Я на колінах тебе молю!.. Просто тобі наругу цю, забуду!.. І батько мій, й милий мій не будуть гніваться на тебе! Я обіщаюся за них — тільки вези мене назад додому.

Герцель *(до себе)*. На ус це треба закрутить! *(До Тетяни)*. Пізно вже! От-от тут буде староста, бо й йому вже дано знать, що ми тебе достали... Мені й самому жаль...

Тетяна. О, будь проклят ти, недовірку! Земля — як носить це тебе? Ти не ходиш по ній повинен, а лазити, як змії!.. Йому ти рідний син!

Герцель. Коли ти з старостою зійдешся без сварки, а потім приголубиш і мене гарненько... То вір мені — я

одвезу тебе до батька! А про твоє безчестя, — як ти кажеш, бо я не бачу тут його, — не буде знати ніхто! Коханий твій візьме тебе і так, як любить, а ти від цього далєбі нічого не втєряєш! Така-ж самісінька зостанєшся, як і тепєр.

Тєтяна. Бодай тебе за цїї рєчі грїм божий зараз вбив! Самє безпутство бїльш має сорому, нїж ти!.. Зїйди з очей моїх, бо голову свою я об стїну розїб'ю, коли ще довш твїй голос чути буду!

Герцель. Ха-ха-ха! Ну що ти зробиш против сили, як будєш воювати — велю звязати, стрїчками з оксамиту! Покорись, Тєтянко! Ти не в таких руках, щоб випрочатись скоро.

Тєтяна. О, боже!.. Що робить? Яви свою ти милость, не дай в безчєстї згинуть!

ЯВА II.

Вбїгає чєлядинець.

Чєлядинець. Вельможний пан староста прїїхав! (*Виходить*).

Тєтяна (*стрєпенувшись вся, піднімається*).

Герцель. Совїтую тобі, Тєтянко, покинути свою пиху, свою дїтячу соромливїсть і тоді засяєш ти такою новою красою, що й мертві-б ожили, як-би побачили, а послї і сама спасибї менї скажєш.

Тєтяна (*до себе*). Староста!.. Він пан!.. Вельможний!.. До його серця і душі — я шлях найду скорїше — він жалости повинен бїльше мати, нїж цей паскудний лїзоблуд.

(*Входить староста. Герцель йому кланяється низько. Староста показує йому знаком, щоб Герцель вийшов, той зникає. Староста любить*).

Староста. Не було й немає кращої на свїті і не буде!.. Очима п'ю її; здається, що й в раю такого щастя праведні душі не зазнають, якє тут на землї вона дає тому, кого кохає!..

Тєтяна. Сам бог тебе привїс, щоб вигнати звїдцїля того лукавого нечистого, що душу тут мою він змучив.

Староста. Крулева ти мїж усіма жїнками, і пан Чєслав тебе не поважав?

Тетяна. Зневаги гірш таке, як в нього, поважання!.. Вельможний пане!.. На тебе дивлячись, мені здається, що в серці маєш ти більш жалощів, ніж твій прислужник. Ти звелів йому пожартувать... Хотів ти посміяться може!.. Щоб він привіз мене сюди!.. Ну годі-ж вже, доволі!.. Тепер вели йому назад мене вернути зараз, бо батька ви мого цим так уразите, що занедужа він, сердешний!..

Староста. Не жарти це. Без тебе жити я не можу... Я не пустю тебе звідель, поки моя не будеш ти.

Тетяна (до себе). Остання надія пропала!.. О, нещаслива доля, куди мене ти завела, що я робити мушу?

Староста. Прошу тебе, прости мене... Я проклинаю сам себе, що причинив тобі таке горе! Прости і подивись на мене привітніше. Душа моя, я весь тебе бажаю більш, ніж раю. То що-ж мені було зробити, щоб тут ще на землі у рай попасти? — Тебе достать! Хоч силою, хоч душогубством!.. І я достав тебе... Я рідний край, лицарську честь, дітей і жінку — усе покинути готов, аби з тобою час один... А там... Умерти!.. (Підходить трохи ближче).

Тетяна. І ти такий, як твій прислужник?.. Вас одна мати породила!.. Я думала, що пан вельможний справді лицар!.. Аж бачу, що і в тебе на макове зерно немає честі!.. Нащо-ж поневірятися задумав надо мною, над батьком моїм старим, над моїм милим? Хто-ж може силою кохать? Таке кохання є зневага! Який-же лицар ти, що розпаливши кров свою звірину, готов віддати і рідний край і жінку, котрій ти присягав, і дітей своїх за те, що через силу я зроблюсь твоєю на годину! Не вельможний пан ти, не лицар, а злодій, душогуб розпутний, що вшину не маєш своїм гидким бажанням, і через них, свою й чужу ти губиш честь!.. О, нещаслива та земля, на котрій матері таких, як ти, дітей рожають...

Староста. Мовчи, не докоряй!.. Ти робишся ще краща, коли тебе пізнаєш! Бо до краси прибавився знов розум, якого я ще не бачив і між жінками вищої породи!.. Царидя ти моя! (Підходить до неї, Тетяна вирива у нього з піхи шаблю і стає грізно проти нього). Убий мене, а ні, то покохай!.. Коли-ж не зробиш ти цього, так я уб'ю тебе, щоб не досталась ти нікому...

ЯВА ІІІ.

Герцель вбіга переляканий.

Герцель. Пропали ми, вельможний пане!.. Нас оточили козаки і всякая голота, а челядь наша повтікала скрізь по кущах!..

Тетяна. О, боже!.. Це Тарас, моє кохання!.. Він прилетів орлом мене оборонить!.. Тепер вельможний пан ти лицаря побачиш!.. Як чорна хмара перед сонцем, таким ти будеш перед ним!..

Староста. О, прокляття!.. *(Вихоплює пістоль з-за пояса, до Тетяни)*. Так думаєш, що ти достанешся живою у руки лицарю тому? Ні!!! Тебе я пригорну, а потім вб'ю! *(Хоче взяти Тетяну)*.

Тетяна *(одступає і заміряється шаблею)*. Я голову тобі розкраю, як ступиш, хоч один ступінь до мене!

Староста. Умри-ж сама перш, коли так!.. Бо бачу й я вже свій кінець!..

Тетяна. О, не вбивай мене, я смерти не боюсь, але я знову на порозі щастя: одна хвилина і Тарас вже буде біля мене: дай жить мені, я тільки гляну—хоч на нього!..

Староста. Тепер прийшов вже мій кінець. — Умри-ж і ти! *(Стріляє)*.

Тетяна *(падає близько авансцени, її заслоняє ліжко від Тараса)*. Тарас, Тарас, Тарас! Де-ж ти, коханий мій?

Герцель *(труситься)*. Тікаймо в вікна ми мерщій, поки вони ще полісад не перелізли!.. А двері я запер! *(Кидаються обое до вікон. Звідтіля показуються дула. Староста хватає шаблю, що лежить біля Тетяни, до Герцеля)*.

Староста. Ну, пан Чеслав, не оддамо себе ми дарма!.. Смерть легше, ніж живими попастися тепер в їх руки. *(Герцель хапає шаблю, але рука його зскакує з ручки: він другий раз хапає і виносить шаблю з пізви, але затріщали двері і шабля випала з рук.)*.

Староста. Поганець ти — не шляхтич! Передякавсь, як заць!.. Бери шаблю, будемо обороняться! *(В цей мент виламуються двері. Входять козаки і Тарас)*.

Тарас. Пан староста і прислужник обидва тут!.. Не вбивать! Візьміть живих!

Староста. Живим я не віддамсь! (Напада на народ. Його оточили. Йде боротьба з старостою. Тарас наліта на нього, збива з нія, Друї в'яжуть нерухомо стоячого Герцеля).

Тарас. Зв'яжіть його, він ще не мертвий!.. Розправа послі! (До Герцеля). Де дів Тетяну, людоїде?

Герцель. Вона вже мертва, пан староста убив; а я просив, щоб не займав.

Тарас (повертається у той бік, де Тетяна, побічивши її). Сили небесні, піддержіть мене! О, бусурмени, бусурмени! Якою-ж мукою тепер вас покарати, щоб вдовольнити себе хоч трохи?? Вертіть їм свердлом всі кістки!.. Вирьовкою перепилять обох надвоє!.. Не знаю гірше що, видумайте вже ви самі, пани товариші! (Кидається до Тетяни, стає на коліна, цілує голову її, очі). Прокиньсь, прокиньсь, моя зоре!.. (Підніма її так, що вона ніби сидить). Ще тепла... Серце б'ється ще... Одкрыла очі...

Тетяна (одкрива очі, тихо). Тарас!! Щаслива я, що перед смертю тебе бачу!.. За честь свою й твою я умираю...

Тарас. Благаю вас, усі святі: просить ви бога, щоб він вернув її мені хоть чудом. (Цілує її). Моя ти скошена травиченько зелена, пахуча квітко степова!.. Не в'янь-же ти в моїх руках так скоро!

Тетяна. Милій!.. Я умираю, там у бога любить тебе не перестану!.. Я... умираю... милій!.. (Умирає).

Тарас (дивиться на неї довшо, а потім приюрта до себе) О, за смерть твою я ворогам платити буду, поки і сам не вмру, та хоч-би другий Дніпро потік від вражої крові, тебе вже не верну, моє погасле щастя! (Плаче, приюркувши знов до себе Тетяну).

ЗАВІСА.

Вища Науково-Репертуарна Рада
Головполітосвіти НКО УСРР
до вистави дозволила.
(17/VII 1925 р. мт. А. № 4347).

ПАЛИВОДА ХVІІІ СТОЛІТТЯ

ЖАРТ В 4 ДІЯХ.

ДІЄВІ ЛЮДИ:

Граф.
Гавенда — його маршалок.
Турський
Кійок } товариші графа.
Тхоржевський }
Кукліновський }
Харко Ледачий — доїзжачий.

1 } юристи.

2 }
Тюхтій — садовник.

Палажка — його жінка.

Домця — їх дочка.

Клим — конюший, її жених.

1 } циганки.

2 }
Борох.

Мордохай.

Іван — селянин.

Петро — селянин.

Горпина — його жінка.

Дід.

Гонець.

Гайдук.

Парубок.

Молодиця.

Дівчина.

1 } слуги.

2 }
Шляхтич.

Старостина — вельможна пані, тітка графа.

Ядвига — її дочка, наречена графа.

Дівчата, парубки, євреї, шляхта, музика, челядь, козачки, гайдуки,

Діється на Волині XVIII століття.

ДІЯ ПЕРША.

В паладу у графа бенькет. Перед підняттям завіси чути вівати.

ЯВА I.

За столом з піднятими чарками всі: «Віват!» Випивають до дна, ставлять на стіл, знов наливає маршалою.

Хор (протяжно).

Стукнуло, грюкнуло щось у лісі
Упав з дуба комарище,
Розбив собі головище.

(До танків. Козачки танцюють).

Вилетіла муха з хати,
Комарика рятувати,
Ой, де ж там, де ж там, де ж там,
Комарика рятувати.

Ой, комарю, рідний брате,
А де ж тебе поховати,
Ой, де ж там...
А де ж тебе поховати?

(Танці).

Поховайте мене в лісі,
При зеленім при орісі,
Ой, де ж там...
При зеленім при орісі.

(Протяжно).

Будуть дівки гриби рвати,
Будуть мені тут співати.
Комарика споминати.

(До танців).

Ой, що ж бо то за покойник?
Чи генерал, чи полковник?
Ой, де ж там...
Чи генерал, чи полковник.

Отут лежить його тіло,
Що звисока полетіло.
Ой, де ж там...
Що звисока полетіло.

Всі. Bravo, bravo! (Гавенда дає знак, хор виходить).
Турський (підніма чарку). За здоров'я ясновельможного графа! Щоб йому тут весело жилося, а нам з ним добре їлося і пилося!

Всі. Віват!

Турський. Скривдили тебе, ясновельможний пане! Банітою, паливодою об'явлено: до двору не пускають, у Варшаві жить забороняють!

Тхоржевський. А за що, що ми зробили? Що п'ять сел спалили, три сейми розігнали, та чотирьох панянок украли?

Турський. Але-ж і заміж ми їх віддали!

Тхоржевський. Та євреїв з десятків забили.

Кійок (Б'є по столі кулаком). Ех! Нудно жить без потіхи, без заїздів — прямо хоч у монастир, або знов на запоріжжя мандруй.

Граф. Панове! Яко вигнанець — мусю терпіть все, чим моя самотність багата буде, тільки не довго! Перегати струменю його шлях, він собі знайде другий: і під камінь підриється і греблю прорве! Отак і я: не знаю сьогодні, що вчиню завтра!

Тхоржевський. Звичайно! Коров тобі не доїть, в горшки не заглядать, куделі не прясти, полотна не ткать.

Турський. Бо ти наш ватаг!

Кукліновський. Найкращий піяка!

Турський. Паливода над Паливодами!

Тхоржевський. І ми за проводом твоїм не зважимо ні на яке постановлення трибуналу! Прикажуй що робить, щоб знову здивувать навколо всіх?!

Всі (*хапаються за шаблі*). Готові до послуг!

Кукліновський. Пить, пить!

Граф. Здивуємо ми всіх, коли посидимо тихо якийсь час! І буря, панове, що реве, свище, верхи здирає, несе хмари перед себе і як дим їх розганяє, стиха, втопившись; а потім знов реве ще дужче, набравши більше духу в груди! Отак і ми: на першій сеймі покажемо себе гучніш, ніж перш!

Кукліновський. Вип'ємо!

Граф. Пане Гавендо! Венгерського, меду!

Всі. Віват! (*Музика грає туш. Гайдуки вносять питво, п'ють*).

Тхоржевський. Чого-ж це пан Кійок так зажурився, мовчить, як в рот води набрав і на кулак свій похилився?.. Експромта!

Де хто. Браво, браво!

Кійок. Не до речі жарт! Від нього тхне тхорячим духом, коли Кійок розсердиться, то дух той виб'є він з тхора!

Кукліновський. Випить пора! (*Сміх, налива і п'є*).

Тхоржевський. Ой, ой, ой! Чого-ж ти гніваєшся, га? Чи не зрадила, бува, Маруся? Не журись! Сказано-ж, біс біду перебуде, одна згине, десять буде! Покинь, матері його ковінька! Ну, а як ковінька і Кійок родичі, то краще матері її Кійок! (*Сміх*).

Кійок. Ні слова!

Тхоржевський. Пане Кійок! Сидить смирно, а то відамо вас пастуху, бидло в хлів заганяти! (*Всі регочуть*).

Кійок (*вискакує із-за столу, вийма шаблю*). Вилазь сюди, я тобі вуха вкоротю, вони занадто довгі!

Тхоржевський (*вийма шаблю*). Руки короткі!

Граф. Панове! В моїм палацу! То єсть зневага хазяїна! Жарти повинні не кровію, а сміхом напиватись, мир, згода!

Де хто (*розводять їх*). До пляшки, до меду, панове!

Кукліновський. Як випить, то й випить!

Граф. Пан Кійок одважний, завзятий, не дурно-ж він сім літ на запоріжжі був, тільки даремно кров пускати не варт.

Тхоржевський. На запоріжжі ми були з ним разом і знаю я завіщо він Кійком зветься.

Кійок. А тебе тхором завіщо подражнили? Завіщо?

Турський. Годі! Не ображайте вельможного графа! Ми це все вже чули і знаємо, доливайте свої неповні животи, то й в головах не буде так порожне: а тоді видумаємо щось краще, щоб кулею уміли попадати у ластівку, щоб не застоювались коні, не ржавіли шаблі, щоб не захворіла одвага!

Граф. Віват!

Всі. Віват!

Граф. Сьогодні полювання на кабанів і на ведмедів. Доїзжайте!

Ледачий. Я тут!

Граф. Готово все до полювання?

Ледачий. Готово! Єсть три ведмеді, а четвертого я задавив учора.

Всі. Ти задавив ведмедя?

Ледачий. Задавив своїми руками!

Всі. Як, як? Розкажи!

Ледачий (*ілянує навколо*). Краще, з дозволу ясновельможного пана, я не буду розказувати, бо я бачу, що панство усміхається, не вірить, а мені то прикро.

Турський. Та що ти вигадуєш, ніхто і не думає усміхатись.

Кійок (*сусідові*). На злодієві й шапка горить.

Граф. Розкажуй, розкажуй! (*Ледачий розказує. Граф тепче Гавенді на вухо, Гавенда шепче Гайдукові, той виїшов*).

Ледачий (*балакає зраду з повагом, а далі розпалюється*). Учора я об'їздив ліс, собаки наскочили на слід і скоро вигнали чотирьох ведмедів. Три молодих прудко подались в гушавину, що біля озера, а четвертий, здоровий, як скирта, почав ганятись, клятий, за собаками і ніймав лапою Норда. Норд заскавчав, але так ловко вивернувся, що ведмедь і не збагнув, як він учепився йому в губу, ведмедь піднявся на задні лапи, Норд висить на губі: ведмедь реве, хоче одірвати Норда від губи, потягне — божить, він реве

ще дужче, а Тугай і другі хапають його за штани... Кинув я коня, вирвав дубчаку і пішов на ведмедя! *(Витера піт)*.

Турський. Ай лицар!

Кійок *(сусідові)*. Хвастик такий, як і Тхоржевський.

Тхоржевський *(сусідові)*. Брехун такий-же, як і Кійок.

Турський. Ну, ну! І що-ж?

Ледачий. Розігнався я, як вихор, і ударив ведмедя по ногах, ведмедь упав і не всів він оком мигнуть, як я насів його: коліном в груди, а руками, мов кліщами учепився йому в горло... Надувся і що є сили шарпнув — так язик з горлянкою і витяг... Задригав ведмедь ногами, захарчав, кров стекла і витягся...

Турський. Лицар!

Кійок. Самсон!

Граф. Ну, панове, за здоров'я першого з ведмедями борця, хороброго мого доїзжачого... Від нині шляхтича Харка Ледачого! *(Підносять йому чарку)*. Віват!

Ледачий *(з чаркою в руках)*. Та за шляхетськії клейноди я всіх трьох ведмедів подавлю сьогодні! *(З бокових дверей вилазить в вивернутому кожусі гайдук, реве, йдучи на Ледачого. Ледачий кричить не своїм голосом: «Ай, рятуйте!» і ховається під стіл. Всі реочуть. Ледачий виглядає з під столу, потім вилазить і роздивившись, що це жарт, страшенно реоче і собі)*.

Тхоржевський. А нехай тобі чорт, як розсмішив, аж у животі болить!

Ледачий. Аби ясновельможному панові було весело, то я не то під стіл, а навіть і в димар залізу.

Тхоржевський. Та ти злякався.

Ледачий. Боже сохрани! Я нічого не боюсь, я й чорта не боюсь, а ви мене хотіли кожухом злякати!

Граф. Я вірю і хочу, щоб всі повірили тому, що ти нам розказував. Іди зараз і принеси сюди з ведмедя шкуру, адже ти певно її здер.

Ледачий. Шкуру? Коли вірите, що задавив ведмедя, то повірте мені, от щоб я з цього місця не зійшов, собаки так розлютувались, що з'їли ведмедя з шкурою, ніяк не зміг їх одігнати. *(Всі реочуться)*.

Гавенда. Ясновельможне панство! Вчора Гаврило лісничий приходив скаржитись, що доїзжачий наш убив

Його підсвинка в лісі і згодував його собаками. (Сми. Гавенда вийшов).

Ледачий (в слід). Бійтеся бога, пане Гавендо, що ви вірите Гаврилові, хіба я не розберу яке поросля і який ведмідь? (Всі сміються). От як-би я знав, що не повірите, так і не розказував-би.

Граф. Готуй собак і зараз в ліс, там покажеш свою силу, тоді всі повірять.

Ледачий. І покажу і докажу! (Ідучи). Хіба я дурний іти на ведмедів — заслабну зараз на живіт і не поїду з ними. (Вийшов).

Граф. Пане Гавендо! Венгерського, меду і на полювання.

ЯВА II.

Ті-ж і Гавенда з листом на підносі.

Гавенда. Ясновельможному панові лист.

Граф. Новий позов? Під стіл!

Гавенда. Не повинно.

Граф. Хто привіз?

Гавенда. Два невідомих мені товстощих пана, приїхали з оцим листом, кажуть з Кракова.

Граф. З Кракова? Дивно! Давай сюди (сиди, сита).

Кійок. Жебраки.

Тхоржевський. Крамарі.

Турський. Шпиги.

Кукліновський. Шинкарі.

Граф (сідає в крісло). Погибель, панове!

Турський. Що сталося?

Кійок. Наші шаблі до помочи!

Тхоржевський. Повідай і приказуй: чим зможемо обороняти будемо! На життя і на смерть! Так, панове?

Всі. Так! Від широкого серця! Гей, на коней! Приказуй куди їхати! (Рух).

Кукліновський. До шинкарки Горпини!

Граф. Моя — їде за мною!

Турський. А мільйон дяблів! Хто твоя? Кажі ясніше.

Граф. Їде на мою голову і по мою голову — моя наречена!

Турський. Та де-ж вона у гасида взялася?

Граф. Слушайте! *(Смиляється на руки)*.

Тхоржевський. Коли-б мені тепер такі вуха як у Кійка, то я бажав-би іще більших.

Кійок. Я розправляюся з тобою потім.

Тхоржевський. Розправ свої вуха і слухай.

Граф *(піднімається з місця)*. Були у мене, панове, батько, мати і дядько!

Турський. Знаємо!

Граф. У батька був один син, то я!

Турський. Чудовий син! Коли-б знав, що такий у мене буде, зараз-би женився!

Граф. У дядька було одна дочка.

Турський. Це вже щось погане!

Тхоржевський. Кійок! Хапай в обидва вуха, та закрий рот, щоб не повискакувало! *(Кійок хоче встать)*. Сидь і слухай!

Кійок. Н-ну!

Граф. Мені було вже років десять, коли родилася у дядька дочка — Ядвига! Мій батько і дядько мій, покійники тепер обоє — зробили завіщаніє і все як слід закон скрепив: щоб нас, з Ядвігою, звінчать — як мені тридцять, а їй двадцять років буде і шлюбом цим усі маєтності і добра всі, які два брата посідали, зібрать до купи. Я ніколи не бачив Ядвиги, вона мене не бачила, коли-ж довідався про таке знасилля над волею моєю, я навмисне зробився паливодою і почав банітувати, аби чутка про мої вчинки одвернула дядину і мою наречену від мене. Тим часом вони все знають, і не тільки не одвертаються від мене, а ще дужче бажать бачити паливоду і волоцюгу, яким мене на всю Україну прославлено. Особливо наречена яко романтичка, героєм мене лічить, дядина-ж тієї думки, що я, женившись, покину все і замість вовка, зроблюсь ягням. Тепера термін наближається і вони зі своїм двором їдуть сюди. От об чім сьогодні одібрав я лист і привезли його юристи дядини моєї.

Всі. Погано.

Турський. То треба вдариться й тобі до значних юристів, вони молотять всяке діло язиками, як добрий хлопець не зможе ціном: то може-б вибили і для твоєї користі яке зерно.

Граф. Не допоможуть! Коли не вмру — повинен шлюб я взяти з Ядвігою, а ні, так все моє добро перейде їй.

Кійок. А ми однімем силою його тобі назад і наречену вишрем к бісу, коли вона тобі противна!

Граф. І гвалтом цим я батькові кістки в могилі потривожу.

Турський. А що ти думаєш робить?

Граф. Треба думать і видумать таке щось, щоб і батькової волі не змінить самому, щоб його кістки були спокійні у труні і щоб душа його сміялася над фиглями моїми, а моя наречена, щоб замисливши думку про шлюб зо мною, сама тікала відділя, не оглядаючись.

Турський. Поможі тобі, боже!

Граф. Тепер прошю, панове, вас, мене zostавити самого, а як потрібні будете, то дам вам звістку.

Турський. Прощай, ясновельможний графе! Щирий товаришу! Коли потрібна буде (Показує на шаблю), не схибить!

Всі. Готові завжди до послуги!

Турський. Винесіть, панове, Кукліновського, бо він не здуха встать. (Виходить. Двоє піднімають і ведуть під руки Кукліновською).

Кукліновський. Ведіть у корчму, до Горпини! (Вийшли).

ЯВА III.

Граф, Кійок і Тхоржевський.

Кійок (протля руку графу). Кійок увесь твій!

Тхоржевський. Навіщо-ж графу ясновельможному здався кійок? Що-ж то він череду пасти буде, чи що?

Граф. Не до жартів, панове! (Ходить в глибині сцени, замислевся).

Кійок. Здається я тобі сьогодні кров пустю.

Тхоржевський. Хоч ти і коновал, так я-ж не кінь.

Кійок. Заржеш ти в мене, коли тобі я вухо одігну.

Тхоржевський. Боюсь, щоб голови тобі не одрубать, без голови не то кійок, а й чоловік нікому не потрібен.

Кійок. Панове, прошю секундантив! Ходім до фігури, чортова бандуро! (Вийшов).

Тхоржевський (за ним виходить). Просю і я, панове, глянуть на диво, як пан коновал буде рубать мене нушадлом!

ЯВА ІV.

Граф. Пане Гавендо! Чудові вигадки проносяться в думках. Ха, ха, ха! Може ще нічого й не вийде з моїх жартів, за те потішу сам себе я в волю. (Входить Гавенда). Клич сюди посланців юристів і подивись, що роблять там біля фігури Тхоржевський і Кійок. (Гавенда вийшов). Треба юристів подалі заховать, щоб мені не мішали і дядині не помагали.

ЯВА V.

Граф і два юристи.

(В довгих чорних капотах з великими білими комірами. Юристи товсті, як тільки можна).

1-й юриста (кланяється). Б'єм чолом ясновельможному пану!

Граф (уклонившись). Рад вас бачить. Ви посланці від тіточки моєї?

2-й юриста. І посланці і оборонці прав. Ясновельможна пані звеліла дознать...

1-й юриста. Усну, чи письмену одповідь від ясновельможного на лист, которий ми сьогондя привезли.

2-й юриста. І ждять її приїзду в вашім замку, коли вельможний граф дозволить.

Граф. Двері мого замку одкриті навстіж слугам закона і повіреним моєї тітки.

1-й юриста (до другою). Та він балака, як ягня!

2-й юриста. А нам казали, що він вовк.

Граф. Далі заход малий: у мене все готово, приїде моя наречена і в церкві домовій ми шлюб візьмем у той же день.

1-й юриста (до другою). Чуеш! (Обидва розводять руками).

Граф. Чому ви так дивуетесь, панове, що аж рунами розвели?

1-й юриста. Графиня і ваша наречена нам казали... Тай самі ми чули, що ясновельможний граф...

Граф. Паливода?

2-й юриста. Так з приводу цього графиня взяла нас двох, як оборонців правних.

Граф. Хто вірить плотькам, переказам, той часто в сітку вилутується сам, як нерозумний птах! Я не дивуюся нічому, бо вспів переконатись, як люди часто з мухи слона роблять.

1-й юриста. Тепера й ми вже бачим, що все то єсть брехня і дуже раді такій згоді, бо нам немає часу по трибуналах їздить, а треба поспішати у Баден на сезон, де, по совіту лікарів, ми зможемо позбутись трохи жиру, що в тяжкую хворобу нас вганяє.

Граф. О, із Бадена — обоє ви приїдете зовсім тоненькими, такими, що коли жінка у котрого з вас є, то певно не пізнає... Я сам лічився там, бо раніше мав живіт, як ваших два, і бачите самі, яким тепер зробився! З тим до зобачення! Що-до вашого тут життя, то зараз я віддам приказ.

Юристи (кланяються). Дякуємо за ласку. (Пішли).

ЯВА VI.

Граф сам, потім Гавенда.

Граф. Зроблю я разом дві користі, видічу нещасних від їхніх страшених животів і здихаюся шпигів. (Входє Гавенда). А що півні завзяті?

Гавенда. Обидва в лазареті.

Граф. Дуже ранені?

Гавенда. Ні, вони на шаблях довго бились, Тхоржевський палець проколов Кійкові і вибив шаблю у нього з рук, потім, сміючись, і свою сховав у піхву. Кійок же розпалившись на нього, кинувся вже з кулаками. Скоро обидва вони на землю впали і на землі качались довго: то той то другий був на споді і поєдинок мав у жарт веселий обернутись, коли це раптом Тхоржевський крикнув «ай», а потім і Кійок так само крикнув. Тут кинулись їх розводити... Розвели...

Граф. Що-ж сталось?

Гавенда. Кійок одгриз Тхоржевському праве вухо, а Тхоржевський Кійкові ліве.

Граф. Ха, ха, ха! Шуті! Зробились шутами. Тепер за діло! Ти чув, що нас чекає і треба нам почастиувать гостей

гарненько. Перш усього юристів запри у клуню, дай їм по ціпові і на перший день по десять снопів жита на кожного — нехай молотять; коли змолотять, тоді по фунту хліба, по дрібку соли і глечик води даси їм на харчі. Чотири дні набавляй ти їм по п'яти снопів і по пів фунта хліба. Нарешті, вже коли змолотять по пів копи — даси увечері ти їм ріденький крупничок. На далі я другий рецепт тобі зготую.

Гавенда. Розумію! Надіюся, що лантухи страшенні від вашого рецепту скоро зробляться порожніми.

Граф. О, ціп і діета їх вилічить скоріш, ніж Баден, а що-де тітки і нареченої моєї, то їм я піднесу такої чимериці, що чхатимуть довгенько і відділя тікатимуть як від чуми! Ха, ха, ха! Увечері я розкажу тобі усю комедію, а ти вже будеш керувать.

ЗАВІСА.

ДІЯ ДРУГА.

Палац вельможного пана. Ганок. Двірські постройки. З-заду парк.

ЯВА I.

Гавенда і Домця.

Гавенда. Ну, Домцю, ще-ж, як наше діло?

Домця (*соромливо*). Я вже пробувала робить, що ви мені веліли.

Гавенда. І що-ж?

Домця (*закривається фартухом*). Ледачий спокою не дає, бігає за мною слідком як цуцик.

Гавенда. Ха, ха, ха! Закохався?

Домця. Мені вже прикро обманювать Ледачого і соромно, коли на людях він у вічі лізе! Навіщо, пане маршалку, вам здалась оця рахуба?

Гавенда. Вельможний граф комедію якусь задумав і звелів, щоб ти Ледачого у себе закохала.

Домця. А далі-ж що? Може вельможний пан захоче, щоб, для комедії, я за Ледачого ще й заміж вийшла?

Гавенда. О, ні! Цього не бійся... Все це жарт.

Домця. Так дозвольте мені про все хоч татові сказати.

Гавенда. Борони, боже! Це таємниця, і коли зламаєш ти присягу, що дала—мовчать, вельможний граф розгнівається і ти впадеш в його немилість.

Домця. Єй-богу, мені страшно робиться... Я боюся уже і Ледачого і його зальотів, коли не будуть другі знать, що все це тільки жарт.

Гавенда. Не бійсь нічого! Води за ніс Ледачого і граф для тебе зробить більш, ніж ти сама попросиш. Ага, цигани йдуть—вони мені потрібні. (*Йде за ганок*).

ЯВА II.

Домця, а потім Ледачий.

Домця. Ну й що його у світі божему робити... Як Клим побачить зальоти Ледачого, то ще відкинеться від мене, коли не буде знать, що це все жарт. І нащо я на образ присягалася мовчати? О, чорти несуть сюди противну мацашуру. *(Іде в офіцину)*.

Ледачий *(побачив Домцю)*. Домцю, зіронько! Домцю, ягідко, пострівай! *(Домця стає, Ледачий прудко наближається)*.

Домця. О, господи, коли-б хоч не бачив Клим!

Ледачий *(бере її за руку)*. Цілу ніч не спав — все снилися ведмеді, собаки і ти, Домцю...

Домця. На подвір'ї нам небезпечно балакати, щоб хто не запримітив і щоб не вийшло поговору. *(Хутко пішла)*.

Ледачий. Сама кличе в хату! Закохалася! І що-ж тут дивного? Не аби-що, а доїзжачий; та який доїзжачий... *(Гавенда показує циганам на Ледачою і зникають за ганком)*. Ведмедів і вепрів давлю, як кошенят і від шляхтича, сам граф казав, стою я на ступінь... А зубки, а губки у Домці... Так і тягнуть до себе... І з думки не виходять! Чого-ж я? Кликала — піду! *(Пішов за Домцею)*.

ЯВА III.

Гавенда і дві циганки. *(Одна стара, а друга молода)*.

Гавенда. Добре ви його запримітили?

Стара циганка. Не турбуйся, ласкавий пане, ми не помилились.

Гавенда. І пам'ятай усе, що я тобі казав, бо як прогніваєте чим ясновельможного ви пана, то канчуків скуштуєте доволі.

Молода циганка. Я бачить-би хотіла графа, бо він Зімфіру добре знає.

Гавенда. Не диво, що граф наш тебе знає, твоя краса палка, як жар південного сонця, а тільки граф тепер слабій.

Молода циганка. О, Зімфіра вміє танцювати, співати, уміє глянути так ласкаво і палко, що граф одужає одразу!

Гавенда. Як буде на те час, то я тебе покличу. (Виходить Ледачий). Він, ідїть за ганок і вийдете, коли я кашляну. (Цианки зникають).

ЯВА ІV.

Гавенда і Ледачий, а потім Клим.

Ледачий. Почина вже драгувать: я в хату, а вона з хаги—треба мерщій сватать.

Гавенда. А що це, пане Харку, зажурився так?

Ледачий. Хіба змарнів?

Гавенда. Ні, ти поганшим не будеш, як уродився.

Ледачий. Ну, то вже даремно... як би був поганий, то дівчата-б не кохали. (Із стани виходить Клим і слуха).

Гавенда. Бога ти бійся. Хіба можна такий кендюх любити?

Ледачий. О! Вже й кендюх! І все ви на жартах... Ха, ха! Ну, який-же у мене кендюх? Сама шляхетна по-стать! А як-би ви знали, скільки за мною дівчат умлівало!

Клим. Як таку мацануру зненацька побачиш, то певно умлієш.

Гавенда. Щось у твоїй сорочці бреше, бо як-би тому була правда, то й тепер-би що небудь похожего було.

Ледачий. Є й тепер! Тільки біда моя, що я і сам, либонь, закохався.

Гавенда. Невже, у кого?

Клим. У дїдька болотяного, та у шкляного бога.

Ледачий. Я вам признаюсь, тільки ви, будь ласка, мовчіть, бо будуть на жарти піднімать, а я того не витерплю, розсердюсь—ви-ж знаєте мою страшенну силу, задавлю кого небудь одразу.

Гавенда. Та в кого-ж, кажи!

Ледачий (таємничо). У Домцю!

Клим. Що? Та я тобі за неї й живїт розпорю!

Гавенда. Невже? То-то я бачу, що у тебе очі баранячі зробилися.

Ледачий. Коли будете глузувать, то я мовчатиму; як такі можна сказать «баранячі очі». У доїзжачого—баранячі очі! я дивлюсь як сокіл.

ОДЕСЬКА ФІЗ.-ХІМ.
БІБЛІОТЕКА
ІНСТИТУТУ

Клим. Тільки на сову схожий.

Гавенда. Ну, нехай так. Як-же то сталося?

Ледачий. Чорт його знає, зустрілись раз, зуси
казала...

Клим. А щоб ти подавився своїм язиком, коли цьому
права.

Ледачий. У друге стрілись—теж.

Клим. Невже ви правду каже?

Ледачий. Де я зам і вона!

Клим. От тобі й донця!

Ледачий. Потім кличе—сама кличе, ей богу, пане
Харку, каже, чому ви до нас ніколи не зайдете?

Клим. Іхто-б подумав?

Ледачий. Зайшов, вона й частує, й жартує. А я, чи
п'ю, чи не п'ю, чи їм, чи не їм, а з неї очей не спускаю.

Клим. Бодай вона тобі повилазили!

Ледачий. Мало не повилазили. Вона-ж, неначе зна
мою думку, ще більше упадає... Та як вийшов з хати, мов
одурів!

Гавенда. Що-ж маєш робить здуру?

Ледачий. Женюся!

Гавенда. Для двірських парубків?

Ледачий. О, бодай вас! Хіба ви не знаєте, що я вед-
медів даблю, підкови ламаю, карбованця на долоні згинаю,
дубчаки десятилітки з корнем вириваю, як бур'ян? Та як
попаду жого-небудь, то прямо звалю, візьму за ногу і як
надмусь... Та як смикну, так і витягну ногу з м'ясом!...

Клим *(раніше наблизився, став біля Гавенди і слухав)*.
Не повірю я вам, дяку!

Ледачий. Ступ тобі в морду як заїду, то буде тобі
діду!

Клим. Ну, дячку!

Ледачий. Не дячку, а пане Харку—от що! Я може
на ступинь від пляхтича, а ти на десять миль від мене.

Клим. Так, правда, я бачу сам, що ви тепер стоїте на
ступинь від пляхтича, пана Гавенди, але і я від вас не
далі, гляньте хоч і самі—о!

Ледачий. Ой, не налазь, ой, не налазь, бо битиму,
та ще й як битиму, а не хотілось-би мені тебе окалічити,
жаль—молодий цю!

Гавенда. Покажи йому, Харку, що ти не дід.

Клим. А баба!

Ледачий. Пане Гавендо, держіть мене. Бо я як ухоплю його за ногу, то, побий мене бог, через дах перекину, або ногу з м'ясом висмикну! Хіба вам не жаль його, кажіть прямо...

Гавенда. Що мені жаліть його, коли він заслужує на те.

Ледачий. Ну, коли так, то я з нього подавлю олії... Молись богу! *(Іде на Кліма. Клим стоїть нерухомо і засукує рукава. Ледачий підходить до нього близько, випує очі, витягує голову, вишкірив зуби, навіть клаца ними, мов хоче з'їсти).*

Клим. Починайте!

Ледачий. Щастя твоє, що я не дуже сьогодні сердитий. *(Відходить).*

Клим. Ха, ха, ха, ха!

Ледачий. Засмієшся ти ще на кутні, як я розпалюся.

Гавенда. Годі вам, свині!

Клим. Пане Гавендо, то й пан Харко свиня?

Гавенда. А тож.

Клим. Я так і знав.

Ледачий. Чули? Я свиня?

Гавенда. Чув, чув, ти свиня!

Ледачий. Так глядіть-же, не забувайте—я свиня!

Клим. Як морква поспіє, то ви самі нам нагадаєте, а тим часом, до зобачення. *(Пішов, куди Домуця).*

Ледачий. Щастя має, що пішов, бо я як раз розпалвився. Стривай!

Клим *(вертається)*. А чого вам?

Ледачий *(одступа)*. Я завтра обскубу тобі баранячу голову.

Клим. Добре. То я завтра сам до вас прийду. *(Пішов).*

Ледачий. Пане Гавендо! Він хоче мене бити завтра, то дайте мені двох гайдуків і я його провчу сьогодні.

Гавенда. Я до цього діла не мішаюсь.

Ледачий. То я зарядю пістоля, і тільки він до мене прийде—буду стрілять.

Гавенда *(кашля)*. Про мене. *(Показуються циганки).* Гей, чорнухи, ідіть сюди!.. От як тобі гарно випада—і во-

рожки тут. Поворожи краще за Домцю, Харку, а я піду, подивлюся як там мої юристи молотять жито. (Іде).

Ледачий (йому в слід). Пане Гавендо, не забувайте— я свиня.

Гавенда. Знаю. (Пішов). Ти свиня!

Ледачий. Пожалуюсь графу, доїзжачий свиня! (Циганки підійшли). Ну, котра ворожка?

ЯВА V.

Ледачий і Циганки.

Стара циганка. А покажи руку, уродливий.

Молода циганка. Урода справедливий!

Ледачий. Тільки не бреши, бо як махну, як муху розтовчу.

Стара циганка. Урсула ніколи не бреше. (Дивиться руку). Щасливий, кохаєш і тебе кохає дівка.

Ледачий. І не спить, і не їсть.

Стара циганка (бере то одну, то другу руку). Ой!

Ледачий (оглядається). Чого ти?

Стара циганка. Ясновельможний пан переодягся доїзжачим і хоче мене морочити... Та Урсулу не одуриш.

Ледачий. Який пан? Хто пан?

Стара циганка. Ти пан, ти ясний граф. (Цілує йому полу і бере знов за руку).

Ледачий. Що ти мелеш? Який я граф?

Стара циганка (глянула на нього, покрутила головою).

Граф, побий мене сила божа! Ой, буде чудо!.. Страшне чудо!

Ледачий. Ходім звідсіля, щоб хто не підслухав, бо й мені страшно стало! (Іде). Розкажи товком, що ти за чудо на мені бачиш?

Стара циганка. Ой, леле, ой, леле! Буде чудо... Урсула бачить, далеко бачить. (Зникають).

ЯВА VI.

Клим, а потім Гавенда.

Клим. Що-ж це за напасть? Прямо йди на смертоубийство, але ось пан Гавенда. (Входить Гавенда. Клим

кидається йому в ноги). Змилюйтесь, пане, не дайте вік молодий загубити: я люблю Домцю, вона мене, а ви хочете видати її за доїзжачого заміж, взяли з неї присягу.

Гавенда. Цить, дурню, не репетуй! Он іде Ледачий... Що тобі Домця казала?

Клим. Плакала, та й більш нічого... Вона, каже, присягала вам мовчати, а я бачу, що доїзжачий туди вчащає і заходився її сватати за вашим приводом. Що-ж воно буде, невже ви хочете, щоб я його убив?

Гавенда. Це комедія, і убивать кого небудь не приходитьсь! Мовчи, як мовчить Домця, і вір мені, ти женишся на ній, тільки роби, що я звелю.

Клим. Буду мовчати, поки змовчу, а як припече, то не видержу.

Гавенда. Не будь дурним, бо діло зопсуєш! Як вийде граф, то ти пантруй: що буде робить, чи казати Ледачий, а ти й собі за ним те саме, як сорока, граф буде радий посміяться, бо за ці дні дуже занудився. *(Входить Харко, замислившись)*. А що, Харку, циганка сказала?

Ледачий. То моє діло.

Клим. І моє.

Ледачий *(дає дулю)*. На!

Клим. З'їжте!

Ледачий *(плює в кулак, робе два ступні по ганку. Показується граф)*. Маєш щастя, що вийшов граф.

ЯВА VII.

Ті-ж, граф, гайдуки і козачки.

Граф *(сідає на ганку. Гавенда підходить до нього)*. Що нового?

Гавенда. Все як слід. Юристи молотять вже по пів копий, схудли, штани перевеслами з соломи підперезали. Сьогодні дав їм крупничок.

Граф. Накинь їм ще по десять снопів, щоб до копи мершій догнать.

Гавенда. Добре. *(Тихо)*. Харко закохався, а Клим його ревнує!

Граф. Ха, ха, ха! А щоти, Харку, так повісив носа? *(Гавенда шепче Климові)*.

Ледачий (підходить до графа, за ним слідком підходить Клим. До Кліма). Ти чого?

Клим (до Ледачого). Ти чого?

Граф. Що скажете, шути?

Клим. Харко шутий, поки не женився, вельможний пане, а потім в нього роги будуть.

Ледачий. Проженіть, вельможний пане, Кліма.

Клим. Проженіть, вельможний пане, Харка.

Граф. Чого вам треба?

Клим. Ми змовились смішити вельможного пана.

Ледачий. Брешеш! Дозвольте мені взяти шлюб з Домцею, вона мене, а я її кохаю.

Клим. Брешеш! Дозвольте мені взяти шлюб з Домцею, вона мене, а я її кохаю.

Ледачий. Він мене дражнить!

Клим. Він мене дражнить!

Ледачий (штовха Кліма). Цить!

Клим (штовха Ледачого). Цить.

Ледачий. Ой!

Граф. А ну, Харку, покажи нам свою силу, намни Климові боки, як м'яв ведмедеві недавно!

Ледачий. Ясновельможний пане, звеліть, щоб йому зв'язали руки, то я його як тарахну по морді, так і полетить.

Граф. Ха, ха, ха! То ви обидва хочите женитися на одній?

Ледачий. Я хочу, а він дражнить.

Клим. Де там вам, дядьку, хотіть — ви тільки дражните.

Граф. Як-же я вас помирю? Коли оженився на Домці Клим, то Домця не достанеться уже ніколи Харкові; а як Харко оженився на ній, то Домця певно буде Климова. Женися, Харку, ти! (Закида голову, ніби дримає).

Ледачий. Спасибі! (Кланяється графу. До Кліма). А що? Е! (Відходить). Піду візьму пістоля і заховаюсь на горіщі, щоб він мене не вбив! (Пішов).

Клим (до Гавенди). Що ж це воно буде?

Гавенда. Усе на твою користь.

Клим. Ледачий жениться на мою користь? Це мене дурять для панської потіхи, не діжде він женитися: я його уб'ю раніш, ніж шлюб він візьме з Домцею! (Пішов).

ЯВА VII.

З другої куліси виїздить на коні гонець, або піший і подає листа.

Граф. Які вісті? *(Читає)*. Ага! Пане Гавендо, скоро буде тітка. Вари сьогодні наше пиво, щоб вигралось і щоб поспіло, а завтра приймемо гостей своїх на диво! *(За коном Горпина кричить: «Не віддаси? Побачимо! Ходім до пана, нехай розсудить!»)*.

Граф. Що там?

Гавенда. Баба якась стягла Бороха з коня, і веде його сюди.

ЯВА IX.

Граф, Борох, Гавенда, Петро і його жінка Горпина.

Горпина. Віддай кожух, сто чортів у бороду тобі і твоєму батькові! Віддай, бо висмичу пейси!

Борох. Шша! У тебе в очіпку сто чортів мабуть сидить. Віддай таляр, візьмеш кожух!

Горпина. Ти-ж взяв назад таляра?

Борох. То я взяв одного, а мені слідувало два.

Горпина. Завіщо? Бодай тобі ярмулка на голові приросла!

Борох. За позику, бодай тобі язик усох.

Горпина. Єй богу знов у бороду вчеплюся!

Граф. Мовчи, бабо! *(До Бороха)*. Розкажи в чім діло?

Борох. Нехай Петро розкаже!

Горпина. Та він дурний, вельможний пане!

Петро. Брешеш!

Горпина. Хто бреше? Хто, хто?

Граф *(до іайдуків)*. Придержте її трохи, щоб очей не повидерала, та зав'яжіть їй рот платком, щоб не кричала. *(Горпику держать, часами вона хоче щось сказати, їй затуляють рота)*.

Петро. Весною загадали платити подимне. З мене слідувало злот. Грошей не було. Пораїлись ми з жінкою і я поніс Борохові кожуха на заклад, щоб взяти у нього таляр, то вже було-б і на обіходку і на подимне. *(Горпина хоче говорити, але на слові «Я», затуляють рота: виходить*

бурчання). Жінко, не гарчи! Дав я йому кожуха, а він мені таляр, з таким договором, щоб в-осени приніс йому два таляри. Взяв я таляр — і вже хотів іти, а Борох каже — Петро! А я кажу — га! Я тобі дав таляр? Дав, кажу! Ти мені винен два? Винен, кажу, два. (Горпина знову хоче говорити і тільки гуде в руку). Тобі важко буде в-осени віддавати два таляри? Важко, кажу, бо іменно важко. То віддай мені, каже, тепер один, і в-осени принесеш один, так буде легше. Так я віддав йому того таляра, тай пішов додому. (Горпина виривається, її хотять піймати).

Граф. Пустить!

Горпина. Я, паночку, питаю: де кожух? Каже: заклав! Де таляр? Каже, віддав! Як? Так і так. Завіщо-ж ти будеш в-осени віддавати ще таляра? За позику, каже. Де ж вона? Віддав, каже. А бодай ти пропав, та тобі-ж всі сусіди, скажуть, що ти дурний!

Петро. Так, іменно так. Тепер і я бачу, що дурний: кожух віддав, таляр не взяв іще винен зостався таляра.

Борох. Ясновельможний пане! Він чоловік бідний: у нього жінка, діти, йому треба на се й на те, в-осени йому буде важко віддавать два таляри, то я з нього взяв тепер один, а в-осени один, щоб йому було легше. Хіба це худо?

Граф. А візьміть їх обох і всипте їм по п'ятнадцять. Борохові, щоб не був такий розумний, а Петрові, щоб порозумнішав.

Горпина. Спасибі вам, дай бог вам здоров'я, паночку! Нехай-же Борох віддасть кожуха.

Борух. Коли панська воля, то я віддам йому і кожуха і два таляри — де вже моє не пропадало.

Граф. Нехай посидять, а після обіда я буду слухать, як Борох кричатиме.

Борох. Коли загодно, то я для пана зараз буду кричати на все горло, ну, а як будете бити — то буде болить і я буду плакати, хіба вам не жаль мене.

Граф. Що маєш робить? Жаль, а бити треба! Ведить їх! (Гайдуки беруть Бороха).

Борух. Ясновельможний пане! Петро любить малахаї, то я йому свої подарую, ще й таляра дам.

Петро. Я чужого не хочу. Ходім, не опинайся. (Бороха повели).

Горпина. Паночку, голубчику, звеліть, щоб мого Петра не били по штанях, бо в нього тільки одні, та й ті поб'ють.

Петро. Чорт зна що розкаже, дурна, наче не можна штанів полатать. Не слухайте її, пане: бийте так, як слід.
(*Пшли*).

ЗАВІСА.

ДІЯ ТРЕТЯ.

В хаті садовника Тюхтія.

ЯВА I.

За столом сидять хлопці, дівчата, молодичі, чоловіки і старі люди. Ледачий, біля нього Домця і старости, перев'язані рушниками. П'ють і їдять, на стіл подають страву. В двері входять і виходять. Співають:

У містечку Богуславку,
Каньовського пана
Молодая Бондарівна.

(Ледачий кричить на все горло: Домця! і п'є).

По риночку гуляла. *(Отириши).*

Домця. Що-ж це робиться? Наче сон мені сниться...
Невже я засватана за Харка? Де-ж Клим?

(Дальше спіє).

У містечку Богуславку
Сидить дівок купка
Межи ними Бондарівна

(Ледачий кричить знов: Домця! і п'є).

Як сива голубка.

Домця *(в протяз отириша)*. Утікла-б з хати, так бридко сидіть — боюся-ж пана!

(Дальше спіє).

Прийшов до них пан Каньовський

(Ледачий кричить: Я!—п'є).

Ще й шапочку ізняв,
Обійняв він Бондарівну
Тай поцілував.

Ледачий. Я сам Каньовський! Я поцілую свою Домцю!
(Хоче поцілувати, Домця виривається: «Нехай завтра!» Тікає з-за столу).

Ледачий. Завтра?

Палажка. Домця, дитино моя, що ти робиш? Граф розгнівається, а його гнів тяжкий, хіба не чула від людей.

Домця. Мені казали, що це жарти, навіщо-ж жарт доводить до наруги? Я не можу більше сидіть, у мене з душі верне.

Ледачий. Домцю не дровичь! Я тебе у золоті водитиму, в калясці возитиму.

Іван. На собаках.

Ледачий. Хто сказав на собаках? Га? Повісить його!

Тюхтій. Пане доїзжачий! Так не пристойно. Ви молодий, а на сватанні кричите, наче на псярні!

Ледачий. На псярні? Так що? У мене буде своя охота— я тебе зроблю доїзжачим... Не хочеш? Маршалком моїм будеш! Я всіх приберу до рук! Усі, усі будуть мені кланяться!

Іван. Витягнуть-би тебе з-за столу і викинуть на двір. Чого ти величаєшся?

Ледачий. А Іван учора єврея на собі возив... Е! а де-ж це Домця? Нема? Піду шукать її. (Встає з за столу, спотикається, його піднімають і піддержують).

Іван. Голову розіб'єш!

Ледачий. У мене голова міцна! Граф каже: у тебе, Харку, мідний лоб, а я так думаю, золотий! О цей лоб, лоб! (Кричить). Домцю!

Іван. Бодай тобі заціпило!

Де хто. Оце молодий, так, так!

Тюхтій. Вона зараз сяде біля вас, тільки не лементуйте так.

Ледачий. Ну, годі, я мовчатиму, у мене в голові дуже гуде... Я піду провітрюсь. (Його беруть під руки два хлопці). Я зараз вернусь — будемо гулять до світа! «Очерет, осока — чорні брови в козака». Хто я? Ніхто не знає... А я нікого не бюсь... Я можу хату перевернуть... Біка роздеру на двоє! (Його ведуть до дверей).

Іван. А кажуть, що ти мишей боїшся!

Ледачий (коло дверей обертається). Хто, я? Сатана! Виходь на мене! (Вийшов, спотикаючись, хлопці його піддержують).

ЯВА II.

Ті-ж, без Ледачого, потім Клим.

Дід (до Тюхтія). І що тобі прийшло в голову: чи ти не здурів? Свою рідну дитину пхаєш за такого навіженого. Деякі дівчата. Уже правда!..

Другі. Як-би знала, то й на сватання-б не прийшла. (Входить Клим).

Клим. Слава богу!

Всі. На віки слава!

Домця. Клим! (Підбіа до нього).

Дівчата. Бідненький! Він-же кохає Домцю!

Дехто. Що то буде?..

Клим. Що це у вас коїться? Скажіть мені по правді, не дуріть мене. Невже справді Домця іде заміж за Харка?

Тюхтії. Та хто-б його й думав, що таке лихо скоїться! Та нам і не снилося, щоб отаке знуцання прийшлося терпіть. Це граф неволить нас, щоб ми справляли сватання з Ледачим.

Всі. Граф?

Дехто. Диво!

Дід. А-а! Ну, коли граф, то він їх пожене з нечистою силою, нічого не вдієш.

Тюхтії. Як з нечистою силою? Що ви? З нами хрест!

Дід. А так! Він не справжній граф, бо графського сина довго не хрестили і його чорти вхопили ще малим, і замість графа, та поклали чортиня в колиску... От воно вирросло, тай виробля таке, що страшно й слухати. — Хіба не чули? Цигана одного звінчав з козою.

Дівчата. Ой, леле! І живуть?

Дід. Мусять!

Палажка. Боже мій, що це ви кажете? Невже на сміх людям мою Домцю з Ледачим звінчають?

Домця. Ой, не кажіть цього, мамо — мені страшно, я смерть собі заподію, коли за Ледачим буду! Мене завіряли, що це все жарт.

Клим. Ні! Коли хочете знать, це глум, не инакше. Чортові радість, коли людям лихо, він любе потішається над людьми! Он, якісь пани-приїхали грошей позичати, я бачив сам їх — товсті страшенно, а він заставив їх у клуні жито молотить.

Іван. І молотять?

Клим. І їсти не дають, поки по копі не зіб'ють. Були товсті, як бочки, тепер звелися ні на що.

Іван. Учора заставив мене везти єврея на собі і віз. Прямо — осудовисько.

Домця. Пропала-ж моя головонька на віки! Тепер я бачу, що мене жартами для сміху панського з Харком звінчають!

Дід. Нехай-би доїзжачого свого женив хоч і на своїй сестрі.

Молодиця. Як раз була-б до пари такому мацапурі. Ну вже-б я за нього не пішла.

Дівчата. І я! І я! І я!

Іван. Ет, балакаєте тільки! А щоб ви зробили проти сили? Він не то що — костьоли палив, панів канчуками чухрав так, що деякі поумирали; дівчат не то простих, панянок, кажуть, мордував, як сам хотів.

Дівчата. Господи помилуй нас!

Іван. З одного економа за те, що не дав сина гусарам, звелів здирати шкуру і тут-же разом облущили і живу свиню, годовану, товсту таку, як економ; а потім економову шкуру натяг на свиню, а свинячу на економа.

Всі. Та й що-ж?

Іван. І водив за собою і економа, і свиню, поки шкури на них не поприростали. Тепер економ в свинячій, а свиня в економовій.

Дівчата. Сердешний!

Парубок. Як-же він загадує на панцину? Певне хрюка?

Іван. Ні, голос зостався чоловічий, тільки шкура свиняча, а через те літом раз-у-раз лежить у болоті і все йому душно, а зимою спить у соломі на току... Та що там розказувати? Хто проти чорта піде? Зробе тебе жабою, то й будеш у болоті сидіть.

Молодиця. Нехай бог боронить! І хто-б подумав? Такий гарний, а чорт!

Дід. То він тільки в день такий, а уночі на нього й глянуть страшно: очі горять, як угілля в горні, спини нема, а тельбухи і печінку видно з-заду.

Дівчата. Ой, страшно!

Дід. Я сам бачив, як скоро він приїхав до нас, зараз почав літати у палац об'ясник, то, виходить, посланець з пекла за порадою, як людям лихо коїть — і коїть, знущається.

Молодиця. А баба Горпина сама бачила, як на тім тижні пан летів на чорній хмарі і потім блискавкою упав у палац.

Клим. То чорта не гріх і вбить?

Дід. Та його куля не бере, хіба срібна, та й то треба замовить.

Домця. Навчіть-же, що нам робить і я на все піду!

Тюхтій. Сердешні діти! Серце болить дивлячись на їх горе: а допомогти нічим.

Клим. А знаєте, що я придумав?

Всі. А що? Кажі, кажі!

Клим. Дозвольте мені Домцю вкрати!

Тюхтій і Палажка. Як?

Дівчата. Ото вигадав...

Клим. Улягома, як бесіда скінчиться, я запряжу найкращих панських коней встяж, що прудше вітру понесуть, візьму Домцю і вас, як хочете; та як махну, то поки тут проснутья — ми будемо за десять миль, а поки догадаються, що ми втікли — не доженуть ніколи! Днів через п'ять ми будемо на запоріжжі, а там пораяють, де звінчатся, куди заховатись — тай будемо там жить, як у христа за пазухою.

Іван. Оце так! Значно вигадав, я й сам хотів порайть теж.

Парубок 1-й. Давай коня мені і я з тобою!

Другі. І я! І я! І я! Аби коні!

Домця. Хоч на край світа, аби з тобою! Мамо, тату! Пустіть мене — не дайте на поталу!

Тюхтій. Мовчіть, бо й стіни вуха мають. (Ледачий у сільці співає: «Очерет, осока, чорні брови в козака»). Перш треба здихатись Ледачого! Будемо-ж всі веселі, щоб виду не подать. Ледачого напоїм скоро, йому зосталось не багато.

ЯВА ІІІ.

Ті-ж і Ледачий.

Ледачий. Домцю моя, кохана, я ось, а де-ж ти? Ну й закохався я страшенно!

Тюхтій *(дає чарку юрїлки)*. От зять, так зять!

Ледачий. Кращого не знайдеш! Що це? Хата закрутилась...

Тюхтій. Сідай!

Ледачий. Ви думаете, що я п'яний? О, я ще всіх переп'ю. Частуйте, тату, людей, та нехай співають. *(Всіх частують. Клим робить опудало в мибині. Дівчата хіхікають)*.

От і сором дівчатам; співають не вміють... Слухай, Катерино!

Тюхтій. Випий!

Ледачий *(випив, похитнувся, його піддержують)*. Ви думаете, що я п'яний? Так... так... так... Еге! То я навмисне спіткнувся. Катерино, заводь!

Клим. Та ну бо співайте. *(Показує всім ютове опудало)*.

Жіночий хор.

Ой, приїхав козаченько
До бистрого броду —
Там побачив дівчиноньку
Хорошу на вроду.
Крикнув, та гукнув:
подай перевозу,
Бо пильнії листи маю,
Іду до обозу.
Вийшла дівчина,
Та й глянула в очі —
Не їдь, не їдь, козаченько,
Против темної ночі.

(Клим показує всім опудало).

Всі. Ха, ха, ха, ха!

Муж. і жін. хор.

Ой, умер Савка,
Бо слабий був,
Не жаль мені Савки,
Бо лихий був
(Частують Харка).

Сусідочки, голубочки,
А зберімоє до купочки,
Та вип'ємо по чарочці,
Та заплачем по Савочці,
(*Ледачий п'є*).

Бо хазяїн був,
Бо хазяїн був.
Ой, зосталась Гапка
Удовою.

Із малими дітьми
Сиротою.

Сусідочки, голубочки... і т. д.

Ледачий (*підніма голову і насилу держить її на в'язах*).
Що це, собаки гавкають?

Клим (*з опудалом, тоненьким голосом*). Гавкають на
ведмедя!

Ледачий (*хоче встать і не може*). Туйво! (*Обніма опу-
дало і цілує. Сміх*). Ти моя!

Клим (*тоненько*). Ой, як смашно...

Ледачий. О, я палкий!..

Клим (*дає знак*). Горілка гірка!

Всі. Горілка гірка!

Ледачий. Зараз буде солодка! (*Цілує опудало*).

(*Всі режочуть*).

Клим (*подає кухоль Ледачому. Тоненько*). Випий, Харку —
я люблю п'яних.

Ледачий. Я щодня буду п'яний. (*П'є і зсовується під
стіл*).

Клим. Готово! Мамо, тату і ти, Домцю, збирайтесь,
а я піду зараз коней запрягать, щоб більше ночі захопить.

Дід. Тільки, щоб, часом, нечиста сила не догнала, візь-
міть стрітенської води з собою і коли буде наганять, кро-
піть назад — осліпне. (*Входить граф*).

ЯВА IV.

Ті-ж і граф.

Дівчата (*перелякано*). Ай! (*Тікають по кутках*).

Всі. Пан?!

Клим і Домця. Граф?

Молодиця. Заплюште очі, бо спалить.

Дід (*бубонить*). Да воскреснетъ бог!

Граф. Слава богу!

Дехто (*не сміло*). На віки слава!

Граф. Що ж це ви, дівчата, мене злякались? От тобі й маєш... Не бійтесь! Чом-же музики нема? Я зараз пришлю... А де-ж молодий?

Клим. Он вже простягся, вельможний пане!

Граф. Насватався? Віднесіть його у палац і віддайте пану Гавенді. (*Ледачою беруть і виносять*).

Домця і Клим (*Підходять стають навколішки*).

Домця. Не губіть нас, ясновельможний пане!

Клим. Дозвольте нам шлюб взяти!

Тюхтій. І ми, з старою, просимо за наших діток: дозвольте їм шлюб взяти.

Граф. Ледачий посватав, а ти звінчаєшся? Ха, ха! Цікава річ!.. Ну, нехай буде по вашому. Не гнівайся-ж на мене, Домцю, що я, жаргуючи, хотів тебе віддати Ледачому, дарую тобі на спомин оцей хрестик, а тобі на сто дукатів — на хазяйство!

Дід. Туман пускає.

Іван. Ні, гроші!.. (*Домажа, Клим, Тюхтій і Палажка по черзі цілують руку графа*).

Домця. Ніколи не забуду вашої ласки.

Клим. Нехай вам бог заплатить.

Тюхтій. І пошле вік довгий!

Палажка. Та щасливий!

Іван (*до діда*). А чорт не такий страшний, як його малюють.

Дід. Туману напустив і засліпив всім очі... (*Вбігає гонець*).

ЯВА V.

Ті-ж і гонець.

Гонець. Ясновельможна пані Старостина зо всім своїм двором приїхала.

Граф. Вели освітять половину покійної матери. Все до послуги, прийнять людей, як-найкраще, а про мене скажуть: п'яний спить. (*Гонець пішов*). Завтра від шлюбу до мене. Прощайте!

Одні. Щастя боже вельможному пану!

Другі. На добра ніч! (*Граф вишов*).

Ті-ж, без графа.

Молодиця. Який приятний!

Дівчина. Зовсім на чорта непохожий.

Дід. Глядіть, щоб він не отуманив вас!

Клим. Даремний страх! Благословіть нас!

Тюхтій і Палажка. Нехай вас бог благословить, а ми, широко благаємо милосердного, щоб рятував нас від нових жартів графа!

Іван. Ой, не віряться, що все це так скінчиться.

Дід. А подивігься: чи не черепки він вам дав?

Всі. Ні, гроші!

Дід. А от, як півні заспівають, тоді побачимо, що з них буде.

Дівчата (співають).

Ой, з-за гори, чорні хмари,
Та рано, рано.

Ой, з-за гори, чорні хмари,
Та ранесенько.

То-ж не хмари, молоді бояри
Та рано, рано.

Молоді бояри кіньми грали,
Та ранесенько.

Нахмарили жупанами,
Та рано, рано.

Нахмарили жупанами
Та ранесенько.

Вияснили сонце шабельками,
Та рано, рано.

Вияснили сонце шабельками,
Та ранесенько. (Козачок).

Тюхтій. А ну, стара, частувать! Тепер починається справжнє сватання. (Частують. Музика грає козачка з тою самого тону, з якою пісню співають. 3—4 пари танцюють дрібушки пара за парою, кружка. Тюхтій і Палажка частують і подають справу).

ЗАВІСА.

ДІЯ ЧЕТВЕРТА.

В палацу у графа. Велика зала, убрана в стиліу XVII століття.
Далі видно амфіладу кімнат.

ЯВА I.

Входять слуги.

1-й Слуга. Сьогодні буде багато чудасій.

2-й Слуга. І для чого він все це затіва?

1-й Слуга. Скучає, нічого робить.

2-й Слуга. То взяв-би ціп і жито молотив разом з тими сердешними панами.

1-й Слуга. Вчора, бачите, приїхала сюди тітка з дочкою, а він заходився всіх туманить.

2-й Слуга. На всю Україну нема Паливоди такого й чудодія, як наш пан.

1-й Слуга. Цить, ідуть.

ЯВА II.

З бокових дверей виходить граф і Гавенда. Граф одигнений як доїзжачий.

Слуги (кланяються). Добридень, ясновельможному графу!

Граф. Ні слова! Сьогодні я не граф. А що там робиться в покоях тітки?

1-й Слуга. Давно вже повставали.

Граф. Цікаво глянуть на мою кузіну. (Входе шляхтич).

ЯВА ІІІ.

Ті-ж і шляхтич.

Шляхтич. Ясновельможна пані Старостина і панна Ядвига, ждуть в своїх покоях господаря, ясновельможного графа.

Граф. Граф ще спить, а мені велено вітати гостей — я зараз буду!

Шляхтич. Ви будете вітати Старостину?

Граф. Я.

Шляхтич (розводе руками). Тут все не так, як у людей. (Вийшов).

Граф. О, я ще не так здивую вас! (До слуг). А ви знаєте свої ролі?

1-й Слуга. Знаємо.

Ледачий (за дверима страшенно чхає, промовляючи). Я чхаю! (Слухи сміються).

Граф. Та тільки цур не сміяться, бо хто засміється, той буде плакати. (Вийшов).

ЯВА ІV.

Ті-ж і Ледачий.

Ледачий (за дверима так само чхає). Я чхаю!

Гавенда. Він дума, що на псярні, але тихо.

Ледачий (вискакує). Що це? Палац? (Дивиться в дзеркало). Добридень ясновельможному графу, тьфу, бий його сила божа. Одежа графська, а пика моя. Тікай, Харку!

Гавенда. Добридень ясновельможному графу.

Ледачий. Вибачайте, не знаю як сюди понав.

Слуги (кланяються в пояс). День добрий, ясновельможний пане.

Ледачий (остовпів, він обводить всіх очима). Що?

Слуги. Як спалось графу?

Ледачий. Га?

Гавенда. Який буде приказ на сьогодні?

Ледачий. Приказ? Ви робіть, що хочете, а я піду запарювати собакам дерть!

Гавенда. Господь з вами, яку дерть? Харко Ледачий давно запарив дерть собакам.

Ледачий. Харко запар... Що за диво? Який-же то Ледачий парив дерть, коли я тут? Чи не сплю я, часом? (Кусає себе за палець). Ой, ой, ой! (Тріпа рукою). Ні, не сплю, болить!

Гавенда. Що з вами, ясновельможний граф?

Ледачий. Граф? Знову граф? (Озирається і підходить до Гавенди). Пане Гавендо! Мені треба вінчатись сьогодні, там Домця жде.

Гавенда. Жартуєте, ясновельможний пане, ваша наречена тільки учора приїхала.

Ледачий. Наречена? Яка?

Гавенда. Панна Ядвига з матір'ю, і завтра ви вінчаєтесь з нею.

Ледачий. От тобі й маєш.

Гавенда. А Домця сьогодні вінчається з Климом.

Ледачий. Оце вже ви чорт батька зна що вигадуєте! Учора-ж я засватався на Домці, а сьогодні Клим вінчається з нею? Як то можна?

Гавенда. Ви марієте, ясновельможний пане, ви, певно, слабі.

Ледачий. Та голова болить, вже треба похмелиться, бо я таки учора добре випив, не пам'ятаю, як і сюди забрався.

Гавенда. Що це з вами? Єй-богу мені страшно й слухать ваші речі! Та то Ледачий був учора п'яний!

Ледачий. А я-ж хто?

Гавенда. Граф.

Ледачий. Це я допивсь до графа, або зійшов з ума... А де-ж Ледачий?

Гавенда. На псярні.

Ледачий. І ви його сьогодні бачили?

Гавенда. Своїми очима.

Слуги. І ми бачили.

Ледачий. Диво! Аж два Ледачих? Як-же це сталось?

Гавенда. От ви послухайте, яке учора було чудо, від нього вам певно й пам'ять одняло. Ви сиділи зо мною на ганку.

Ледачий. Може...

Гавенда. А мимо п'яного Ледачого вели...

Ледачий. Мене?

Гавенда. Та ні, Харка!

Ледачий. Не розумію: Ледачий сидів... Ледачого вели...

Гавенда. От слухайте: коли Ледачий з нами порівнявся, схопилася страшенна буря, якої ніхто ніколи ще не бачив: повівертало дуби столітні з корінням, повалило млини, зірвало дах і підхопило вас і Ледачого вкупі, та й понесло обох на хмарах. Спершу видко було, як вас і Ледачого крутило, мов здоровенний клубок валу.

Ледачий. А й правда, голова ще й досі крутиться.

Гавенда. А потім не стало видко, ні вас, ні Ледачого.

1-й Слуга. І бачили ми всі це чудо!

2-й Слуга. Я аж зомлів від страху.

Ледачий. Я й зараз мов не живий стою.

Гавенда. Ми всі перелякалися, стояли на подвір'ї і мов німі дивилися на чудеса, які творилися перед нами: почалась блискавка і грім такий загуркотів, що вся земля трусилась, мов у пропасниці слабій. Потім запалило станю, коні позривались, почали іржати і бігати, собаки всі завили жалібно і страшно, здавалося, кінець вже світові прийшов. А далі раптом освітило всю околицю і стало видко, як у день: чорна, густа, страшенна хмара, уся в червоних смугах, спустилася на землю і розіслалася по ній туманом, а з хмари виїхали огнені коні, запряжені в колиску на колесах і мов блискавка влетіли в палац, а потім раптом знесли і все затихло.

Ледачий. Господи помилуй, яка страховина, у мене дріжить все тіло.

Слуги. Все так було, як пан Гавенда каже.

Гавенда. Коли-ж ввійшли ми в палац, то ви лежали в постелі — сині, мов п'яні — страшно й глянуть. Потім знов, як гряне грім — ваша голова одскочила! Кімнату освітило, огнений чоловік зненацька впав у кімнату, вхопив вашу голову на руки і щез, ви лежали нерухомо. Через хвилину знов показаласть вогнена постать з головою Ледачого в руках, та як крикне: нехай голова Ледачого буде у графа, а графа у Ледачого, щоб знали чудо! Та з цими словами приставив вам голову Ледачого і знову — грім такий ударив — мов завалилась вся земля. Все щезло раптом і затихло. Ви тяжко зідхнули, застогнали і попросили сирівцю.

1-й Слуга. Я подав, ви напилися і знову заснули.

Ледачий (*обтирає ніт. На бік*). Я мокрий весь од страху! Це сталося те чудо, що мені циганка говорила. (*Оправившись*). Так я — граф?

Гавенда. Родовитий, ясновельможний граф.

Слуги. А ми ваші слуги.

Ледачий. Отак би й давно... Це все гаразд; одно погано, що у мене чужа голова: у Ледачого вона була на своїм місці, а у моїм стані не годиться. Пане Гавендо! Чи не можна мені похмелитися?

Гавенда. Нехай пізніше, бо у нас гостей багато і скоро вийде тітка і наречена, а від вас горілкою буде смердіть.

Ледачий. А так, так, смердітиме! От бісів син Ледачий, напився вчора, як свиня — носись тепер з його п'яною головою. Поклич мені Ледачого. (*На бік*). Подивлюся як йому пристала моя голова.

Гавенда. А ось він. (*Входє Граф*).

ЯВА V.

Ті-ж і граф.

Граф (*цілує полу Ледачою*). Добридень, ясновельможний пане.

Ледачий. Охо, хо, хо! Ясновельможний, то ясновельможний, тільки чорт батька зна чия голова на плечах. (*Підходить і розглядає шию графа*). Як прикипіла, ані при-знаки. Ти чув?

Граф. А як-же не чув? Чув, як і голову мені відкрило і бачив. Мені і зараз здається, що я граф, а ви Ледачий.

Ледачий. Мало чого не здається! Хіба не видно де граф, а де Ледачий?

Граф. Та що й казать. Тільки я не знаю, як воно тепер буде?

Ледачий. А що, таке?

Граф. Я буду думать і робить, як граф, бо на мені ваша голова, а ви, як послідня, вибачте, свиня, бо у вас моя голова.

Ледачий. То я тебе не відпустю тепер від себе і що ти скажеш, те й робитиму.

Граф. Аби слухали.

Ледачий. Мусю.

Граф. Оце я зараз ходив подивитися на свою наречену... Ой, що я кажу, на вашу панну Ядвигу... Бачите і мене ваша голова путає — все, здається, що я граф.

Ледачий. Ти вже про це забудь.

Граф. Трудно, ох, як трудно! І скажіть яке нещастя, такому дурневі, як я, вчеплена графська голова, а вам причепило таракуцьку Ледачого... Ще добре, що не собачу.

Ледачий. А, чорт його бери! Аби граф! А там яка голова байдуже! Так ти бачив мою наречену? Що вона гарна?

Граф. Мене не пустили в покої. Там ждуть вас, але ви не йдіть, нехай вони сюди прийдуть.

Ледачий. А що я їм буду казати?

Граф. На мою думку: і панни вельможні і дівчата прості зліплені з одного тіста, то, звичайно, як з дівчиною, так і з панною. Посмішіть її — хрюкніть свинкою, поскачіть сорокою, пограйтеся трошки, а там вже видко буде, що робить. А перш усього сміливо ідіть на приступ, щоб завтра і до шлюбу.

Ледачий. Для смілости треба-б випить.

Граф. Боже вас сохрани, краще не пийте! Хіба ви не знаєте: Ледачий і тверезий був дурний, а як вип'є, то ще дурніший.

Ледачий. А так, так! (Чуть музику весільну). Що воно?

Граф (зідхає). Це Клим вінчається з Домцею.

Ледачий (зідхає). Тобі жаль? І мені жаль... І як то сталося?

Граф. Чудо! Мене вхопило в хмари, а вона з Климом звінчалась.

ЯВА VI.

Ті-ж, Клим, Домця і весільні.

Весільні (співають).

Віс. До пана ми йдемо,
Подарунки несемо:
Несем мед, горілку,
За Домаху дівку.

Віс. А в нашого пана
Золотая брама,
Срібні одвірки,
Дасть нам пан горілки.

(Клим і Домця стають перед Ледачим навколішки).

Ледачий. Домця і Клим! Так все правда! А почаствуйте їх усіх. *(На бік).* Я-б і сам випив, бо в середині аж горить, коли-ж непристойно. *(Частує).* Домцю, і тобі не жаль Ледачого, ти вже його забула?

Домця. Ох, я його любила і тепер люблю, то де там забудь, а як гляну на Ледачого і на вас, то аж душа в'яне, так мені жаль, що Ледачий вже не Ледачий.

Ледачий *(тихо Домці, а Клим його підслухує і граф йому щось шепче)*. І я жалкую за тобою. А тільки ти не журись, тепер я можу все зробити, чого захочу, я тебе відніму від Кліма.

Домця. То Ледачий хоче, а графу це не пристало, бо завтра з панною звінчається він сам.

Ледачий. Це не завадить! А чого Ледачий тепер хоче — граф його слуха. *(Граф штовхає Кліма)*.

Клим *(підходить до Ледачого)*. Ясновельможний пане! Позвольте дати Ледачому в пику разів п'ять, щоб він не був свинею.

Ледачий. Чули? Я свиня? Тьфу! Бий його сила божа! То-ж він на Ледачого каже. *(До графа)*. Чого-ж ти йому мовчиш?

Граф. Боюсь, щоб не бив.

Ледачий *(одводить графа на бік)*. А знаєш мені здається, що він мене навмисне лає і бить збирається, як ти думаєш.

Граф. Тому, що здається не вірте, от як почне бить, тоді видно буде.

Ледачий. То я піджду. *(Тимчасом всіх обчастували. Музика грає, весільні співають. По скінченні пісні козачок)*.

Віс. Ой, були ми в пана
Була нам пошана.
Пили мед, горілку
За Домаху дівку.

Віс. А в нашого пана
Золотая брама,
Срібні одвірки,
Дав нам пан горілки.

(Танцюють. В час пісні входять Тхоржевський і Кійок з перев'язаними вушми, вони шепчуться з графом, сміються і кивають на Ледачою, котрий їх не бачить, він сам підскакує у кріслі. Танець скінчився, всі виходять. Музика грає ще й за коном).

ЯВА VII.

Ті-ж, Кійок і Тхоржевський.

Тхоржевський. Ясновельможному пану чолом! (Кланяється).

Кійок (кланяється). Чолом!

Тхоржевський (до Кійка). Не будь сорокою, коли вороною вродився...

Кійок. Тільки що помирились і знову сваримось.

Тхоржевський. Як зваримось, собаки поїдять.

Граф (тихо). Годі вам, за діло.

Ледачий (до графа). Що їм казати? Може нехай дадуть випити? То й я похмелюся.

Граф. Перш усього просіть, сідять.

Ледачий. Сідайте, панове!

Тхоржевський. Постоїмо, ми не за тим прийшли! Через вас, ясновельможний пане, ми посварились, нарешті: один другому одкусили вуха.

Кійок. Тепер, щоб не сміялись ви, щоб карнаухими нас трьох дражнили — ми прийшли сюди і вам одрізати...

Ледачий. Що?

Тхоржевський. Вуха!

Кійок. Нічого жартувати, беріть шаблю і будемо битися.

Ледачий. Шаблю? Нехай їй чорт! Я не вмю на шаблях битися, ви ще проколете мені живіт.

Кійок. А, коли так, коли відказуєтесь від подинка, то ми вас будемо бити отут, при ваших слугах.

Ледачий. Які бо ви сердиті! Та за що-ж бити? Коли вам хочеться, щоб я був карнаухим, як і ви, то одкусіть і мені одно вухо.

Кійок. Вельможний пан глузує з нас? Я не позволю жартувати! (Вихоплює шаблю).

Ледачий. А, нехай тобі чорт, ще справді проколить живота. *(Тіка за двері. Сміх. Входить Старостина, Ядвига і скільки шляхтянок, дівчата одянені в білих сукнях).*

ЯВА VІІІ.

Ті-ж, Старостина, Ядвига і другі.

Граф. Та моя наречена не панна, а херувим.
Ледачий *(за дверима)*. Не зачіпайте мене, бо я скоро розсердюсь!

Старостина. Що це таке?

Граф. Шляхтич Ясинський! Ясновельможний наш граф тепер в такім настрої, що страшно підступить до нього, він виє і кидається на людей.

Ядвига. О, боже! Граф кидається на людей?

Граф. Який чудовий в неї голос! Не дивуйтесь, вельможна панно! Наш граф страшенний чудодій! Ох, яка-ж гарна!

Ядвига. Мось пан — більш вигадує, ніж справді є!
А який пристойний шляхтич.

Граф *(до Ледачого)*. Виходьте і смішіть гостей!

Ледачий *(за дверима)*. А Кійок шаблю заховав?

Граф. Сміливо, не бійтесь нічого.

Старостина. Ми знаємо давно, що граф на жарти і на фиглі здатний і нас нічим він не здивує.

Граф *(до Ледачого тихо)*. Виходьте бо!

Ледачий *(виходить)*. А що, налякав? Не лізьте до мене, а то як розсердюсь, то я вам носи поодкусую. *(До гостей)*. Добрий день! *(До графа)*. Який сьогодні день?

Граф. П'ятниця.

Ледачий. З п'ятінкою будьте здорові!

Ядвига *(одступа)*. Варіят!

Старостина. Мампа!

Ядвига. Монстр!

Старостина. О, боже, у кого він такий удався?

Граф. Гайдамацьке життя, ясновельможна пані, страшенне п'янство, і погані хвороби, якими наділяє нас розпуста, зовсім скалічили його. А ще на-молодику він кидається на людей.

Старостина. Диво і страх переповнюють мою душу.

Ледачий (до графа). Щоб їм сказати?

Граф. Що в голову улізе!

Ледачий. А що, вас блохи не кусали?

Ядвига. Фі!

Старостина. Чабан, ані краплі освіти!

Ледачий (до Ядвиги). Козочко моя, чого-ж мовчиш?

І слова не промовиш?

Ядвига. Ах, ох! (Закриває лице руками).

Ледачий (одводить руки). Куку!

Ядвига. Ай! (Поточилась, граф її піддержує).

Старостина. Пріч, грубіян! Боже, вона земліла! (Дівчата махають платками. Ледачий усміхається).

Граф. Легкий обморак!

Ледачий. Вже правда, що морока, чим би її розважити? (Моргає до Ядвиги і тихенько з замицанням співає):

«Очерет, осока, чорні брови в козака».

Ядвига (тікає до матери). Ах, мамочко, дорога моя! Тікаймо відділя — урода більшого я ще не бачила ніколи. Я не піду за малпу заміж!

Ледачий. Сама приїхала, та ще й вередує.

Старостина. Прощай, нещасний виродок шляхетнішого роду! Господь з тобою і з добрами твоїми, живи, як жив: я одрікаюсь навіки від тебе і договір батьків я розриваю.

Ледачий. От тобі й раз! А вінчатися?

Старостина. Нехай святий Антоній усіх дівчат боронить від шлюбу з малпою! Не хочу я, щоб моїх онуків в клітках возили на показ. Прости мене, доню, що сюди тебе я привезла. (Обнімає Ядвигу і голубить).

Граф (до Гавенди). Випусти зараз юристів з клуні і одведи їх на половину тітки. (Гавенда виїшов).

Старостина. Звеліть, щоб запрягали всі ридвани і разом щоб усі збиралися назад, ходім, моя дитино. (Пішли, всі за ними).

Ледачий. Та стривайте, чого ви сердитесь? Все малпа, та малпа! Невже така погана пика у Ледачого?

Граф. А Домця-ж любила! Поженихайтесь з нею де в куточку, то вона не буде так хвицати!

Ледачий. Так я їх зараз дожену. (Виїшов).

ЯВА ІХ.

Граф, Кійок, Тхоржевський, (потім) Гавенда
і Шляхтич.

Граф (*реїт*). Монстр! (*Реїт*). Малпа! (*Реїт*). Пали-
вода! (*Реїт*).

Тхоржевський. Ой, ой, ой! Пропаду! (*Реїт*).

Кійок. Ну й зух-же з тебе!

Граф. Тихо! (*Входє шляхтич*).

Шляхтич. Ясновельможна панна Ядвига на пам'ять
вам прислала оцей перстїнь і бачить-би вас хотїла між
шляхтою своєю, котра до Кракова проводить поїзд.

Граф. З глибокою шанюю приймаю подарунок панни,
він на вік до неї моє серце прикував і панна ваша тепер
до смерти вже моєю буде.

Шляхтич (з уклоном). Річ вашу передам ясновель-
можній панні слово в слово. (*Вийшов*).

Кійок. Що ти затїваєш?

Граф. Підожди — побачиш.

Гавенда. Юристи там у тітки: вони доказують вель-
можній панні, що Харко не Граф, а Харко стоїть біля
дверей, підморгує й співає: «Очерет, осока». Там гвалт
піднявся страшений, збіглась шляхта, а я мерщій утік
сюди.

ЯВА Х.

Вбіга Ледачий.

Ледачий. Ой, ой, оборонїть!

Граф. Що з вами?

Ледачий. Били! (*Реїт*). Як-би вас потасували, то не
сміялись-би тоді! Насилу вирвався, а все пани оті, що
в клуні молотили, вони пізнали на мені пику Ледачого
і всіх завірили, що я не граф. Чуєте? Ідуть сюди.

Граф. Ви заховайтесь тимчасом в ту кімнату, та ви-
пийте там по трудах.

Ледачий. Моя голова, що не скаже, то все до ладу!
Ходім, нанове, похміляться! Нехай їм чорт! Як боки на-
пшовхали! Ще й не женився, а вже б'ють, а всьому виною
твоя пика. (*Пішов, за ним Тхоржевський і Кійок*).

Граф. Напоїть Харка і одвезти у корчму, він там проспиться завтра і буде думать, що все оце у н'янім сні йому верзлося.

Гавенда. Старого меду кухоль-два уложать його скоро.

Граф. Вели, щоб музика у замку ждала. Сюди ідуть, ходім. (*Виходять*).

ЯВА XI.

Старостина, Ядвига, Юристи, шляхта, шляхтянки.

Старостина. Це не граф, а звір якийсь! І все врем'я тут молотили жито?

1-й юриста. Так, вельможна пані і їли один крупничок.

2-й юриста. Гляньте, як схудали. Тепер у Баден не поїдем, бо щип нас вилічив від жиру.

1-й юриста. Я свідчусь богом, що все, що тут було, містифікація.

2-й юриста. І коли персона та, що ми зараз прогнали із покоїв, хоч крапельку схожа з графом, я згоден знову жито молотить у клуні.

Ядвига. Це зачарований будинок! Тут все і страшно, і смішно, і цікаво!

Старостина. Правдивий Паливода! Де-ж граф?

ЯВА XII.

Входє Граф. (*Переодягнений*).

1-й юриста. Ось він!

Старостина. Граф!

Ядвига. О, серце — ти вгадало, той самий шляхтич — граф!

Граф (*кланяється*). Вітаю дорогих гостей від щирого серця! Як уподобався мій жарт, цікаво знати?

Старостина. Вельможний граф так жартом цим образив нас, що за такий прийом, я договір ламаю і зараз од'їжджаю.

Ядвига. Мамочка!

1-й юриста. Як то можна? Не сперечайтесь, бо він і вас заставить жито молотить у клуні.

Граф. Коли вельможна пані мені війну об'яве, то силою візьму свою я наречену.

Ядвига. О, мій рицар!

Старостина. Від нього можна ждати всього. (*Бере за вухо графа, він стає навколiшки*). Ах, ти, паливода!

Граф (*цiлує їй руку*). Від нині я примірний господар і сем'янин. (*Цiлує руку Ядвиги, до юристів*). А вам, яко сватам, дарую кожному по тисячі червiнцiв.

1-й юриста. А він добрий!

2-й юриста. І щедрий!

Старостина. Нехай вас бог благословить на радiсть душам батькiв ваших, що волю ми їм виповняєм. (*Ядвига і граф стають навколiшки, музика грає марш*). Що це? (*П'яною Ледачою несуть на ношах, як раненого, він співає: «Очерет, осока». Коли його пронесли*). Нова комедія?

Граф. Кiнець комедії. Понесли актора роздягати. Прошу вибачить, що попали на один із самих поганеньких моїх жартiв, але він скiнчився, артисти переодяглися і радi будуть, коли ролі свої добре грали і уподобались гостям хоч трохи.

Ядвига. Я згадуватиму цей жарт до смерти, бо він скiнчивсь для мене дуже мило.

Граф. Тепер прошу усіх послухати концерт, а потім, до столу. (*Бере обох під руки, всі за ним. Музика грає марш*).

ЗАВІСА.

*Вища Науково-Репертуарна Рада
Головполітосвіти НКО УСРР до ви-
стави дозволила.*

(23 II 1925 р. літ. А. № 602).

ЛИХА ІСКРА ПОЛЕ СПАЛИТЬ І САМА ЩЕЗНЕ

ПОЕМА В 5-ТИ ДІЯХ І 6 КАРТИНАХ.

ДІЄВІ ЛЮДИ:

Платон—значний козак.

Ялина—його сестра, дівчина.

Данило—її молодий.

Юліан—запорожець.

Кузьма—татарин.

Шанько—старий значний козак.

Карпо }
Марта } його діти.

Настя—шинкарка.

Ганна—наймичка.

Мартин }
Максим } козаки.

Дід.

1-й козак.

2-й козак.

Оксана—дівчина.

Козаки, молодіці, дівчата.

Діється в XVII столітті.

ДІЯ ПЕРША.

Простора хата. Обстановка корчми. На сцені нема нікого.

ЯВА I.

Юліан і Кузьма. *(Входять)*.

Кузьма. Гей, хто тут є, давайте їсти!

Юліан. Нема нікого — підожди!

Кузьма. Не ждється, їсти хочу, як той пес!

Юліан. Не пропадеш, ти-ж цілий хліб із'їв проснувшись.

Кузьма. Коли то ще було, тай що мені той хліб один. Тепер пора поснідати.

Юліан. Тут ми достанемо харчів доволі, бо це корчма найкраща, а поки що, давай лиш гроші, ми полічим.

Кузьма. Лічи вже ти, а я лічить не вмю. Ось всі *(Подає гаман)*.

Юліан *(висипає червінці на стіл, швидко лічить і зор-тає в гаман)*. П'ятдесят червінців. А скільки ти людей ограбив за ці гроші?

Кузьма. Задавив трьох крамарів і двох проткнув.

Юліан. Багато треба ще людей зарізати і ограбити, щоб одкупити мені назад молдавське господарство, а ще як при такій роботі нас піймають, то й ми на шибениці десь сконаєм. У мене, Кузьмо, инша є тепер мета; поїдем ми з тобою на Україну.

Кузьма. Дай мені попоїсти, а наївшись, я поїду з тобою хоч і до самого чорта.

Юліан. Нагодую; потерпи. Довідався я, що на Україні живе Платон полковник як кримський хан багатий; його багатство хочу до рук своїх прибрати, а з золотом Платона

добуду в Царгороді султанський фірман на батьківський престол молдавського господаря! Чого-ж ти вивалив так очі? Слухай далі—в Платона, кажуть, є сестра Ялина, і їй достанеться усе Платонове добро. Так от ми звідсіля поїдем прямо до Платона і там ти мусиш бути богобоязним, тихим і смирним як ягня, щоб не довідався хто, що ми вовки в овечій шкурі.

Кузьма. Аби було що їсти, то я наїмсь тай зараз спать, а сонний я все одно що мертвий, нікому лиха не зроблю! *(Входить Настя і молодиця).*

ЯВА II.

Юліан, Кузьма, Настя і Молодиця.

Юліан. Насилу ми тебе дождались.

Настя. Вибачайте! Сьогодні день такий удався: тільки що вирядила чумаків, а тут козацтво, як тептаство у вирій налетіло.

Юліан. Давай же й нам коновку меду і попоїсти що там є. *(Настя подає коновку меду, а молодиця хліб, миску холодую. Кузьма сідає до публіки спиною і їсть. Входять козаки).*

ЯВА III.

Ті-ж, Мартин, Максим і козаки. *(Козаки сідають за другий стіл).*

Мартин. Гей, шинкарко, Настусю! Меду!

Настя. Чого дереш горлянку! Коли ще крикнеш раз, то витурю із хати к бісу!

Мартин. Ну і турни, — хіба мені у перше почувати надворі? Дурна, що сердишся; а хто-ж тебе кохає так, як Мартин?

Настя. Коха! Ха-ха! Бубир кохає щуку. *(Ставить мед на стіл).* На!

Мартин. Давай! *(Хвата Настю і цілує).*

Настя. Чи бачив хто такого бузувіра? Цілуй он краще пляшку, то може порозумнішаєш.

Мартин *(цілує пляшку)*. Ой, пляшечко, пляшечко! Хоча й солодкий в тобі мед, — а тільки ти не Настя — ні, ти лиш до любощів присмака, Настуся-ж любощі самі і цілувать її готов до смерті я! Будь здорова, чорноброва!

Настя. Здається і вітру немає, а млин Мартинів меле, хоч чорти батька зна що, а меле. Який мірчук береш?

Мартин. Поцілунок, моє серденько!

Максим. Годі! Бо вже вуха болять. От на весіллі ще в Данила молоти будеш скільки влізе, поки язик від меду не розмокне.

Настя. То у вас там новина, чого-ж не хвалитесь? Ну, ну, розкажіть-же і мені цікаву новину! З ким-же Данило жениться?

Мартин. Ага! Забилось серце, шкода Данила? Ти думаєш, що нічого не знаю? Але не лякайся, я не ревнивий, бо ти привчила вже мене до зради.

Настя. Максиме! Ти-б замість гудзика пришив за вуха до жупана Мартинову таракуцьку, нехай-би торохтіла! (Сміх).

Максим. З Ялиною, Платоною сестрою.

Настя. Он що! (Порається).

Юліан (перестає пити, про себе). Виходить — я спізнився. (До Кузьми, котрий, умина, як кажуть аж за вухами лящить). Не плямкай так губами, бо не чуть, що там говорять!

Кузьма (умина¹). Смачний холодець!

Настя. Набере добра Данило від Платона, що з діда-прадіда в льохах та у коморах та у степах наховано і надбано! І червінці і талари — бочонками, кажуть, стоять!

Максим. А коней скільки, а волів, овець і не злічить.

Юліан (наслуховає, про себе). Досадно, тричі досадно. (До Кузьми). Не плямкай так губами!

Кузьма. Коли-ж смачний холодець.

Юліан. Насте, дай меду! (Настя подає).

Мартин. Юліан, єй богу Юліан.

Максим. Та що він кум тобі, чи брат, що ти зрадив так дуже?

Мартин. Козарлюга, бра, завзятий, а мед п'є, як добрий від чумацький воду. Він почаствує й нас.

Максим. А звідкіля-ж ти його знаєш?

Мартин. На Січі познайомився позаторік.

Настя (подає Юліанові меду). А хто ти, козаче, я тебе уперве бачу?

¹ Актор плямкати не повинен, бо це грубо й противно.

Юліан. Я? Юліанъ, а це Кузьма Мамай.

Кузьма. Що хоч давай, усе поїм.

Юліан. Дай йому ще миску холодцю.

Настя. Ганно, холодцю! (Ганна подає).

Кузьма. І цілий хліб!

Юліан. Тільки не плямкай губами!

Кузьма. Смачний-бо дуже холодець!

Мартин. Настусю! Та годі тобі залищитись до січовика, бо я не видержу, я ревную.

Настя. Відчепись, маро!

Юліан. То став, Настусю, меду козакам і я пристану до їх гурту.

Настя. Ганно! (Подає мед).

Мартин. Здоров, Юліан!

Юліан (дивиться на нього). Ага. Пізнав, пізнав, пізнав, хоч і забув як звать.

Мартин. Мартин-же й досі.

Юліан. Не погребуйте, панове, медом.

Мартин. Чим инчим, а медом козаки не гребують ніколи. Ти пам'ятаєш, як позаторік на Січі празникували поворот з Кафи, де і тебе, Юліане, прославляло товариство за твою одвагу молодецьку?

Юліан. Пам'ятаю. (П'ють).

Кузьма. А чи не можна-б ще холодцю?

Настя. Їж на здоров'я. Ганно, чуєш?

Ганна. Зараз! (Подає). Ще лусне.

Юліан. А як-же там у вас преславний наш козак, полковник наш Платон живе?

Мартин. Як слід полковникові, добре! Тай що йому? Чого не достає? Оце ми ідемо на Січ до кошового від Платона, просить, щоб нам поміг татар провчить хоч трохи і піджидаєм тут Данила Гордієнка, коли чув, що сестру Платонову засватав.

Юліан. Так це виходить певна річ, що вже Платонова сестра йде заміж за Данила?

Мартин. І рушники за нього подавала й ми на сватанні щили! Повернеться Данило з Січи, тут зараз і весілля, коли в поход не рушим.

Юліан. А та-ж сестра Платонова вродлива дівчина?

Настя. За це вже я тобі скажу, бо наш Мартин без смаку.

Мартин. А так, правда! Глянь, я в неї закохався, як чорт у суху грушу.

Юліан. О, коли так, то й Мартин ма добрий смак.

Настя. Та бреше він, не вір йому! Мартин однаково коха усіх на світі шинкарок, аби йому за мед та за горіжку гроші боргували. (Всі сміються).

Кузьма. А чи не можна-б ще холодцю?

Настя. Нема, серденько.

Кузьма. Смачний холодець, перекусив гарненько! Піду до коней. Упоравшись, я свисну! Чуєш?

Юліан. Чую! (Кузьма пішов).

Настя. Ну й їсть! Де ти його доп'яв?

Юліан. Це мій приятель, родом татарин. Він сорок татар своїх зарізав, за це його повісив Бей у Кафі. Тут нагодився я і з шибенці його зняв для жарту, а він взяв та й ожив і з того часу, як пес до чабана, прилип до мене.

Настя. Такого пса держати біля себе небезпечно, того й гляди: хазяїна заріже й навіть з'їсть.

Юліан (сміється). А чого доброго. Тільки він мене боїться, бо лічить характерником. Та щур йому, тому Кузьмі, розмову перебив... Так розкажи-ж мені Настусю, яка сестра Платонова на вроду, бо я про неї чув, що дуже гарна.

Настя. Як ясная зоря на небі.

Юліан. Ого!

Настя. Та що й сказать, така вродлива, що хто її побачить раз, повік вже не забуде Яливиних очей, що ніби манять кожного до себе і наче хочуть щось ласкаве сказать, та тільки усміхаються.

Всі. Правда, правда.

Мартин. Ай Настя! Що за молодиця, не задрісна ні краплі! Сама хороша, як весна, піди-ж ти, як дівку похвалила!

Настя. Мартине, відчепись! Бо єй богу качалкою по спині потягну.

Мартин. Хоч убий, а ти таки гарна.

Настя. Тьфу!

Юліан. Щасливий-же Данило, що таку дівчину візьме за жінку.

Настя. Ще й добро усе, що мають від батьків, достанеться одній Ялині, бо наш Платон не жениться ніколи.

Мартин. Хіба тобі він присягався?

Настя. А тож.

Мартин. От вража молодиця, як зневажа мене. Зальоти до всіх чинить, та ще й у вічі признається. *(Сміється)*.

Юліан. Мабуть-же й Данило козак моторний, що висватав таку хорошу, родовиту й багату дівку?

Настя. Ой, Юліане, Юліане! Мабуть ти їхав до Ялині, що так цікавишся і нею і її молодим Данилом?

Юліан. Може!

Настя. Опізнився!

Юліан. Та хто його ще знає, як то буде.

Настя. Ого, який ти подухалий!

Юліан. Та я жартую! Нехай їм враг з тими дівчатами хорошими, навіщо нам вони здалися? От молодиці гарні — инша річ! Так, Мартине?

Мартин. Особливо такі, як Настя.

Максим. Козацька жінка — ось! *(Показує на шаблю)*. Принаймні не зрадить!

Настя. Як у чиїх руках.

Максим. То так. Тільки на мою думку, жінка ярмо, а ще як підуть діти, то плуг тяжкий, тягай його поки не здохнеш!

Юліан. Без слави цілий вік! Виц'ємо за такі розумні речі! *(П'ють)*.

Настя. Стривай лиш, хтось під'їхав! *(Чуть свист)*.

Юліан. Це мій Кузьма упорався з кінями, та звістку свистом подає.

ЯВА IV.

Ті-ж, Данило і козак.

Данило і Козак. Добривечір!

Настя. Просимо, просимо щасливого Данила в хату. Подорожняєм засватавшись.

Данило. Спасибі, голубко Насте, спасибі! Ну, давай горілки нам, пива, меду.

Мартин. Ой, як-же любо ти балакаєш, Данило! Зараз видко, що ватаг! А ось з нами злигався січовик, лицар Юліан преславний, що Кафу підпалив, коли ти пам'ятаєш.

Данило. То вже даремно, там не один Юліан був, щоб йому всю честь за Кафу віддавати, у Кафі лідарів було чимало.

Юліан. Тільки тебе там не було.

Данило. А ні. Але що з того? Відомо всім між славними був славний там полковник наш Платон, котрий не раз ходив з козацтвом слави добувати на орду, не раз в степах із нею він стинався, а пісня йде, що сам Платон був у неволеньку попався! Так бач, який то лідар єсть полковник наш Платон! Він і в неволі був, і з неї визволився знову, і знову бив татар не раз! Та він, панове, і Кафу підпалив. За здоров'я нашого полковника, преславного козака Платона! (П'ють).

Дехто. Та так!

Юліан. Данилового шурина, що сестру свою, хорошу як сонце, за нього віддає, а ще в додачу скарбами й добрами усякими без ліку зятя свого наділяє! Так, так! Ти маєш радію хвалити Платона і без пісні, але не маєш радії судить других, що не менш Платона крови пролили за віру христову.

Дехто. Та так!

Настя. Коли-б вони ще не зчепилися.

Юліан. Меду! Я панове, Юліан, з преславного Запорожжя братчик і, хоч не славен так, як ваш Платон, і пісень про мене ще не зложено, бо ще занадто молодий, так може й зложать, а от що за Данила пісень не будуть кобзарі співать, то певно!

Данило. От уже й видко, що ти хваст! Чого-ж то так, що як про тебе то й пісня буде, а про мене ні?

Юліан. Бо той, кому у церкві заспівають «Ісаія лікуй!» — вже не лідар, а куделя, з котрої всякий надібок баби прядуть у хазяйство.

Данило. З такої голови, як от твоя, навіть і куделі не зробиш.

Юліан. Не знаю, яка у кого голова, а тільки я жартую, а ти лютуєш і вже силкуєшся мене кусать.

Данило. Я всяке падо не кладу на зуби.

Юліан. Як?

Данило. В Петрівку другий раз скажу.

Настя (*поспіша зам'яти суперечку, ставе мед на стіл*).
От добрий мед! Запийте суперечку; чого ви сварку завели,
неначе ті брати, що ділять батьківське добро?

Юліан. І справді так! Але буває, знаєш, час такий,
що чоловік запалиться з нічого і всякий жарт до серця
приклада. Тікай тоді від нього, бо не то що, а і за мухою
малою готов він шаблею кривою ганятись на коні, коли
вона його роздражнить. (*Сміється*). Сказано—лицар!

Данило. І попадає шаблею він в муху?

Юліан. Буває промахнеться і сам себе в коліно влу-
чить.

Данило. Коли на твоїм порожнім лобі сяде муха, я
поручусь, що муху надвоє розкраю.

Юліан. А на твого лоба не сяде й муха, бо бачу я,
що меду мало там, коли ти жартувать не вмієш.

ЯВА V.

Ті-ж і Кузьма (на порозі).

Данило. Противний твій язик гірш гадини мені
здається і всякий жарт твій, мов жало, пуска отруту, я-ж
шаблею далеко краще повертаю, ніж язиком. Коли охота,
спробуй. (*Вийма шаблю*).

Кузьма (*вийма ніж, підходе до Юліана*). Проткнуть?

Юліан. Іди до коней.

Кузьма (*хова ножа*). Коли погано буде, свисни. (*Пішов*).

Данило. Що-ж? Нема́ до шаблі знать охоти, бо легше
белькотать?

Юліан. Ні, пане брате! Я шаблею орудую далеко кра-
ще, ніж язиком; хто з нас поліг би тут — не знаю. А знаю
я одно: мені нема чого жаліть, та й за мною жалкувать
ніхто не буде; тебе-ж жде молода, котру, може, ти ще й
кохаєш, і я зробив-би велику дурість, коли-б одняв у неї
таку чудову куделю, як от ти! Сховай лиш краще шаблю,
та помиримось, та вип'ємо, а битися ще вспіємо на шаб-
лях, бо я поїду на Україну і побуваю у Платона, то може
одібно ще в тебе молоду, тоді хоч і поміряємося на шаблях!

Данило. Не варт з тобою говорити! Тепер я бачу,
що ти на жарти тільки здатний і виклепав сорочий свій язик,
як косу, коси-ж усякі дурощі собі на втіху, а я не буду

гаяти з тобою часу! Прощай, козак-сорока! Товариші, гайда в дорогу! (Шшов, за ним ті козаки, що пізніше приходили).

ЯВА VI.

Юліан, решта, потім Кузьма.

Юліан. Прощай, ми ще побачимось, я певен... Пальоний ваш Данило.

Всі (похуро). Та так. (Входє Кузьма).

Кузьма. Ідьмо!

Юліан. Зараз! Коновку меду! Пий, Кузьмо, за удачу.

Кузьма (п'є безє передиху коновку). А! мед добрий, а холодцю ще з'ів-би з миску. (Витирає зуби полою і виходє). Не гайся!

Юліан. Пани браття! Чому-ж ви мовчите? Чи кров від меду вже загусла, чи суперечка вам моя з Данилом сум нагнала? Меду! К бісу все! Нехай лихо журиться, нехай ламає зуби злий, а у кого кров козацька грає, хто товариство любить, як братів, хто рад віддати посліднеє музиці, щоб заграла і вміє вчистити так, щоб аж земля стогнала, і вітер щоб свистав від вивертів ногами, хто усміхається всьому, від того зле тікає і весело йому! (Подають мед, п'ють).

Всі (весело). Та так!

Мартин. От козак! Поцілуємось! (Цілуються). Люблю я слухать, коли хто так балака, як Юліан!

Настя. Ідь, справді, до Платона. Єй богу ти так говориш гарно, що Ялина уп'ється мовою твоєю і з-п'яна згодиться замість Данила та бути за тобою.

Юліан. О, коли-б Ялині я та так принав до серця, як ці твої слова, Настусю, мені припали до душі, тоді-б червінців мірку тобі дав за милеє пророкування! А це завдаток. Наставляй фартух. (Силє Насті впроші у фартух). За все доволі?

Настя. Спасибі! В десять раз більше ніж слід.

Юліан. Прощавайте, побачимось ще, я їду прямо до Платона.

Всі. Ідь здоров.

Настя. Оце запорожець, так-так!

ЗАВІСА.

ДІЯ ДРУГА.

Світлиця у Платона, хороші перські килими і зброя всяка на стінах.

ЯВА I.

Ялина і Марта (шиють і співають).

Ой, були в вдови дві дочки (2 р.)
Обидві вони квіточки.
Старшій минає двадцять літ (2 р.)
Меншу сватають, старшу ніт.
Ой, ходім, сестро, до броду, (2 р.)
Тай подивимось у воду.
Тай подивимось у воду, (2 р.)
Котра з нас крада на вроду.
Старша меншую турнула (2 р.)
Тай в тихий Дунай упхнула!

Ялина. Господи, яка ця пісня страшна! Сестра упхнула свою рідну сестру у воду з заздрощів! Тут далі треба, щоб співалося, що душогубку грім зараз вбив, принаймні легше було-б на душі.

Марта. А може її грім і вбив потім, та тільки пісня про це мовчить... От ти кажеш з заздрощів, а мені-ж здається, що вони удвох кохали одного, а той — кохав одну меншю... От старша збожеволіла від кохання, тай втопила свою сестру... Ох, кохання зможе все! Подумай! щоб ти зробила, як-би я відбила од тебе Данила?

Ялина. Я?.. Нічого, от ей! Хоч я і засватана з Данилом і рушники за нього подавала, а коли-б він вернувшись

з Січи, одкинувся від мене і взяв тебе, чи другу, то я-б ні краплі не сумувала.

Марта. Бо певно ти Данила не кохаєш? (*Мовчить*). Ти не соромся, скажи по правді, кохать не сором! Кохаєш, чи ні?

Ялина. Та я не знаю. Від тебе і від других дівчат я чула про кохання і в піснях співається про це, а що то єсть кохання, того не знаю я, єй-богу! Мені здається, що я однаково люблю усіх, а брата Платона більш усіх.

Марта. Ні, сестро, ні брата, ні неньку, ні батька, а нікого в світі, кохати так не можна, як козака, котрий до серця припаде!

Ялина. Щоб то кохати так чужого, як рідного можна? не вірю!

Марта. Для чого-ж ти покинеш брата, вийдеш за Данила і будеш вік з ним жить?

Ялина. Це закон.

Марта. Через кохання й шлюб законом став, бо нема у світі кращого й милішого, як щире святе кохання, а потім шлюб з коханим.

Ялина. Може. А ти кохаєш, сестро?

Марта. Ох! Два роки вже і мучуся, і пропадаю я за милим, а він, мій милий, і не зна, що я його кохаю.

Ялина. Так чом-же ти йому не скажеш?

Марта. А ти-б хіба сказала?

Ялина. Сказала-б. Адже кохать не сором?

Марта. А як мене він не кохає і в вічі засміється?

Ялина. О це образа!.. Так ти-б пішла до баби чарівниці, щоб одшептала — навіщо мучитись даремно?

Марта. Ні, не хочу! Коли його побачу, то люблю жить на світі, коли-ж не бачу, то люблю мучитись за ним.

Ялина. І мучитись люблю? (*Зідхнула*). Яке-ж кохання те хороше, Марто!.. Я хочу кохать.

Марта. Навряд чи будеш ти кохать.

Ялина. Буду, буду!

Марта. Хіба любитимеш Данила, як жінка чоловіка.

Ялина. Ні, я хочу кохать і буду кохать! Яка-ж я рада, що ти мені відкрила очі? Сестриченько, скажи мені: кого кохаєш ти?

Марта. А ти-ж мовчатимеш, не скажеш другому нікому?

Ялина. Ото, нехай бог боронить, за кого-ж маєш ти мене, що думаєш я буду славити тебе проміж людьми?

Марта. Гляди-ж ти, пам'ятай, що обіщала мовчати... Кохаю брата я твого Платона.

Ялина (*радісно*). Брата, Платона?

Марта. Його... Коли вернувся він торік з походу і виволовив тоді людей багато з турецької й татарської неволі, його я бачила між всіма козаками на воронім коні... Він вимучений був походом, але-ж сіяв як місяць між зорями! І з того часу забудь його не можу, а ще мені здається, що кожний день я більше й більше його кохаю!

Ялина. Моя голубко, Марто! Яка ти гарна, коли говориш палко так про своє кохання до Платона! О, тепер я бачу, що кохать можна і чужого. Яка я рада, яка я рада!

ЯВА II.

Ті-ж і Платон.

Платон (*входить на слова: „яка я рада“*. На дверях). Чому ти так радуєшся, сестро?

Ялина. Коли-б ти знав і ти-б радів.

Марта (*тихо*). Ялинб, що ти, бог з тобою?

Платон. Цікаво! Здорова, Марто! Що це ти відцура-лась нас, давно я щось тебе не бачив.

Марта. Хіба тобі до мене? хоч і прийду — не помічаєш, а я частіш, ніж слід, буваю у Ялини.

Платон. Та я-б радніший був, щоб помічати таких, як ти, гостей, хороших... та нема часу сидіти дома! Так чого ти радувалась так, Ялино — чи не одібрала ти покло-на від Данила, чи може про весілля тут своє розказувала Марті?

Ялина. Ні, не вгадаєш.

Платон. Поки не скажеш, не вгадаю.

Ялина. Ти хочеш, щоб я була щаслива, щоб вийшла заміж за Данила? Хочеш?

Платон. А ти хіба не хочеш? Ти-ж сама вже подавала рушники за нього.

Ялина. Правда. Тепер я хочу, щоб ми разом з тобою були щасливі, щоб ти женився теж. От-би я була рада, коли-б ми справили твоє й моє весілля разом!

Платон. Оце так! І звідкіля тобі таке у голову залізло? Це певно з Мартою у двох ви вигадали такий жарт, щоб посміятись наді мною? *(Жартувливо)*. Ач, сороки!

Марта. Мені й на думку не спадало так жартувати над тобою! Ялина плеще дуроці, а ти її не слухай. *(До Ялини)*. Я не сподівалася від тебе... Прощай, Платоне, прощай, Ялино, мені додому треба йти, щоб часом мати не сварилась.

Ялина *(стає на дверях)*. Ба не пустю! Держи її Платоне, удержиш—щось скажу.

Платон *(трохи придержує)*. Та постривай-бо справді, Марто! Нехай поскаче трохи козиня! Веселою й жартівливою такою мені ще не доводилося бачити Ялину.

Марта. Ялино! Ти-ж слово подала мовчати, я гніватись буду на тебе, коли зламаєш слово.

Ялина. Коли скажу тому, кому сказати слід давно, то тим я слова не зламаю, бо обіщала я мовчать перед людьми чужими.

Марта. То ти така, пусти мене! Не подруга мені ти більше!

Ялина. А сестра?

Марта. Єй-богу буду плакати з досади... Пусти! *(Хоче йти, Ялина скаче на дверях)*. Скажи, Платоне їй, щоб так не пустувала.

Платон. Ой, тут є цікавого багато. А ну, сідай лиш Марто, я буду слухать вашу суперечку і може помирю. *(Бере Марту, та легенько одпихає, він садовить її на дзилки)*. Не опинайся-бо, сідай! Ну, Ялино, тепер сваріться, а я послухаю.

Ялина. Нема між нами сварки ніякої. А от що, любий брате, тебе кохає Марта вже два роки й соромиться тобі сказати про це! Та не соромся бо, сестрице, адже кохать не сором. Вона не може жить без тебе і за тобою пропадає! Де-ж кращую від Марти жінку ти знайдеш, братіку, для себе? Посватай ти її та й живіть укупці, нехай вас бог благословить, як я благословляю вас обох! Ти так казав, як благословив мене з Данилом, тепер-же я тебе благословляю! Чого-ж ви мовчите?

Платон. Вислухай мене, Марто! Не хитрий я з дівчатами в розмові і все здавалося мені, що через літа і

суворість ні одне серденько дівоче до мене щиро не озветься. Тепер-же бачу я, що воля божа єсть на все: сестра знайшла мені жону і смілістю дитячою своєю мені одваги надала балакати про це з тобою, Марто! Не будем же терять слухного часу. Кажи: коли кохаєш справді щиро, то будь мені жінкою!

Ялина. Кажи, сестриченько, кажи! *(Одводить руку її від очей. Марта тихо привстає).*

Марта *(через сльози)*. Щастя й радість мене задавлять. Не можу вимовити, що тут... Ялино, ти-ж знаєш все, я все тобі сказала, Платонові-ж сказати того у вічі, що я тобі сказала, одразу не посмію. *(Бере Ялину за руку)*. Ялийо, сестро, рибко! Я більш життя свого люблю Платона, твого брата! *(Заливається сльозми, обнімаючи Ялину, котра теж плаче)*.

Ялина. Не плач, Марто, не плач, сестро, ми разом повинчаємось і одбудемо весілля разом!

Платон. Ялино, Марто, годі, заспокойтесь! Я завтра і старостів пришлю до Марти. А може батько не згодиться?

Ялина. Що там про це... Ти пам'ятаєш, братіку, як ти звелів мені поцілувати Данила? Ну, а тепер моя черга приказувати тобі: цілуй, Платоне, Марту!

Платон. А може-ж Марта не захоче... Марто! Що ти на це скажеш?

Марта *(соромливо)*. Та коли приказує Ялина, то... треба слухать. *(Платон підходить)*.

Ялина. Ну! Який-бо несміливий, татар січеш, як ту капусту, а Марту от боїшся поцілувать! Ну-ж, сміливо! *(Марта й Платон цілуються)*. Отак! А тепер випить треба, без могоричу-ж не можна, кажуть.

Платон. Та ти переродилася, Ялино, і виросла за ці два дні, а я тебе дитиною лічив!

Ялина. А ти хіба не переродився? Бач, як сяють очі! Я хочу так кохать, як Марта і це одно бажання зробило смілою мене! Я зараз. *(Побігла)*.

ЯВА ІІІ.

Платон і Марта.

Платон *(підходить до Марти, бере її за руку)*. Марто! Давно тебе я знаю, а тільки в перший раз тепер бачу,

що ти хороша, як квіточка в зеленому гаю і як весна в своїм розкішнім веснянім уборі до себе маниш душу ти мою.

Марта (*закохано*). Козаче мій, мій лідарю хоробрий, мій князю молодий, як любо слухати мені оці слова від тебе. Найкращий ти одвагою своєю, своєю славою у рідному краю, то де-ж тобі звертатъ було увагу на дівчину якусь нікчемну? Знай, Платоне, що я й тепер не заступлю тобі шляхів до слави, бо так тебе кохаю, як ти любив і любиш рідний край!

ЯВА ІV.

Юліан, Кузьма, потім Ялина.

Юліан. Батькові Платонові, преславному полковнику, поклон від низового товариства! (*Ялина входить і ставить мед на стіл*).

Платон. Спасибі. Сідай. До речі меду принесли, неначе змовились тебе вітати.

Юліан. Вітаю вас, красні дівчата! (*Ялина і Марта кланяються*).

Ялина (*до Марти*). Неначе турчин.

Марта. Ні, козак, а той, мабуть, татарин.

Ялина. Який гарний.

Марта. Гляди, ще закохаєшся.

Ялина. То що?

Марта. Ну, ну!

Платон. А ти-ж давно на Січі, щось я тебе не знаю. Хоча десь бачив вже тебе, здається.

Юліан. Давно, у Кафі.

Платон. Так, так! Тепер згадав. Ти, либонь, Волошин? Цікаво знати, як попав до нас ти.

Юліан. Дозволь мені усе про себе розказать, бо я чужий у рідному краю і хочеться мені, щоб знали всі, коли спитають, відкіль я взявся між козаками.

Платон. Пий і розкажуй, а ми послухаєм твоє оповідання і тим свою цікавість дівчата вдовольнять, бо бачиш, як горять у обох очі і як вони тебе послухати хотять. (*Кашлянув Кузьма*).

Юліан. Батьку отамане! Це джура мій — Кузьма. Нагодуй його, будь ласка, чим, бо він голодний.

Кузьма. Як собака.

Ялина (до Марти). Ох, який страшний!

Платон. О, з охотою! Може-б і ти перше попоїв?

Юліан. Спасибі, я їсти ще не хочу.

Платон. Ну, так пий-же мед. Ходімо, Кузьмо! (Вийшов).

Юліан. Про коней не забудь.

Кузьма. Не турбуйся. (Пішов за Платоном).

ЯВА V.

Юліан, Ялина і Марта.

Юліан (на бік). Яка-ж з них двох? Обидві гарні, а певно ця. (До дівчат). Котра-ж сестра Платонова Ялина, певно ти?

Ялина. Я. Почім ти знаєш, коли я тебе уперве бачу?

Юліан. На Запоріжжі чув про твої очі гарні і тільки глянув — догадався... Я на Україні вперше і мов я сплю і сниться сон мені чарівний, так тут усе і весело, і красно виглядає: і ліс, і степ з могилами високими, і сам Дніпро, наш батько, мов у новому празниковому убранні, з'явилися моїм очам.

Марта. Невже-ж родивсь і виріс ти на Запоріжжі, що на Україні не був ні разу?

Юліан. Ні, родився я і виріс в чужій країні, а тут минає шостий рік, як рідним став між козаками.

Ялина. Ти, мабуть, турчин? (Входить Платон).

ЯВА VI.

Ті-ж і Платон.

Юліан. О, ні... Я християнин з роду. Родивсь в Волощині. Ім'я моє Юліан.

Ялина (Марти). Гарне ім'я. (Марта свариться пальцем).

Юліан. Мій батько княжеського роду, в Молдавії він господарем був і керував своїм народом, як король. Лиха пригода і зла фортуна, з турецькими пашами вкупі, оскалили на нього зуби. Магнат Угорський за три бочонки золота, добув султанський фірман на право господаря і з поміччю харцизів турських опанував молдавським господарством. Батька мого убили.

Ялина і Марта. Боже!

Юліан. Сестру мою Ялину...

Ялина. Ялину?

Юліан. Сестру мою Ялиною теж звали.

Ялина. Що-ж, що з нею сталось?

Юліан. Ялина сяла на всю Волощину красою, її взяли в гарем султанський.

Ялина і Марта. Нещасна!

Платон. Клятї бусурмени!

Юліан. Тяжкеє горе і нужда убили матір, а батьківське добро все пощезло і потонуло в руках турецького двора, як весняна вода в широкім морі. Кишла кров моя огнем пекельної муки, бажанням помсти мозок мій горів і я покинув школу іезуїтів, де вчився мудрости, як править своїм народом, і в Царград прибув обідраним, ограбленим, голодним старцем, шукати правди й оборони у турського царя. Але, шкода шукати правди там, де мозок, честь і совість — згнили до тла! Я тільки в тім переконався, що золотом у Царграді купити можна все і легко з поміччю червінців вернуть мені назад молдавське господарство. А без щї, могутчої на всьому світі сили я не знайшов спроможности для боротьби за батьківський престол... Скоро судьба моя перемінилась. В часи мого в Царграді пробування Скутар спалили запорожці і всіх невольників своїх вони з тюрми повизволяли. Одважні лицарі новим життям, новим бажанням моє розбите серце запалили і я покинув свої мрії і надії, помандрував пішком на Запорожжя, щоб відтіля носити грізну помсту ворогам! Славетне братство, могутче лицарство козаچه, мене у гурт свій прийняло і став я козаком! Не довго я сидів даремно, скоро козацтво Царград спалить зібралось і ми на чайках у море поплили.

Платон. У цім поході був і я! Тоді замісто Царграду, куди нас вітер не пустив, ми поплили у Кафу.

Ялина і Марта. І що-ж і що-ж?

Платон. Кафу спалили, силу татар і турок вирізали, багато людей з неволі визволили.

Юліан. О, тут я серце своє вдовольнив; татар минав, а помстою над турськими купцями упивався.

Ялина. А про сестру свою не знаєш ти нічого?

Юліан. На горе, ні! Ох, Ялино, як на сестру мою похожа ти. Дивлюсь на тебе й серце мре. То заболить, то радісно заб'ється, неначе бачу я її перед очима! Тепер забув я давнє лихо. Для мене все перемінилось: я маю батька кошового, за матір рідну Січ запорозькую вважаю, сестрою будеш ти, а край, колись чужий, для мене тепер рідним став.

Платон. За теж і стара мати Січ таким, як, ти, Юліане, сином сміливо може пишатись.

Юліан. Спасибі за щире слово, пане отамане! А вам дівчата дякую за ласку, що слухали мене прихильно. Давно вже я не був у селі, давно сем'ї не бачив і так тепер зворушений, що ледве здержую я сльози на очах.

Платон. Я дуже рад, що тобі так уподобалось у нас! А що-ж ти на довго сюди приїхав?

Юліан. Та поки не виженете, щоб вам не надокучав.

Платон. Милости просимо, хоч цілий рік прожить у нас.

Ялина. Ми раді будем гостю дорогому.

Платон. До речі, на двох весіллях погуляєш.

Юліан. О, погуляю! Чиї-ж весілля маєте справлять?

Платон. Та так прийшлося до ладу: сестру свою за-сватав за Данила, за Гордієнка, коли знаєш, і сам... при-знатись одружусь... а це обидві наші молоді.

Юліан. Гарних дівчат засватали, певно таких зоста-лось не багато на Україні і довго їх шукать прийдеться! Та коли-б я сам поспів раніше, то вже б Ялини не віддав другому. Вибачайте, пане отамане, я по ширості козацькій кажу прямо.

Платон. Ха, ха! Ти гляди, не одбивай дівчат. А ви, дівчата, не дуже то січовикові довіряйте, бо у них не роз-шолопаєш, де жарт, а де і справжня правда.

Юліан. Ні, без жартів! Їхав я сюди, щоб сватать твою сестру Ялину, та ба! Спізнився. Сказано-ж, як сироті же-нитись — то й день малий. *(Чуть дзвонять на вальт)*. Що це?

Платон. Справжнє козацьке весілля. Весілля у полі кривавім! Татари певно десь наскочили загоном і шелесту вже нарobili. О, клятї бусурмени! *(Надіває зброю)*.

Ялина. Пресвята діво, нашли ти на них загубу!

Марта. А наших козаків обережи і поверни до дому цілих.

ЯВА VII.

Ті-ж і Шанько.

Шанько. Біда, Платоне! Татари розграбили хутори й зимовники, усіх живих людей і скот, і вівці в степ погнали.

Платон. Сідайте коні!

Шанько. Осідлані, готові!

Платон. Далеко не втечуть.

Шанько. Коли вже не втікли, бо це було ще, кажуть, уночі.

Юліан. Позволь, батьку, і мені на цім кривавому весіллі в степу широкім погулять!

Платон. Гайда! (*Пішов, за ним Шанько, а за Шаньком Марта*).

ЯВА VIII.

Юліан і Ялина.

Юліан. Бувай здорова, сестро! Коли зостануся живим і повернуся з поля, дозволь мені бувати, щоб бачити тебе, красою любитись і згадувать свою сестру кохану... Ялину! Ти мене причарувала вже до себе, очей від тебе-б не одводив.

Ялина. Годі тобі жартувати! Мені таке гріх слухать, бо я засватана.

Юліан. Засватана — не вінчана! Прощай. (*Пішов*).

Ялина (*одна*). Цур йому, який жартовливий. І якось радісно мені і страшно слухать його мову... Засватана — не вінчана...

ЗАВІСА.

ДІЯ ТРЕТЯ.

Темний ліс дубовий. Далеко чуть лісню гуртову, котра помалу стихає, на кону пусто.

ЯВА I.

Юліан. Юрба пішла далеко в ліс. Ялини-ж там нема. Слухай, Кузьмо, сьогодні з Січи повернувся Данило Гордієнко і скоро буде тут весілля... Пропали мої мрії, на превеликий жаль!

Кузьма. Так що-ж, проткнуть його тай край.

Юліан. Та ніж свій заховай у піхви. В твоїй руці мене одного він повинен слухать, бо ти, як хижий вовк, готов побити всю отару, щоб тільки з'їсти в смак одно ягня. Данило поки що мені не заважає. Ялина не його, але мене кохає — я добре це помітив. А тільки певно брат її Платон не згодиться на те, щоб заміж йшла вона за мене, а рушники Данило щоб повернув, людям на сміх, собі на сором.

Кузьма. Сьогодні обіщалася Ялина сюди у ліс прийти?

Юліан. Так що?

Кузьма. Украдемо її.

Юліан. У тебе, Кузьмо, капустяний качан на в'язах! Її то вкрасти можна, в одній сорочці піде на край світа, а братові червінці заховані в льохах глибоких; овець отари й гурти скоту пасуться скрізь тут по степах, їх не добуєш крадькома.

Кузьма. А ні.

Юліан. Ото-то бо й є! Родився я на світ молдавським господарем і князем жить повинен! Е, Кузьмо! Коли-б

Ялину взять за жінку, а з нею разом все добро до рук своїх прибрать, тоді-б ми хороше і в розкошах жили до смерти, не то що у запорозьких курінях! З такою жінкою, що кращої немає в цілїм світі, з таким багатством, як у полковника Платона, я весь султанський двір і всякого пашу на свою руку поверну, добуду Яси і в рідному краю зроблюся князем, господарем! Господарем! О, серце, ти мені віщуєш багатство, славу і почот. Власною рукою, народом серцю милим, я править буду, як король, я все життя і силу всю на користь родині своїй віддам, я покажу всім ворогам, що ми достойніі потомки славних Римлян! Тобі-ж, мій Кузьмо, за всі твої послуги, на кожний день звелю я різать барана!

Кузьма. Ги, ги! Баранина смачна!

Юліан. А тільки слава і почот і розкоші, які дає багатство, нікому легко не достались... Перш річка сліз і крови пролилась, а потім вже на цій пролитій крові багатьох для одного химерне щастя будувалось!.. Я гомін чую. Піди і подивись! (Кузьма пішов). Нема чого тут мудрувати, коли добути хочеш меду, то перше бджіл ти подави, бо покусать руки. У чарівниці я дістав дві люті трутизни і силу їх ізвідав. Від першої собака спала цілий день і так у сні вона й закам'яніла; друга-ж трутизна ще лютіша, вона собаку зразу вбила — котру-ж із двох пускати у діло?.. Першу! Платон нап'ється її із медом, засне спокійно і вже повік не встане, коли-ж почне Данило шкодить, Кузьма проткне його таємно. Тепер переконались тільки треба, чи так мене коха Ялина, як то мені здається? Коли так, тоді Ялина і все її добро без переділу між братом і сестрою достанеться мені. І я Молдавський господар! О, для цього варт пролити річку крови, щоб справдити свої широкі мрії!

ЯВА II.

Юліан і Кузьма.

Юліан. Зостанься тут, а я піду до відьми-чарівниці, вона у балці тут живе і де об чім порадиюсь з нею...

Кузьма. А я-ж що буду тут робити?

Юліан. Сітку закинули і будем ждати риби.

Кузьма. Не розумію.

Юліан. Коли-б ти менше їв, то більше-б розумів. Засядь в куші і жди Ялини, а коли прийде — свиснеш; та сам вантруй, щоб нас тут не зуспів Данило, будь на сторожі і оберігай мене, як добрий пес. (Пішов).

ЯВА ІІІ.

Кузьма один.

Кузьма. Оберегай! Що-ж я буду гавкати на Данила; чи що? Проткнуть-би його зразу, — моя робота; а тут сидить не ївши, і ждуть коханку — того я не люблю! (Пішов).

ЯВА ІV.

Карпо і Мартин.

Мартин. Ти бачив?

Карпо. Ні.

Мартин. Шмигнуло щось в куші; то дідько, Карпе.

Карпо. Та ну його! Куди-ж це ми ідем, Мартине, адже Данило нас прохав пройтись по всіх гушавинах і пошукати Ялини.

Мартин. Де ти її шукати будеш по всьому лісу. Я згодився піти, щоб заспокоїти тільки Данила, бо він стурбований тим дуже, що не знайде нігде Ялини. А вони певно, десь у двох сидять із Юліаном і воркують. Підждемо Данила тут і скажемо йому, що не знайшли нігде Ялини.

Карпо. Вона вернулася додому певно, бо побоялася сама йти лісом, щоб часом дідька де не здибать.

Мартин. А може здибала свого тут дідька Юліана.

Карпо. Слухай, Мартине, коли ти й справді, як сам кажеш, характерник, то одверни від Юліана Ялину, бо мені шкода, що так сталось.

Мартин. Е, братіку! На все єсть зілля, а одвернуть на инший шлях закохану жінку або дівку ніхто не зможе, аж поки сорому не зробить їй коханий — слідком ходитиме за ним. Здається йде Данило.

ЯВА V.

Ті-ж і Данило.

Данило. А що?

Мартин. Нема. Чудне щось робиться тут, брате. Я дещо чув, але переказам не треба раптом вірити, бо брехні всі складаються з одного слова: чув!

Данило. Бодай я краще став глухим навіки, ніж чути те, що я вже чув! Але надія ще живе у мене в серці, хоч смуток вже залазить в нього і там пекучою отрутою він шепче: зрада, зрада! О, Мартине! Коли Платонова сестра мене обмане справді і, осоромившись, захоче жінкою мою стати, кому-ж тоді зо всіх жінок на світі повірить можна честь свою?.. Ходімо! Ходімо, серце біднеє моє, ми прямо до Платона. Ялина певно дома і будем пить до дна те пиво, що нам кохана дівчина і ти, хвортуно зла, укупці наварили! *(Пішли).*

ЯВА VI.

Кузьма *(входе)*. Щось бормотали про Ялину, але не розібрав нічого, бо їсти хочу так, аж шкура вся болять. Знов хтось іде. Ялина! О, тепер треба стерегти. *(Пішов).*

ЯВА VII.

Ялина *(тихо крадеться, підходить до дуба, озирється кругом)*. Це-ж ті дуби, що скільки раз збирались тут і козаки й дівчата і я сиділа біля них з Юліаном.. Чули дуби нашу розмову? *(Схиляється до дуба ніби слуха)*. Мовчать!.. Хороші, добрі дерева, вам все розказувати можна. Я люблю Юліана, а тепер вернувся Данило і я не знаю, що робити, скажіть мені, дуби, порайте. *(Одступа від дуба)*. Ох, як зашуміли, неначе сердяться! *(До дубів)*. Не сердьтесь, любі свідки мого першого в житті кохання, не лічіть мене, столітні дідугани, зрадницею, бо я Данила ніколи не кохала! Мовчать... *(Омльдається)*. Як тихо листя на дереві притаїлось і соловейко як співає, аж луна гаєм іде... Як хороше... А де-ж це мій соловейко, чого-ж це він не йде? Може він, жартуючи, сюди мене покликав і насміється наді мною тай не прийде... *(Свист)*. О! Земля гуде, вітер свище, куді тріщать — то він іде!.. Ні, то дуби так грізно зашуміли... Дурне дівоче серце, чого-ж ти замираєш, милого ждучи? Чого боїшся зради й муки? П'єш, а все-ж таки кохаєш!.. Нема! Який сором... Піду до дому... а ви, дуби, коли побачите, скажіть йому, що я його любить до смерти буду! *(Побачила Юліана)*. Ай!

Юліан і Ялина.

Юліан. Моя зозуличко! Ти тут? Чого злякалась?

Ялина. І не підходь, бо я сердита! Я думала, що ти мене давно тут ждеш, що підем по суніці.

Юліан. Не гнівайся й не хмур своїх шовкових брівок, бо личеньку твому це не пристало!.. Я бачити тебе хотів на самоті, для того тут в ярах ховаюся давно, щоб не примітив хто, щоб не довідалися люди, що ти до мене вийшла, бо ти заручена, Данило повернувся... І я за честь твою боявся.

Ялина. Так гріх, виходить, нам стрічатися з тобою, коли ми боїмося так людей! Ох! Сором-же який! Заручена і крадькома прийшла у ліс до другого, чужого козака, що може насміятися задумав надо мною! Прощай, і не суди мене, дурну, що я так необачно слабому серцю потураю.

Юліан. Ялино! Нехай знайду я тут хоч зараз наглу смерть, нічим нехай на віки стану. Нехай повипадають з лоба мої очі, коли сміятися задумав над тобою! Я покхав тебе, хоч ти й чужа і хоч моєю ти не будеш, кохать по смерть не перестану! Скажи-ж, моя зоре, чи й ти мене кохаєш так, а чи, жартуючи, прийшла у ліс, щоб бавить час з веселим козаком, яким тобі я нехотя здався.

Ялина. Ні, Юліане, прийшла година, щоб розв'язати язик і все по щирості сказати! Я не умію жартувати! Кохання розум одняло, я зрадницею стала і завтра все Данилові скажу, бо все одно не буду жінкою його, хоч-би і ти не взяв мене за себе заміж! Я так тебе люблю, що хоч-би вік прийшлося терпіть наругу, сором, муку і братові прокльони — усе одно кохать тебе не перестану! О, милий мій, не вимовить того, що серце почува!

Юліан. Так ти моя?

Ялина. На віки! (Цілуються).

Юліан. О, коли-б я зміг тепер достать самого неба, на зорях ясних побувать і плавать з місяцем укупці в небесній блакиті, то й тоді-б я менше щастя знав, ніж цю хвилину біля тебе! Вітре буйний, лісу темний і ти шовкова трава, яку присягу тут даєм одно другому? Скарай-же боже з нас того, хто перший зрадить!

ЯВА ІХ.

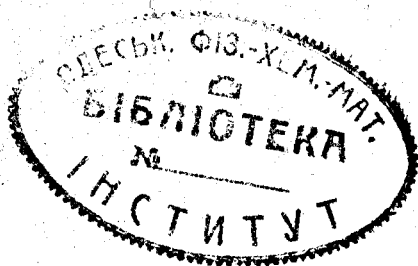
Ті-ж і Кузьма.

Кузьма. Сюди йдуть і гомонять тут близько.

Ялина. Тікаймо, то Данило, бо він мене шукає скрізь.

Юліан. Ходім! Не знайде він тепер свою долю — вона досталася мені! *(Обнімає стан Ялини. Пішли).*

ЗАВІСА.

ДІЯ ЧЕТВЕРТА.

ОДМІНА I.

В Платона на подвір'ї. В вишневому саду хата з ганком.

ЯВА I.

Платон (*один*). Сьогодні на зорі ми рушимо в поход і дивно: чи старість то, чи очі Марти молоді мене неначе з дому не пускають. І так не давно ще не примічав я Марти, тепер же диво: хогів-би бачити її що дня!

ЯВА II.

Платон і Данило.

Данило. Добривечір, брате!.. Може не в пору я прийшов, то ти не гнівайся на мене.

Платон. Здоров, Данило! Я радий бачити тебе. Але мені здається, що ти стривожений чогось.

Данило. І єсть від чого, брате.

Платон. А що там сталося?

Данило. Я Волоха тут зараз бачив і він гадючим поглядом і усміхом чортячим зворушив кров мою і давня злоба до нього у моїм серці закипіла!

Платон. Злоба? Скажи з якої речі?

Данило. Ще їдучи на Січ, я пострічався з Волохом у Насті Горової. Він вихвалявся там своєю славою, своїм завзяттям і в невіщо ставив всі твої заслуги, а наші козаки за мед, що він поставив, йому підтакували всі. Мене це розпалило, я встряв у суперечку. Вийшла сварка і мало з ним не бивсь на шаблях.

Платон. Даремна сварка! Коли діла його прославлять, хто-ж буде проти них? Не змиєш славних діл дощами, не злижеш язиком і не сховаєш їх і під високою могилою! А що-до челяди, то їй нічим не догодиш, вона зрадлива і не любить, коли хто дужою рукою керує нею і як столітній дуб, лозиною не гнеться, а шумить своїм верхом під хмарами. Так то, брате!

Данило. Але це ще не все. Він, насміхаючись, пообіщав тоді, що одіб'є від мене молоду сестру твою Ялину і що затим седи навмисне їде! Його гадючі речі мені запали в серце... Тепер, вернувшись з Січи, я від людей дізнався, що Волох справді тут бува частенько, що він у тебе в ласці, а що Ялина надто з ним жартлива, весела і через міру вже привітна. Коли-ж перекази всі ці я зважу з тим, як стрілися сьогодні ми з Ялиною суворо, мов чужі, і як, ухилившись від розмови, вона пішла ніби в ліс, з дівчатами збирати суніці, між тим її там не було, то все оце укупі, вражає душу мою боляче і я не знаю, що мені подумать, що сказати і що робить.

Платон. Сором слухать такі від тебе речі! Козачий жарт, дівочий сміх — звичайнії відносини в людськiм житті, і з них робить налігач на свою шийку може всякий заздрісний і ревливий легкодух. Тебе-ж, Данило, я не лічив таким ніколи. Пожди тут, сюди пошлю тобі Ялину, ви побалакаєте з нею, так як слід, на самоті, і все минеться. *(Пішов у хату).*

ЯВА ІІІ.

Данило *(сам)*. Об чім балакають? Як повести розмову з нею, коли душа моя не добре почува? І все, що я тут чув, свідчить одно — зраду! Не дурно, гад лукавий, Волох, так усміхався, коли мене побачив. *(Побачив Ялину)*. Яка смутна!...

ЯВА ІV.

Данило і Ялина.

Ялина. Ти бачити мене хотів, Данило?

Данило. А ти мене вже, певно, й бачить не хотіла, втікла від мене в ліс з дівчатами, а в лісі не була... Та і тепер ховаєшся, дураєшся мене? Скажи, Ялино, прямо; ти зрадила мене?

Ялина. Ні.

Данило. Не зрадила? О, щастя! (*Ялина тяжко зідхає*). Чого-ж ти тяжко так зідхаєш? Кажі мерщій, не муч себе, які думки сумні у твоїй голові зворушилися, що так нахмурилось твоє ясне чоло?

Ялина. Радіща-б я у цю хвилину вмерти, щоб тільки не сказати — чого сумна; на горе-ж, мабуть, я жива і мушу говорити! Слухай. Я люблю Юліана... Хоч рушники за тебе подавала, я серцем не була тоді твоя, так і тепер за те, що вільне серце Юльянові віддала, себе я зрадницею не лічу.

Данило. Чому-ж, як рушники давала, ти не сказала, що не любиш? Я-б рушників не взяв від тебе і сорому, що зараз маю, я-б не мав.

Ялина. Я винна в тім, прости, не гнівайся на дурну, бо я й сама тоді не знала, що то за слово те — люблю.

Данило. А змій проклятий спокусив і научив кохати. Бодай-же сам не знав ніколи щастя за те, що в мене він украв.

Ялина. Не проклинай його і не кори мене! Він стільки-ж винен в тім, що я його кохаю, як винен ти, що не люблю тебе, як слід дружині. Відкинсь, Данилочку, від мене і прости! (*Падає навколішки*). Прости мене! До ніг твоїх я припадаю, я плачу тим, що горе тобі причинила, а може й вік я плакати буду, коли-ж другого я люблю, нащо-ж тебе обманювати стану.

Данило. Встань. (*Підніма її*). Я вік зав'язувати тобі не хочу і силувати тебе не буду... роби, що знаєш. Бог з тобою!

Ялина (*знову кланяється йому в ноги*). Правдивая душа у тебе. У ноги знову кланяюсь тобі і серце лицарське твоє я поважаю більш, ніж перше поважала. Нехай-же доля робить, що сама зна, я відаюсь на її волю! (*Пішла в сад*).

ЯВА V.

Данило (*сам*). Ох, Ялино! З грудей моїх ти виїняла у мене серце, я трупом став, хоч ще й живий! Ні спис, ні куля, а ні шабля не можуть так поранити боляче, як твоя зрада! Де-ж лікаря шукати, щоб облегчить хоч краплю мої муки і чим я змію ту наругу, яку над серцем ти моїм

зробила!... Бідне-ж моє серце! Ти ворога побачило в той мент, коли він тільки засичав, а все-ж таки себе хотіло одурить і обікрадене не вірило, що твоє щастя вже минуло і любе сонечко ясне на вік закрилсь хмарами густими! О, Волоше лихий, стрівай, побачимо, хто в кого що одіме— чи щастя ти моє, чи я твоє життя!

ЯВА VI.

Данило, Платон і Марта.

Платон. Молися богу й жди. Через два-три тижні ми вернемось до дому.

Марта. Нехай пречиста діва і лік її святий, що ним тебе благословила, хранить тебе від смерти. Прощай і ти, Данилочку, нехай вас поверта усіх господь до дому у доброму здоров'ї. (Пішла).

Платон. Знаєш, Данило, оця перепеличка, чи жайвоноронок, чи ластівка, як хочеш зви ти Марту, мою осінь обернула в красну весну! Я помолодшав, я наново на світ народився.

Данило. А я сьогодні вмер, окам'яніло серце і трупом зараз став живим.

Платон. Як? Невже то правда, що я лічив звичайним жартом?

Данило. Правда, брате, правда! Сама призналась... А от і ворог лютий мій!

ЯВА VII.

Ті-ж і Юліан.

Юліан. Добривечір, пане отомане! Здоров, Данило! Так рада сталася така, щоб завтра на зорі рушати у поход? Гаразд, то й я до Січи з вами, в поход-же не піду, бо наш курінь увесь розлізся по затонах і ловить певно рибу, то й я пристану до своїх. А втім, ще віда бог. Коли-ж дозволиш, батьку, хоч не такий тепера час, то я скажу тобі про себе дещо на прощання, щоб прикрих думок ти пре мене у своїм серці не носив. Бо бачу я, що вже тобі про мене дещо тут казали.

Платон. Так. Я зараз скаргу чув на тебе від Данила. Не хороше поводишся ти, брате, так не годилось-би робить січовикові, щоб чужу дівчину засватану з пуття збивать.

Юліан. Суди мене, я винен перед тобою. Суди, але послухай перше. Тут, на Україні преславній, у перший раз за всі свої лихі пригоди — я щастя одшукав. Побачив я твою сестру Ялину і серце біднеє, замучене життям, заграло в грудях. Я покохав її, вона мене так само покохала! Кохання-ж вільне, батьку, як вітер вільний в полі, він землю рве, дуби столітні ламає — спитай-же ти його, відкіль він буйний взявся? І сам того не знає! Тепер на суд твій віддаю своє кохання і себе, ти серцем лицарським своїм, що правдою наліто, як наш Дніпро водою, розсудиш нас і ворогом своїм мене ти, певно, не признаєш.

Платон. Від ваших я речей стою стривожений тут перед вами, очмарілий і сам не знаю, що сказать... Бо честь тут і душа зачеплені ще більш, ніж людський звичай! Послухаю, що скаже ще Ялина. (В саду показується Ялина). А от до речі і вона. Іди сюди до нас, Ялино. (Ялина входе).

ЯВА VIII.

Ті-ж і Ялина.

Ялина. Чого ти, братіку, мене покликав?

Платон. На раду, сестро, на раду, лукава дівко. Чому-ж це ти мені, як старшому, нічого й досі не сказала, що склалися в твоїм житті химерні речі?

Ялина. Не гнівайсь, братіку, на мене, що я не встигла розказати тобі усе, що тільки за годину сталось... Тепер я бачу тут моїх двох женихів і вже догадуюсь у чім мене винуєш. Завдати сорому мені ти хочеш, та тільки знай, що я твоя сестра і кров моя з твоєю схожа, я не боюся правду говорити, бо правда сорому не має і бог нехай мене скара, коли збрешу. Так слухай-же мої від серця щирі речі. Я перший раз в житті своїм Юліана покохала, до цього-ж я зовсім не знала, що єсть такеє щастя на землі! Тепер Юліанові одному присягу дам я перед богом і йому тільки одному я згоджуюсь жоною бути! Це саме я й Данилові уже сказала. Нехай мене тепер осудить бог і люди, не винувата я в тім, що серцеві покірна, по щирості скажу я те, що

инша-б утаїла і зрадою, поганшою далеко ніж моя, вона-б по шлюбі честь чоловіка потоптала.

Платон. Так от вам відповідь яка на все, що вислухав тут зараз! Ялина слово подала Данилові без жодного на те примусу, слідком за тим, побачивши вродливого Юліана, вона забула своє слово і як розгнуданий і дикий кінь, готова все топтати під ноги, аби зрадливому своєму серцю догодити. Така жона однаково страшна для вас обох, бо той, хто хутко так міня свої вражіння, повинен сам собі не довірять, щоб лиха не зробить другим... Не будемо-ж хапатись, щоб нам не кається у тім, що поспіхом у таким ділі, нещасними зробили двох. А щоб твоє кохання до Юліана було міцніше і голова моя, щоб соромом нової зради не покрилась, весілля ваше через три роки назначаю. І знай, Ялино, що слова я свого нізащо не зламаю.

Ялина. Коли така єсть твоя воля, то знай-же й ти, що в монастир піду скоріше, ніж заміж вийду за другого. *(Пішла у хату).*

Платон. Тепер обох я вас прошу, забудьте мізерні ті принади, які дівоча постать в нас ворушить і стати знов товаришами, щоб думка в нас була єдина за святе діло міцно стати. І завтра з ранньою зорею, ми всі полинемо на ворогів христових, як на весілля погулять!

Юліан *(протягує Данилові руку)*. Згода!

Данило. Від зради згоди не бува. *(Пішов).*

Юліан. А згода зраду забува і все прощає! Прости, коли тобі не добре що сказав і час твій дорогий я марно згаяв і не винуй мене: я не хотів того навмисне, що сталося зі мною, і богом свідчуся, не силував Ялину забути його, мене кохати! Не гнівайся-ж на мене, прошу тебе ще раз! І коли можна, візьми свої суворіі слова назад і дай своїй сестрі в коханні волю, не заставляй нас ждати три роки, як ти, розгніваний, сказав!

Платон. Я слова не ламав ніколи. Три роки як сказав, то так і буде.

Юліан. Прийдеться ждати покірно. Бувай здоров, не буду докучать. *(Пішов).*

ЯВА ІХ.

Платон *(сам)*. Іди здоров. Улесливий, брехливий і лукавий чоловік. Розраїв пару він навмисне і так поводитьсь

тепер, неначе добре що зробив. Це вовк лихий поміж вівцями, йому не можна довірять! О, коли-б я сам своєму серцю не дав волю і не піддався чарам дівочої краси, не так-би я тепер судив сестру, не став-би примсі потурать... Чим грішен сам, за те й других судить не можеш сміло. Одначе, я даю багато волі думкам сумним, пора, здається, спочивать. Яке чудове небо блакитне, зоряне і ясне, як очі Марти!.. Бач яке сплескав. А все то Марта наробила.

(Іде у хату).

ЗАВІСА.

ОДМІНА II.

Сад Платонів, видко хату.

ЯВА I.

Юліан, потім Кузьма.

Юліан. Скрізь тихо. Підождемо тут. Сьогодні, як ішли ми з лісу, Ялина вийти уночі у цей садок пообіщала і певно вийде.

Кузьма. Коли брат не одбив охоти в неї до кохання.

Юліан. О, ні! Тепер більш, ніж коли, вона сама бажає мене бачить! Весілля ждять три роки занадто довго! Сущить в чернечій самоті найкращі хвили молоді, щоб менше щастя мать у цім короткому житті! Ні, тут треба быть вивцею, щоб покоритися фортуні злій... Шукати будемо иншу раду... Здається, двері відчинились... Іди, Кузьмо, від нас далі, своєю кудлою сташною, щоб не злякав пташку ти мою і будь на варті. Тепер треба добре чатувати, щоб часом згарячу Данило та не послав мене на виринки чортам, бо сьогодні лютістю страшною блищали в нього очі.

ЯВА II.

Юліані Ялина.

Ялина (тихо з-за дверей). А хто це?

Юліан. Я, моя голубко сизопера, іди сміло!

Ялина (пригортається до Юліана). Біля твоїх грудей душею оживаю. О, яке щастя зараз маю, що можу я тебе

обнять і голос чути твій чарівний. (*Обніма і цілує*). Який ти гарний! Я смерть прийняв скорій готова, ніж розлучитися з тобою! Завіщо-ж брат нас розлуча? Милый мій, моє ти сонце! Дай пораду, як пережить безмірно довгий час в розлуці, щоб не зсушити свого серця в край. Три годи! Без милого три годи — це все життя! У мене сили не достане. Як квітка, зірвана з стебла, зав'яну я в руках фортуни злої, а від змарнілої Ялини і ти одвернешся тоді. Візьми мене, Юліане, вези мене у свій далекий край отак, як я стою тут зараз, там щастю нашому ніхто не стане на шляху.

Юліан. Ялино, рибонько моя! Покличем розум мій терпіння до серця на пораду... Мій край тепер чужим для мене став; для тебе-ж він могилою сумною здасться і щастя наше і наш рай він отруїть на віки! У мене друга є порада і вона нас виведе на стежку супокою.

Ялина. Кажі, кажі, коханий мій, що нам робить, щоб побороть упертість брата, щоб замість довгих трьох годів, нам ждати прийшлося один тиждень? (*В глибині показується Данило і хутко зникає*).

Юліан. У нашій стороні живе багато знатних знахарів і знаються вони на всякім зіллі, як ні один не знав ніколи характерник... Від них я маю напиток такий, котрим усіх своїх я ворогів до згоди привертав не раз... Ось він. (*Показує пляшку*). На! Коли ти хочеш брата привернути до згоди, у пляшку меду або пива влий всю цю шклянку і почаствуї тим пивом брата, коли він вернеться з походу; такий-же звичай є, щоб частувати, — ти покористуйсь ним. А після напитку цього Платон все зробить, об чім його попросиш.

Ялина. Як в'ялюю траву роса живить і освіжа, так і порадонька твоя моє розбите серце підкрепила. Давай, давай! (*Бере пляшку і хова за пазуху*). Я все зроблю, щоб тільки вкущі бути з тобою.

Юліан. Ходімо-ж далі у садок, поки ще не зійшла зоря.

Ялина. Ходімо, милый, поворкуєм. (*Цілуються. Вистріл*). Ай! (*Припада до Юліана*).

Юліан. Тікай, моя голубко, мерщій у хату! Прощай!

Ялина. Я ждатиму тебе, як квітка жде роси уранці! (*Пішла у хату*).

ЯВА ІІІ.

Юліані Кузьма.

Кузьма. Стрілять не вміє бісова личина.

Юліан. Хто?

Кузьма. Не вглядів, щез, як і його куля.

Юліан. То був Данило.

Кузьма Певно.

Юліан. Тепер твій ніж потрібен. Він почав помсту, а ти скінчиш, проткнеш його в поході так потайно, щоб ляснув як у воду впав. Так буде річ певніша! Тепер-же знай, що від ножа твого меткого, залежить спокій мій! Ходім, збиратись у дорогу. (Пішов).

Кузьма (один, скалить зуби). Оце порада, оце діло! Тепер я знаю й бачу, що баранів до смерти буду їсти я щодня.

ЯВА ІV.

Данило, потім Платон.

Данило (хутко йде до ганку). Я ввесь тремтю, а серце й досі б'ється... Платоне, брате, пора рушати у дорогу... Платонові-ж сказати треба, щоб він диявола остерігався. (Входє Платон).

Платон. Це ти, Данило?

Данило. Я.

Платон. Хіба пора? Здається, рано ще.

Данило. А чуєш он, воли ревуть і мажі вже риплять.

Платон. І справді вже рушають. Я так озброєний і спав, а ти не спав, мабуть, зовсім?

Данило. Не знали сна мої сьогодні очі, блукав марою я біля твого двору і бачив ненароком, як у садочку цім Юліан з Ялиною прощався.

Платон. А цур йому тому Юліанові з Ялиною укупі. Та й ти, Данило, себе даремно не тривож і зрадницю лукаву залиши. Не той тепера час, щоб сумувати по коханці.

Данило. О, ні! Злоба кипить у мене в грудях, що я не можу вгамуватись! Вони у двох струїть тебе хотять.

Платон. Опам'ятайся, Данило! Злоба твій розум помутити! Не можу я повірити, щоб Ялина одважилась мене струїти.

Данило. Повір мені, я чув отут, на цьому місці, він намовляв сестру твою, як ти повернешся з походу, по-частувати тебе пивом, а потім бачив пляшку їй якусь від-дав і певен я, що в пляшці тій отрута.

Платон. Пляшку, кажеш, дав і пляшку ту взяла Ялина?

Данило. Кажу-ж тобі — я бачив сам.

Платон. О, коли так, той справді тут причина є остере-гітися мені Юліана. Але пожди, мовчи і з помстою ти не хапайся, я обміркую все, як слід після походу; тепер-же часу нам нема, рушать пора в дорогу. (Пішов).

Данило (сам). Коли поход скінчиться, на поєдинок я його покличу в Січі, перед всіми. Моя свячена шабля не схибить, вона не зрадить так, як куля, її він не замовить — ні! Зрубаю я чортячу голову твою з плечей широких!

ЗАВІСА.

ДІЯ П'ЯТА.

Майдан біля Платонової хати.

ЯВА I.

Дівчата, молодиці, хлопці, діти, баби, козаки переходять прудко кон. А в церкві дзвонять у всі дзвони. Коли всі перейдуть, дзвони стихають.

1-й Козак. Платон вертається з походу.

2-й Козак. Де саме вони стали?

1-й Козак. Там, на майдані. Ходім. *(Пішли)*.

Діти *(біжать)*. Платон, Платон і всі з ним козаки!
(Перебігають кон).

ЯВА II.

Шанько і старий дід.

Дід. Чого це тут така тривога, ніяк не розберу!

Шанько. Вертаються з походу наші козаки! Радіють всі, радіє й свята церква, що боронить її ходили і на поталу не дали поганим.

Дід. Чую, що гомонять, та ніяк не розшолопаю в чім річ, бо я в свій час був пушкарем, а тепер вуха так позакладаю, що недочуваю. Піду-ж і я на зустріч. *(Пішов)*.

ЯВА III.

Юліан і Кузьма.

Юліан. Ну, Кузьмо, ми знову тут, біля Платонових червінців, біля хорошої, як світ, Ялини! Що то буде... Платон зустрівсь зі мною в Січі щиро, мене при всіх

своїм він зятем називав, балакав довго і привітно, здається, що не зна нічого; а краще-б все-таки було zostатись в Січі.

Кузьма. А чом-же не zostавсь?

Юліан. Не все виходить так, як розміркуєш. Платон своє весілля з Мартою у завтра думає справляти і всю військову старшину до себе він закликав, а потім, знявши шапку, мені він тричі уклонився і за боярина за старшого прохав поїхати з ним,—не мав я жодної причини його занадто ширю прозьбу не уважити—й поїхав. Поїхав і тривожусь; мені здається, що всі шепчуться, коли нас двох побачать. А ти, як, Кузьмо, помічаєш?

Кузьма. Я помічаю, що їсти хочу, як собака.

Юліан. Тебе я нагодую зараз. Слухай!

Кузьма. Та слухаю.

Юліан. Сьогодні цілу ніч не спав, тривогу серце било. Нарешті задрімав і бачив сонний я убитого Данила, як живого. І досі все здається, що він живий і знову стане на моїм шляху; скажи мені ще раз для більшого мого спокою: як ти убив Данила?

Кузьма. Кажу-ж тобі, що заколов його біля криниці уночі і сам-на-сам, а темна ніч така була, як у ріжку табака. Він тільки що нагнувся воду пити, а я в той мент ножа йому проміж лопаток.

Юліан. Ну і що-ж?

Кузьма. Не стрепенувся.

Юліан. Не оживе Данило і не стане у мене на шляху! Платон сьогодні вип'є пиво, засне і не проснеться більш ніколи. Треба йти прямо й сміло до мети, щоб часом не схибить і смутком щоб своїм не зіпсувати діла. Поки сюди прибудуть всі, хедімо, Кузьмо, в корчму—звелю зготовити тобі сьогодні барана!

Кузьма. Ги-ги! Баранина смашна! (Пішли).

ЯВА IV.

Марта і Оксана.

Оксана. Диви і Волох знову тут з'явився. А кажуть, що з козаками у поход він не ходив.

Марта. Не хочу бачити його, чогось противний він моїй душі!

Оксана. І я його боюсь, бо як на тебе гляне, то наче зна, що в тебе в думці... Цур йому, і як його Ялина покохала?

Марта. Це не кохання, а хвороба! Він зіллям напоїв її, вона несамовита стала, бо іноді балака, мов маріє, аж страшно слухать! Я раз вмовляти її почала, щоб відсахнулась від Юліана і забула, щоб брата не гнівила; вона-ж молоти стала, щоб мовчать і щось сама про зілля говорила і плакала й раділа як дитя, на превелику силу вгамувалась.

Оксана. Що-ж то буде... Боже мій! Мені Ялину жаль, мов рідну. Ходімо, сестро, до могили, передні, кажуть, там.

Марта. Стривай! Ось старий левенець здається відтіля йде, то він розкаже нам, чи вже зібралися біля могили всі.

ЯВА V.

Ті-ж і дід.

Марта. Дідусю!

Дід. Га?

Марта. А що там чуть, дідусю, чи всі вже повернулись?

Дід. Не розшолопав, дочко. Гомонять щось дуже, а речей гаразд не розібрав. Хтось там розказував, що нашого преславного Платона біля криниці вбито!

Марта. Боже! Вбито?

Дід. Чого ти, дочко? Кого-ж з нас не вбивають,—це смерть козача! От я один на всю округу до старости дожив і не радію, бо нема чому радіть. Умру у запічку як кошени, а козакові смерть найкраща в полі. Не дурно співають «знайшов собі паняночку в чистім полі земляночку»... Знайшов і спочивай вічним сном. Чудово! А то... У запічку! *(Кашля і виходе).*

Марта. Убито! Убито! О, лютий час, навіщо-ж я жива, коли його не стало!.. Ох, сестро, ох голубко... Ходім звідсіль! Я річкою від сліз готова стати, тільки не хочу, я, щоб бачили усі, як я за милим умліваю.

Оксана. Та може не його, дід не дочува. От батько твій з Мартином—вони розкажуть, чи тому правда, що ми від діда чули?

Ті-ж, Мартин і Шанько.

Шанько. Так чом-же ви не вкинули Кузьму того сторч головою у криницю, як тільки вбитого знайшли?

Мартин. Ніхто не бачив, як то сталось, не бачили навіть і в поході Кузьми, а тільки так догадуються наші, січовики-ж тому не вірять і свідчать всі, що ніби то уранці, в той самий день, як вбито уночі Данила, Кузьма на Січ поїхав, так звідкіля-ж би він тут взявся уночі?

Шанько. Диво! А Волох з вами був?

Мартин. Ні, не було, він і тепер не мав охоти сюди з Січі їхать, бо сам я чув, як закликав його Платон до себе на весілля і як він довго одмовлявся, а потім вже згодився, коли Платон, ізнявши шапку, боярином його до себе запросив.

Шанько. Диво! Убито між своїми. Чортяче діло!

Марта. Чуєш? І батько і Мартин одно говорять: вбито! *(Входить Ялина, Марта кидається до неї)*. Голубко, сестро, вбито! Краса всіх козаків, поліг він в полі. Навіщо-ж день тепер, коли зайшло навіки сонце! О чом я не зозуля, не ластівка прудка, полинула-б у чисте поле, його могилу, як росю сльозами-б полила!

Ялина. Боже милий! що вона говорить, кого убито?

Шанько *(підходить)*. Хто дочко поліг? Ти думаєш Карпо наш?

Марта. І Карпо?! О, матінко, що станеться з тобою?

Шанько. Що ти говориш? заспокойся; Карпо порубаний, але живий, а вбито нашого хорошого і доброго Данила козака.

Ялина, Марта і Оксана. Данила?!!

Шанько. Його, його нещасного! І вбито зрадою біля криниці, а ще догадуються всі, що вбив його прислужник Волохів, Кузьма...

Марта і Оксана. Кузьма?!

Ялина. О, боже праведний! Кузьма! Від цієї звістки у мене серце рветься, душа болить, земля хитається у мене під ногами... Боже! Покарай Кузьму на всякім місці, коли він гріх такий вчинив. *(Дивиться в небо і ніби бачить там Данила)*. Прости мене, Данилочку, мій братику, прости!

Тебе люблю тепер я більше, ніж чужого, в своїх молитвах я споминатиму тебе щодня. Прости-ж мене за те, що горе я тобі причинила і чесній лицарській душі твоїй несамохить уразу тяжкую зробила.

Шанько. Заспокойтесь, діти. (Показує на небо). Він воздасть! Ходім, Мартине, візьмем хліб, щоб стрінуги Платона.

Оксана. А я піду аж на могилу. (Пішла).

Марта. А ми тут будем ждати повороту.

ЯВА VII.

Ялина і Марта.

Ялина. Що робиться зо мною, сестро, я не знаю: уся тремтю й горю, як у вогні, мутиться в голові, здається я з ума зійду.

Марта. Заспокойся голубонько! Ти бачила Юліана?

Ялина. Хіба він тут?

Марта. Тут. Це тільки приїхав, я бачила сама.

Ялина. Пречиста мати!

Марта. Та що з тобою?

Ялина. Мені сьогодні снівся сон такий страшний, що й досі все, що діялось у сні, стоїть перед очима... Орел великий сидів на могилі, кругом його кишла тьма гадюк. Орел клював їх, одбивався, а вони лізли нападом до нього. Орел почав їх рвать на шмаття, тоді найбільша гадюка на своїм хвості угору, сестро, піднялась і кинулась на орла, орел її на землю своєю лапою нагнув і, взявши в кігті голову гадючу, почав клювати її. Тут я глянула і у гадюки побачила Юліанове лице... Страшно крикнула й проснулась!.. Тепер-же чутка ця, що вбито зрадою Данила і вбив Кузьма, у мене розум помутила і я стою, як нежива.

Марта. Та заспокойся, сестро, господь з тобою, молитву прочитай і на душі ясніше стане зараз. Он глянь, сюди йде Юліан. Я вас покину тут, щоб розмові вашій на перешкоді не стоять.

Ялина. Ой, боюся, сестро! Сон страшний стоїть перед очима і Данило тут стоїть, здається... Із-заду біля мене!.. Ой, сестро, глянь!.. (Показує на землю і тупиться до Марти).

Я нічого не бачу і мені здається, що гадюки лазять біля мене. (Кричить). Ой! (Струшує одержу).

Марта. Ялино, Ялино! Нема нічого тут, прийди до розуму, то ти стривожена і бог зна що тобі здається.

Ялина (озирається, довго мовчить). Господи помилуй мене... (Тяжко переводить дух). Ох, неначе зсунулось щось з мене, мені зробилось легше... Он, Юліан і справді йде! Який-же гарний... Боже, як радісно забилося серце моє! Юліане!

ЯВА VIII.

Ті-ж і Юліан.

Юліан. І знов я зустрічаю вас укупі, як перший раз, ви пам'ятаєте, дівчата?

Ялина. А хіба можна забуть твою розмову першу з нами? Ніколи в світі...

Марта. Що-ж це немає наших довго так? Піду і я туди.

Ялина. Іди, сестрице, йди! Ти там, а я біля господи, як годиться зустріну брата. (Марта пішла).

ЯВА IX.

Юліан і Ялина.

Юліан. А пиво-ж ти зготовила, як я казав?

Ялина. Зготовила. Воно у хаті. Як тільки Платон стане наблизатись піду і винесу його... Юліане, серце, милий, брате! Я страхом повна, мов налита, якісь химерні думки перебігають в голові, а особливо як почула, що Данила вбито, то так мені зробилось страшно, неначе я його убила. Скажи, Юліане, хто вбив його?

Юліан. Не знаю я, голубко, бо з козаками у поход з досади не поїхав. І що тобі до того? Неначе мало козаків вбивають на війні... Одного вбито—сто живе, чого тобі цим пеклуватись? Я біля тебе, тебе кохаю, тебе бажаю, надюсь на згоду з братом після пива, а ти тривожишся даремно; мов та дитина, що дідом її налякали. Чи вмер Данило, а чи вбито, ми за ним потім погорюємо, тепер же думать нам про нього не до речі, а краще жди спокійно ти Платона і весело йому дивися в очі, щоб не

уразити його нахмуреним чолом. Дивись, он козаки вже показалися, а попереду всіх Платон...

Ялина. Який він гарний, і величний вигляд має!

Юліан. Біжи-ж, винось на зустріч мед чи пиво, що наготовила йому... він зліз уже з коня, сюди йде—мерщій, Ялино, давай мед.

Ялина (ідучи). Господи! Як серце в мене б'ється і голова горить мов у вогні. (Пішла).

ЯВА X.

Юліан один.

Юліан. О, пекельні хвилини, чого ви тягнетесь так довго! Мерщій одна за другою минайте! А там Платон нап'ється пива і ляже спати, а там не встане. А там... Годі мені блукати пришельцем між чужими. Посиплю золотом у Цареграді, і шлях до рідних Яс в моїх руках! О, серце, угамуйся, чого ти так тривогу б'єш? Вже близько, близько час, справдяться мої мрії—і я, Молдавський господар!

ЯВА XI.

Юліан і Мартин.

Мартин. Біда тобі, Юліане!

Юліан. Відкіль, яка?

Мартин. Кузьма твій удавився!

Юліан. Як? І не живий?

Мартин. Одразу дуба дав! У горлі став шматок великий м'яса, він затягнувся так, як дмуха міх ковальський, посинів весь і гримнувся на землю, як колода. Іди, як хочеш, подивись... (Пішов).

ЯВА XII.

Юліан (один). Нежданна нагла смерть!.. Привик я до Кузьми і без нього неначе пусто стало навкруги і серце знов тривогу б'є... Але душа Кузьми ще на землі і вона певно зараз біля мене... Помагай, Кузьмо, останній раз!

Платон, козаки, діти, дівчата, молодіці, дід, Шанько, Мартин, Марта, а через хвилину Ялина з пляшкою і кубком, Платон може вести коня за повід, а може й без коня.

Шанько (подає Платонові хліб і сіль). Вітаєм тебе, Платоне, дома, хлібом святим і сіллю! Пошли тобі, боже, віку довгого і щастя і славу нашої землі.

Одні. Вітаєм! Вітаєм!

Другі. Бажаєм віку довгого!

Платон. Спасибі, спасибі, чесні земляки! (Кланяється). Я рад душею служити миру і спокою! Дай боже, щоб татари більше не зачіпали нас, як то вони нам обіщали.

Всі. Дай боже!

Платон. А завтра всіх просю вас на весілля! (До Шанька). Де-ж, батьку, молода моя, твоя дочка, що я її не бачу?

Шанько (веде за руку Марту і віддає Платону). А ось вона!

Марта (кланяючись Платонові до пояса). Я говорить не можу... Замість речей, від щастя бачити тебе, тут зараз зарідаю.

Платон (ладить її по голові). Це моя молода перед богом і перед людьми, вона наградкою мені за всі пригоди буде! (Цілує її).

Всі. Пошли вам боже щастя!

Платон (кланяється всім). Спасибі, та ще, спасибі! А ось і дорога сестра моя стоїть і як звичайно почастивати мене хоче. Здорова, сестро, здорова, моя голубка. (Ялина підходить, він її цілує).

Ялина. Радію, братику мій милий, що бачу тебе дома і здоровим, і веселим, і щасливим з Мартою укупці перед шлюбом!

Платон. А де-ж Юліан? Боярин мій і наречений зять, його я щось не бачу?

Юліан (вийшов із курту). І я тут, батьку отамане, здаля стою і радуюсь душею, що всі тебе так люблять, поважають, прийми й від мене щиреє вітання!

Платон. Спасибі й тобі за щирість. Ну, мій наречений зятю, і ти сестрице дорога, вітайте-ж ви мене як

рідні і випийте за мене вдвох цю пляшку, за Марту і за мене. А потім викотим барило і всіх почнемо частувати.

Юліан *(на бік)*. Пропало все — погибель чую!

Ялина *(налива)*. Я з радістю, мій брате, вип'ю!

Платон. Він одурив її, вона не знає, що там трутизна.

Ялина *(наливши)*. Будьте здорові! За твоє здоров'я з Мартою, мій брате рідненький. *(Хоче пити)*.

Платон *(бере у неї пляшку і чарку)*. Стій, сестро, не спіши! Юліан повинен перший випити, він голова-сем'ї, він мужем тобі буде, а тепер боярин старший мій. Випий, Юліане, ти до мене і до Марти.

Юліан. Спасибі тобі за таку честь, а тільки єсть примова: у кого в руках, у того й в устах! Пий перше сам; ти батько нам, ти старший!

Платон. А ти мене і молоду мою вітаєш тут з сестрою, як хазяїн і наречений зять. Випий на згоду з моїх рук, беру слова свої назад і шлюб ваш завтра назначаю, тай справим разом два весілля.

Ялина *(до Марти)*. О радість, о щастя! Пий мерщій, Юліане!

Юліан *(бере чарку)*. Спасибі, брате, за шанобу. Дай поділюю я тебе. *(Кидається до Платона і ніби ненароком пускає на землю чарку)*. Що за притча?

Платон. Погана притча, коли навмисне пиво ти пролив! У пляшці цій отрута!

Ялина. Ай! *(Стоїть, як скам'яніла)*.

Платон. Тут ще зосталась половина, її доволі буде, щоб на собаці отрути силу звідать. Собака здохне — тебе живим у землю закопаєм. До того-ж я тебе, Юліане, запрю в глибокий льох.

Юліан. Край! Фортуна зрадила, замір порвавсь... Так, у пляшці цій трутизна, я отруїть хотів Платона, щоб Ялина і все його добро дісталось мені. Данила-ж вбив Кузьма, по моїй волі, щоб на шляху моїм він не стояв! Вона-ж ні в чім не винувата.

Одні *(з жахом)*. Сатана!

Другі *(мов сичать)*. Проклятий!

Шанько *(вихоплює з піхов шаблю)*. Розірвуть його на шмаття і тілом годувать собак!

Всі *(кидаються з криком)*. Люципір!!!

Платон. Стій, не руйтє! Не варт паскудити чесні руки, нехай він вип'є сам те пиво, що наварив мені.

Шанько. Пий, душогуб, мерщій!

Всі. Пий!!!

Юліан. Цить! Чого кричиш, дурноголова челядь? Моя невдача язик твій розв'язала. Я смерти не боюся, п'юю їй в вічі. *(Вихоплює кинжал)*. Гей, чорти з гарячими гачками! Збірайтесь і волочіть у пекло мою душу!.. *(Б'є себе ножем в груди і падає на ніж)*.

Ялина. Ай! Гадюка... Бачите? Юліанове лице у неї. Заховайте мене, у мене мозок випадає. Ай! *(Одскакує від Юліана, біжить до Платона)*. Заховай мене, мій брате! *(Тулється до нього)*. Ай! *(Показує на Юліана)*. Гадюка ще жива!

Марта. Сестро, голубко, заспокойся!

Ялина. Візьміть гадюку відділя, вона на мене дивиться страшними очима.

Платон *(пришортає її до себе, обнімає голову. Ялина істерично реєче)*. Милосердний боже! Ти обороняв мене від смерти; огорни-ж своєю милістю невинуватую ні в чім сестру мою і поверни їй розум.

ЗАВІСА.

*Вища Науково-Репертуарна Рада
Головполітосвіти НКО УСРР до ви-
стаги дозволила.*

(17 VII 1925 р. літ. А. № 4348).

Г А Н Д З Я

ДРАМА З ЧАСІВ РУЇНИ

(1663—1687)

ЛІСВІ ЛЮДИ:

- Ханенко — гетьман польської частини правобережної України.
Грицько Дорошенко — полковник у гетьмана другої частини правобережної України—Дорошенка.
Пелех — кошовий отаман при Ханенкові.
Богаченко }
Біленький } осаули.
Лобель — комендант Білоцерківської кріпости.
Жозефіна — його жінка.
Гандзя — дівчина з лівого берега Дніпра.
Зінько — її коханець.
Грицько — її брат.
Пиво-Запольський — полковник компанійського полку в Димері.
Нянька — у замку Пиво-Запольського.
Катерина }
Алінка } покоївки в замку.
Дівчина }
Улає } старші козаки в полку Пиво-Запольського.
Явтух }
Янкель — Іван, єврей — козак, шинкар.
Ривка — Одарка, його жінка.
Борох — їх родич.
Запорожець.
1 }
2 } чоловіки.
Прочани — баби й чоловіки, дівчата й козаки.

ДІЯ ПЕРША

Середина корчми. Ривка, одягнена по-українськи, перається біля барила.

ЯВА I.

По паузі 1 і 2 чоловіки з посудом в руках.

1-й чоловік (подає посуду й лічить гроші). На. Кварту! (Ривка тече й оддає) Прощай! Перебираємось на той бік Дніпра, там спокійніше. (Вийшов).

2-й чоловік (подає посуду і гроші). Око! На тім боці горілка дорога.

Ривка (вточивши дає). То чого-ж ви туди тікаєте?

2-й чоловік. Турок сюди йде і всіх в неволю забере. Чоловіків, кажуть запорожці, поприковує на віки до галер!.. А жінок гарних, от як ти, собі візьме, а поганчих одгодує і продасть людоїдам! Прощай...

Ривка (перемиває посуду). Тікать-би й нам звідділя, а Янкель мій переодягся козаком і каже, що він нікого не боїться! Ох, аж страшно, як подумаю — що турок мене візьме!..

ЯВА II.

Входє Янкель, одягнений козаком, при броні.

Янкель (удає з себе рубаку). Гей, шинкарко, горілки!

Ривка. Ой!.. Тю, це Янкель! Як ти мене злякав!

Янкель. Що то козак!.. Глянь! (Вихоплює шаблю й махає).

Ривка. Янкель, ти сказився! Захочай шаблю, бо ти не вмієш нею махати і сам себе заріжеш!

Янкель. Що ти тямий! Всі думають, що я справжній козак. (*Ховає шаблю*).

Ривка. Ти такий страшний без бороди, що я тебе боюся! В бороді тобі краще було; тепер і я переодяглася, і ти переодягся, неначе подуріли... і на бісового батька тобі це здалося?

Янкель. Ривко, ти дурна! Євреєм тепер не можна жить на світі, бо його й за чоловіка не лічать. Нам в ці часи треба так робить: татарин панує — будь татариним; лях запанує — робися ляхом; козаки замість ляхів панують — будь козаком! От я й одягся козаком, переняв козацьку вдачу й мені добре! Сьогодні я вже бив одного посполитого, а як-би я був одягнений євреєм, то він-би бив мене!

Ривка. То ти вже так і зостанешся козаком?

Янкель. Ото! Де треба бути євреєм — я там буду євреєм.

Ривка. А де-ж ти одразу достанеш пейси й бороду?

Янкель. Ой, балабусте! (*Цілує Ривку*). Гарна з тебе молодиця, тільки ти нічого не розумієш. Навіщо мені пейси й борода? Я скажу, що запорожці на сміх одрізали і пейси, й бороду, і всі повірять. А тепер я — Іван, а ти — Одарка!

Ривка. Ну, ну — нехай! А тільки козаки й посполиті до мене залицяються!

Янкель. А ти жаргуй з ними, то вони більше питимуть горілки. Сьогодні буде у нас торг — сила пречан переправляється на той бік, а тільки їх не пустять. Грицько Дорошенко і черкаський полковник Григорович заступили весь берег Дніпра.

Ривка. Знаєш, Янкель, — і мені страшно тут зоставатись; може-б і ми втікали, бо як прийдуть сюди турки...

Янкель. То ми зробимося турками і будем їм помагати.

Ривка. Ой, страшно!

Янкель. Я турків не боюся, а от я тривожусь, що Бороха і досі нема з Димера... бо тут — пропадає добрий заробіток.

Ривка. Бідний Борох, може його там вбито, що так довго нема. Скажи мені, Янкель, яку ви Гандзю шукаєте й на біса вона вам здалася?

Янкель. Таку Гандзю, що коли ми її привезем до гетьмана в Чигирин, то матимем 1000 таларів!

Ривка. Ну, то навіщо її шукати в Димері, за 200 таларів можна тут знайти дві Гандзі: Орун же находить гарних дівчат і продає туркам по 500 таларів!

Янкель. Такої, як ми шукаємо, другої немає в цілім світі.

Ривка. Така-б то гарна!

Янкель. Як сонце! Її десь достав Орун і подарував нашому гетьману, а гетьман збірився одіслать її султанові в дарунок. Де не взявся польський полковник, головоріз Пиво-Запольський, побачив ту Гандзю в Чигрині і вкрав її. А вкравши, утік з Гандзею в польський Димер, на Полісся, і гетьман обіщав 1000 таларів тому, хто викраде Гандзю назад.

Ривка. То хіба Борох може її викрасти від пана? Ти на смерть його послав... гріх тобі буде, як Бороха уб'ють.

Янкель. Уб'ють, то одним євреєм буде менше. Мало їх тепер убивають? А як достане Гандзю, будем мать 1000 таларів... Я з тобою забалакався, а там прочани коней продають за пів ціни; піду, може куплю, а як їх не пустять на той бік, то ті самі, що зараз продають, будуть купувати знову коней і заплатять мені у-двоє, бо не можна-ж пішому zostаватись! (Вийшов).

ЯВА III.

Входять Запорожець і Хома.

Запорожець. Людей багато, гудуть як в улику бжолі, і всі тверезі. Ходив, ходив — ніхто й не почастивав. Почастуй хоч, ти, Ривко!

Ривка. Ви вже сьогодні четвертий кухлик випили від мене і не пам'ятаєте, як моє ім'я? Пийте п'ятий, побачу, яка у вас пам'ять. (Подає).

Запорожець (випив, постояв з кухликом і мов нагадав). Одарка!

Ривка. Ну, то у вас ще є пам'ять. (Запорожець засміявшись сів на лаві й тягне люльку. Входить Хома з посудом).

Хома. А ну, Ривко, вточи око горілки й мені.

Ривка! Слухай, Хомо, я Одарка! Тямиш — Одарка!

Хома. Невже? А чоловік — Янкель?

Ривка. Ні, Іван! А щоб ти не забув і всім казав: ідіть в оранду до шинкарки Одарки, — на випий!

Хома. Давай! За твоє здоров'я — Одарко! А знаєш — ти добре зробила, що вихрестилась, і така-ж гарна з тебе молодиця, що аж любо глянути! Отака була у мене жінка, та магометяки в полон взяли. Слухай — тікаймо, Одарко, зо мною, бо сюди турки йдуть, то й тебе візьмуть. Магометяки люблять гарних молодиць.

Запорожець. Не слухай його, перебирайся до нас на Січ! Ніхто тебе там не зачепе, ти почаствуєш добре і всі пам'ятатимуть, що ти Одарка.

Ривка. Так, як ви? Поки питимуть, доти й нам'ятимуть! *(Запорожець сміється)*.

Хома. Що там шукать місця, куди тікати, — тікай, куди попало! Я вже третій раз тікаю на той бік Дніпра. Підніметься тут завірюха — я туди, затихне — сюди в старе гніздо, якщо не сплять, а сплять — мостю нове, як чорногоуз!.. Погане життя! Біда! Не знаєш, хто тут пан: чи Дорошенко, чи Ханенко, чи Самойлович, чи татарин, чи лях, чи запорожець! Йй-богу! Послухай ляха — свої б'ють та ще й татар наведуть, а ті в полон всіх забирають; послухай Дорошенка — Ханенко б'є! Послухай Ханенка — Дорошенко б'є! По тричі на рік присягаєм і зражаєм — то одному, то другому, то третьому! Геть розпаскудили народ..

Запорожець. А ви не слухайте ні одного, ні другого, ні третього і нікому не присягайте!

Хома. Отак, як бачиш! З'явившись сюди, запорожці навчають нікого не слухать! А мир колотиться й колотиться..

Запорожець. А ви не слухайте й запорожців: виберіть гетьманом нашого Сірка, — той всіх розжене!

Хома. Тай вернеться на Січ, а нас знову за чуба! Ні, тепер переберуся на той бік, та аж у Московщину подамся. Чутка є, що там багато наших оселилося на слободах. Утечемо, Одарко!

Запорожець. Шкода, сьогодні не втечеш! Нікого не пустять на той бік, скрізь кордони стоять. Наобісіло вже возитись з вами: то сюди, то туди переправляєтесь. Ізвідсіля не пустять, і там не приймуть, — такий універсал вийшов від Дорошенка.

Хома. Ого! Я — рибалка, візьму сітку, сяду на човен, ніби рибу ловить, — та й подамся... Чуєш — гам який: то наближаються прочани. (Іде до вікна). І, господи, яка сила людей! Тільки видко, що тут не стануть, прямують до Дніпра. Лейба, бачиш, розбив біля Дніпра ятку, а тепер бігає на біді поміж людей і вигукує: «до мене, до мене! шість шагів кварта горілки!» Мабуть, розведена!

Ривка. Бодай йому у барило з горілкою чорти смоли налили!

Хома. Не ремствуй, народу сила — і в тебе куплять. Прощай, Одарко! (Вийшов).

Запорожець. Підуж і я до прочан, може хто почастує, а я буду підбивать, щоб не смухали уряду та силою рвались на той бік. Ну, прощай... От тобі й маєш — забув ім'я!

Ривка (сміється). Яка у вас коротка пам'ять!

Запорожець. Одбили киями за те, що в гречку скакав часто.

Ривка. Що з вами робить... (Подає)... Як і цим разом забудете, більше не дам.

Запорожець (випив). Одарко! Спасибі, що почастивала. А як будуть у мене гроші, то ти від мене добре уторгуєш! (Входить Янкель й Борох). Прощай, Одарко! (Вийшов).

ЯВА IV.

Ривка, Янкель і Борох.

Ривка. Борох, Борох! Яка я рада, що ти вернувся; ми думали, що тебе повісили в Димері.

Борох. Трохи не повісили, насилу втік!

Янкель. Ну, розкажуй — чого ти так довго барився в Димері? Може й Гандзю викрав і одвіз вже у Чигрин і 1000 талярів сам узяв?

Борох. Де там! Я рад, що сам утік, — не до Гандзі мені було... Таке вже моє щастя. В той самий день, як я в Димер приїхав, Гандзя втікла з Димера.

Янкель. Куди втікла, як утікла? Що ти брешеш!

Борох. Як утікла?.. Так утікла, як і я утікав.

Янкель. Ну, розкажуй же!

Борох. Чого ти кричиш! Я й так мов у пропасниці цілий рік лежав, бо переляканий на смерть, а він

кричить... Я приїхав у Димер спокійно. Спитав одного — другого єврея, — кажуть: чули, що є Гандзя, що пан полковник хоче на ній жениться! Тоді я взяв крам і пішов у замок продавати дівчатам стрічки, бо у пана полковника багато є дівчат. Підійшов до воріт, чую — розказують, що Гандзя тільки що втікла на трьох арабських жеребцях з двома козаками, й мало не сто душ побігли її доганять! Я аж затрусився і почав розпитувати як утікла? що то за козаки?... а один сіпака за рукав мене-хап! Ух! Я на кригу змерз! Се шпиг, каже! Ходім до пана... То я з переляку так сіпнувся, що й рукав зостався у нього в руках. Кинув їм кошик з крामом, він розбився, всі кинулись жакувати крам, а я побіг від них скільки духу... Біг, як арабський жеребець! Скакав через рови, падав, вставав і знову біг. Погубив патинки, шапка упала з голови, гроші твої випали з-за пазухи, нарешті вскочив у балку та попав увікнину, і ледви-ледви висіпався на другий день. Уй, уй! і тепер страшно!

Янкель. А бодай чорти взяли твого батька!.. Який же ти єврей? діла ніякого не зробив, і гроші мої загубив, і нічого не знаєш про Гандзю! Бодай і тебе чорти взяли!.. Чом-же ти не вернувся у Димер і не розпитав до ладу?

Борох. Страшно було вертатися.

Янкель. Бо ти єврей!

Борох. Тай ти-ж єврей...

Янкель. Брешеш! Я — козак, запорожець! а щоб доказати, що не єврей — буду євреїв різати!... Чув?

Ривка. Янкель, опам'ятайся, мені страшно з тобою жити... ти збожеволів, що ти говориш?..

Янкель. Шинкарко, гей горілки! Чого сидиш, псяюхо, очі витріщила, як сова! Геть від бочки, я сам собі вточу, а решту випустю на землю і буду в горілці танцювати! (Борох злякався, спустився з лави й сів на землі. Янкель махає шаблею). Де Борох? Подайте мені Бороха! (Борох поліз під лаву).

Ривка. Янкель, Янкель! Покинь шаблю — ти сам себе покалічиш.

Янкель. Мовчи, Ривко! Ага! (Тягне Бороха з-під лави). Не сховаєшся! Давай гроші, псявіро!

Борох (*витягає гроші з-за пазухи*). Натє, пане Іване! (*Дає гроші*). Тільки випустіть мене з хати, бо у мене щось погано всередині.

Ривка (*тікає до дверей*). Скажений! Гвалт, рятуйте!

Янкель (*стає на дверях*). Ша! (*Реоче скільки сили*) Ривко! це я жартуючи козакував.

Ривка. А сто чортів твоїй матері з твоїм козакуванням! Ти мене перелякав на смерть, а Борох он лежить мертвий...

Янкель. Чорт його не візьме! Я навмисне його лякав, щоб він віддав мої гроші, і от бачиш — віддав, а казав, що загубив!

Борох (*встає*). У, гой! Як-би у мене була шабля і пістоль, то й я-б кричав, як скажений!

Янкель (*виймає пістоль*). На!

Борох. Нехай йому чорт, — може там пуля!

Янкель. То-то бо й є!.. Ні, що не кажіть, а у мене козача кров... мабуть таки мати согрішила.

Борох. Гой!

Ривка. Свиняча у тебе кров! Таких дурних козаків я ще не бачила.

Борох. Гой.

Янкель (*реоче*). Ото не обманюй. Як-би ти гроші віддав, то я-б тебе не лякав.

Борох. Гой! (*Входять Улас і Явтух*).

ЯВА V.

Ті ж, Улас і Явтух.

Улас (*до Бороха*). А хто тут шинкар?

Янкель. Я.

Улас. Ти? Чудасія: вже замість євреїв козаки горілкою торгують.

Янкель. А на чорта нам євреї?

Улас. І то правда, хоч іноді без єврея не обійдеся: розумні й на хитрощі здатні! А цей тут чого сидить — на насіння, чи що?

Янкель. Це мій наймит.

Улас. Отсе так! Добре, їй-богу добре!

Явтух. Еге! Гарна поведенція пішла: євреї у козаків наймитами стали! Дай, боже, щоб скрізь отаке завелось.

Борох. Бодай ти не діждавсь, дурний гою!

Ривка. Може ще ти у євреїв будеш в покоях груби топити.

Улас. А це біля барила — жінка?

Янкель. Еге.

Улас. Дай же нам, гарна шинкарочко, горілки! (Ривка точить горілку).

Янкель. А ви, здається, не тутешні!

Улас (п'є). Ні. (Ість хліб і сало).

Янкель. А звідкіля?

Явтух (п'є). З Димера. (Борох піднявся й витягнув юлову на всю шию).

Янкель. З Полісся?

Улас. А ти там був?

Янкель. Ого! ти спитай у Янк... де Іван не бував? Носили мене чорти скрізь.

Улас. А ще й не старий!

Янкель. Як-би був старий, то в запічку-б кашляв... Чи не від полковника Пиво-Запольського ідете?

Улас. А ти хіба знаєш і полковника?

Янкель. Прислужував, як крав він у гетьмана Дорошенка Гандзю.

Улас (тихо до Явтуха). Оце чоловічок такий, як нам треба.

Явтух. Не довіряйся відразу.

Янкель. А ви про Гандзю нічого хіба не знаєте?

Улас. Про яку Гандзю?

Янкель. Ну, якщо ви її не знаєте, то на віщо я буду бити язика об зуби. (Мовчать. Улас і Явтух їдять. Борох заховав юлову в шию. Янкель до Ривки тихо). Вони шукають Гандзю по гарячому сліду. (Раптом повертається до Уласа). І так таки й не знайшли Гандзі?

Улас. Нема... Га? ти, здається, щось спитав—я не дочув!..

Янкель. Та то я до жінки балакав.

Улас. Ага. (До Явтуха). Хитра людина!

Явтух. Еге.

Улас. Чи не побалакають з ним прямо? Видко, що він був на коні і під конем.

Явтух. Та нам-би треба розумного єврея, а де ти його тут знайдеш, коли вони у наймити пішли до казаків?

Балакай з ним, бо, знаєш, мені здається, що він теж з євреїв: дуже щось крутиться і на місці не встоїть...

Улас. Еге. (*Витерши губи, підійшов до Ривки*). А дай ще горілки. А ти не хочеш?

Янкель. На потуху? Чому ні! (*П'ють*).

Улас. Підкрепились! (*До Янкеля тихо*). Нам треба побалакати з тобою сам на сам.

Янкель (*до Ривки й Бороха*). А вийдіть на часину з хати. (*Ті виходять*).

ЯВА VI.

Янкель, Улас і Явтух.

Улас. Слухай, козаче, ти шинкар, а при таких ділі чого чоловік не знає!..

Янкель. Ого-го! Тут треба бути і євреєм, і козаком, і шляхтичем!

Улас. Правда. Так отже знай: коли ти нам поможеш, то матимеш 500 таларів.

Борох (*за дверима*). Уй!

Улас. Що там?

Янкель (*одчиняє двері і б'є Бороха в лоб*).

Борох (*хватається за юлову*). Уй! с-с-с?

Янкель. Якого ти чорта кричиш?

Борох. Ударив по голові, та ще хочеш, щоб мовчав?

Янкель. Пішов геть на станю, там твоє місце. (*Зачиняє двері*).

Улас. Ми шукаємо трьох арабських жеребців.

Янкель. І Гандзю.

Улас. І Гандзю... На тих трьох жеребцях утікла Гандзя з Димера серед білого дня з двома козаками, і слід є сюди... чи не чув ти чого?

Янкель. Чув чи не чув, а дайте мені вперед 100 таларів, тоді — будемо балакати.

Улас. На. (*Дає*).

Янкель. А хто її украв?

Улас. Думаєм — Дорошенкові козаки.

Янкель. Ну, то вертайтесь назад.

Улас. Добра рада! То за ці два слова «вертайтесь назад» — ти взяв 100 таларів?

Янкель. А що-ж ми зробимо з Дорошенком?

У лас. І то правда. А що-ж ти порадеш?

Янкель. А я вам скажу, що, на мою думку, не Дорошенко Гандзю вкрав, а хтось другий, і по моєму вони будуть прямувати на той бік Дніпра, а на той бік нікого тепер не пускають — такий універсал випустив Дорошенко, і вже третій день берег Дніпра стереже цілий полк козаків. Коли раніше Гандзя не перескочила, то вона тут, між прочанами, а прочан сила. Ідьте між люди, розпитуйте й розглядайте. Ви-ж певно признаєте тих двох козаків і своїх коней?

У лас. А як-же?

Янкель. Ідьте ж зараз! І я піду, — буду роздивлятись. Арабських коней я пізнаю.

У лас (до Явтуха). Гайда, Явтуше, на коней. (Виходять). Ми-ж знайдемо!

Янкель (у двері). Борох, Ривко! (Ті входять).

ЯВА VII.

Борох, Ривка і Янкель.

Борох. Я все чув.

Ривка. І я чула.

Янкель. Я знаю, що вам не позакладало, бо ви-ж стояли під дверима. Сідай-же зараз у біду і їдь до Дніпра... розпитайся, де гетьманів брат полковник Грицько, і приїдеш сказати мені.

Борох. Мені страшно: багато п'яних, щоб, буває, з біди не стягнули. Дай мені хоч 5 талярів — може прийдеться кому могорич поставити, щоб відчепився.

Янкель. Перше зароби! Ну! (Береться за пістоль).

Борох. У, гой! (Вийшов).

Янкель. Ривко, і я зараз їду теж шукати гетьманового брата Грицька, — він тут з полком придержує прочан, — і наведу Грицька на слід цих двох козаків. Мені не приходится їм помагати: взяв 100 талярів і край, бо коли Дорошенко довідається, що я їм помагав — повісить. А ти, Ривко, тут пильнуй: чи не запримітиш чого... (Входить Хома). Чортяка дього принесла! Він надто балакучий і буде тут стояти на перешкоді. (Вийшов).

Ривка і Хома.

Хома. Здорова, Одарко! Бач, як я тебе полюбив: не купував у Лейби, а до тебе.

Ривка. Спасибі.

Хома. Ну й клятий, видно, твій чоловік — рудько: так, як вовк, баньками світить... а ти гарна молодиця, і як ти з ним живеш?

Ривка. Бо він добрий.

Хома. Як-би був добрий, давно-б собаки з'їли. *(Дає посуду)*. Наточи, вип'єм з горя. Не пустили нас, Одарко, на той бік Дніпра! Женуть усіх назад, як овець туркам на заріз... Гетьманів брат Грицько та черкаський полковник заступили ввесь берег і не пускають нікого на той бік Дніпра... А все таки я цієї ночі утечу крадькома. Я вже не раз тікав. *(Оглядається)*. Рудого нема, то я з тобою побалакаю. Тікаймо, Одарочко, зо мною! Чоловік у тебе рудий, злий; прийдуть турки, то й такого не буде — з'їдять, а тебе візьмуть магометяки, їй-богу візьмуть! Тікаймо!

Ривка *(сміється)*. Тікайте сами.

Хома. Самому сумно, а жінку татари взяли, я-ж тобі казав.

Ривка. Так ви женіться.

Хома. Нема, серденько, дівчат зовсім, — хоч-би тобі на насіння zostавили кляті магометяки: виловили всіх і забрали. Може, там де й є, а у нашій околиці хоч-би поганенька — нема! Як-же його без жінки тікати? Занудишся! На кого-ж я буду гроші зароблять, хто-ж мені дозволить так до печінок, як жінка?

Ривка. А навіщо-ж вам така жінка?

Хома. Привик. У мене була гарна жінка! Така жінка, що всі козаки хвалили, а вона була до всіх привітна, а тільки до мене ні, і все робила й говорила наперекір. Оце я, наприклад, скажу: «холодно сьогодні!» То вона: «чи ти не здурів — душно!» Знов кажу: «дощ іде!» то вона: «хвіба це дощ? Мряка!» Кажу: «собаки гавкають!» То вона: «ворони крикають!».. Я до неї завжди залицявся, а вона одно — пхека! «Я, каже, тебе шаную і шмаття тобі шию й мию, і їсти тобі варю, бо ти, каже, робітник добрий:

ти й рибалка, і швець, і ткач, і музика — не тим, то тим заробиш, і я при тобі — пані. А як-би, каже, ти був тончий та вищий, то я-б тебе ще й кохала». — Чого-ж ти йшла за мене? — питаю. — «Аби вийти, каже: вільніше гулять». — Жаль мене візьме за серце. Мучусь, мучусь, а потім і день і ніч працюю, а вона гуляє з козаками! Зароблю грошей та в Чигирин. Накуплю їй намиста, перстень, сережки, чоботи такі, що хоч-би й королівні, плахту, квітчату хустку — і принесу. «От тепер, каже, ти заробив кохання!» і починає мене кохати. Уміла кохати! Тільки найбільш тиждень покохася, і знову за своє!.. А щоб тебе магометяки взяли! А тепер от взяли — остався сам, і сум обгортає. Утічемо, Одарко! З виду ти скидаєшся на мою Устю — і я тебе буду на руках носити, а тільки кохай — це-ж робота не важка!

Ривка. Та що це ти здурів, чи що? Я кохаю свого чоловіка, і за гріх лічу навіть таку розмову, а терплю тільки через те, що я шинкарка. Йдіть собі геть з хати!

Хома. Чого-ж гніватись? Не гнівайся! Я-ж тебе не силую, а тільки прошю!.. Добре твому чоловікові, що ти його кохася. Така гарна — і кохася рудька! І-і добре, а мені-ж то? Лукава була Устя, тай ту взяли шельмовські магометяки. *(Входить Грицько).*

ЯВА ІХ.

Ті-ж і Грицько.

Грицько. Помагай-біг!

Ривка. Спасибі!

Хома. Не хоче помагати! От ніяк не переберемося на той бік.

Грицько. Біда! Ми з того боку, нас два брати, і з нами стара, слаба мати. Були оце в гостях, провідували старшу сестру, — вона в Чигирині заміжем: а тепер не пускають і нас на той бік додому.

Хома. А за ким-же сестра заміжем?

Грицько. А вам хіба не однаково?

Хома. Та я, бачиш, усіх знаю, через те й питаю.

Грицько. А мене знаєте?

Хома. Щось не по знаку... А як тебе на ім'я?

Грицько. Грицько.

Хома. У-перше бачу.

Грицько. Ну, то не всіх-же знаєте!

Хома. Гострий!

Грицько. Ви краще порадьте, як перебратися на той бік, — заробите таляра.

Хома. Можна.

Грицько. О?! без жартів?

Хома. Далєбі можна!

Грицько. Як-же?

Хома. А так. Я рибалка: і човен у мене є, і сітка при мені. От ми увечері на Дніпр і гайда рибу ловить.

Грицько. Так, кажуть, і на тім боці тепер не пускають.

Хома. А, що там не пускають? Ми й сами проїдем. То коли багато людей, то можна запримітить гурт і не пустить; а як ти встережеш одного чи й трьох? Не буде-ж варта і день, і ніч стрічкою стоять по-над Дніпром.

Грицько. Це правда. Так згода?

Хома. Згода. Я й сам тікаю. Тільки от моя умова.

Грицько. Кажіть — яка?

Хома. Таляра я не хочу.

Грицько. Дам два.

Хома. Ні, і двох не візьму, а ти повинен на тім боці знайти мені таку дівку, щоб пішла за мене заміж і щоб кохала.

Грицько. Можна! Ви ще молоді і, здається, не каліка, то й двох знайду.

Хома. Я не магометяка — на що мені дві? Дві загризуть, а з двох я виберу одну... Коли-ж не знайдеш ні одної, то мусиш за мною слідком ходити і лаяться цілий день, поки не оженюся.

Грицько. А бить-же вас можна?

Хома. Як подужаєш, то чом-же! Тільки не дуже бий, щоб не покалічив.

Грицько. Ну, дядьку, гаразд! Жарти жартами, а діло ділом. Скажіть насправжки, перевезете?

Хома. Кажу-ж тобі, що й сам цієї ночі тікаю, а ти мені припав до серця, то хоч-би там що, а переправлю.

Грицько. Слушайте, шинкарко! Дозвольте нам стару матір привести сюди, щоб пересиділи до вечора, поки настане час.

Ривка. Заходьте. Як довго будете сидіть, займають місце, то заплатите 2 злоти.

Грицько. Заплатю. А ви, дядьку, сюди приходьте над вечір. Без жартів кажу — я й жінку вам достану на тім боці, і грошей дам, бо я, бачите, боюся, щоб часом мати ще тут не померли, а в нас-же там хазяйство і старий батько жде й тривожиться за нами. Ми хазяїни давні, й побачите, як вам буде добре у нас... а оженимо вас, то й хату вам збудуємо.

Хома. Будь певен, над вечір зайду сюди. Хома не збреше: що скаже, те й зроби!

Грицько. І я такий: заклад до рук дам, що не збрешу!

Хома. Вірю! Я бачу, що ти хорошого роду. Піду-ж я, бо мені треба розпрощатись — ми тут близьенько гуляємо з товаришами. Отепер, Одарко, і я знайду собі жінку — сват у мене примітний, а тебе візьмуть магометяки, побачиш! (Вийшов).

ЯВА X.

Грицько і Ривка, а потім Борох.

Грицько. Ви ж, тітко, не гнівайтесь, коли часом мати будуть стогнать.

Ривка. Давайте ще злота, і нехай стогне.

Грицько. Спасибі вам. Нате ж вам гроші. (Дає). А поїєсти у вас знайдеться що-небудь?

Ривка. Єсть хліб, смажена риба є.

Грицько. От і гаразд. А то на дворі сила людей, нема де спокійно примостити хвору. (Входить Борох). Так я зараз. (Вийшов).

Ривка. Ну, що там робиться?

Борох. Гвалт стоїть: старшина велить, щоб верталися на свої оселі, а запорожці підмовляють, щоб не слухали. Дехто вернувся, а під возами сидить сила людей — полуднують.

Ривка. А чом-же вони горілки не купують?

Борох. Мабуть, їм не до горілки.

Ривка. Накупились певно у проклятого Лейби, бодай його пархи осіли! Ну, що-ж ти бачив там?

Борох. Кажу-ж тобі — гармидер тай годі! І б'ються, і сміються, і плачуть, і танцюють — цілий ярмарок! А дівчат ні одної не бачив, самі баби.

Ривка. А Янкель де?

Борох. Літає на коні то сюди, то туди! Він — як скажений запорожець. Я його боюся! (Входить Грицько, Зінько і Гандзя, пов'язана платком і по очіпку, і під бороду, так що лице зовсім закрите; її ведуть під руки, вона стогне).

ЯВА XI.

Ті-ж, Грицько, Зінько і Гандзя.

Зінько (тихо). Нема нікого. Отут аж спочинемо. Не забувай-же, Гандзю, що ти і хвора і стара. (Голосно). Сідайте отут, матусю, в куточку!

Грицько. Ні, до столу веди, може вони їсти хочать, бо я хочу. Спасибі, шинкарка обіщала дати хліба й риби. (Ведуть Гандзю за стіл). Давайте-ж нам, шинкарко, попоїсти.

Ривка. Дайте злот, бо як часом людей наб'ється багато, то я забуду, що кому давала.

Грицько (дає). Натє.

Гандзя (за столом до Зінька). Мені так душно, що я умліваю.

Зінько (тихо). Терпи, голубко.

Гандзя. Хоч-би з лоба платок зняти, бо ~~ми~~-богу зомлію.

Грицько. Не можна, люба матуся, бо не дай бог продме, то ще гірше голова болітиме.

Гандзя. Ой, боже мій, що-ж то буде, як я зомлію.

Грицько (тихо). Тоді винесемо на вітер, а як розкутається, зараз пізнають, бо Гандзю певно скрізь шукають.

Зінько. Може-б на вітер винести матусю, бо щось їм млосно в хаті.

Грицько. Шинкарко! Чи нема у вас хлівця, якого або ванькірика? Ми-б собі там місце знайшли, а то матері душно в хаті.

Ривка. То нехай роздягнеться.

Грицько. Не можна: зуби сильно болять і голова.

Ривка. Єсть повітка, але там скоро коней поставлять.

Гандзя (до Зінька). Поки коней нема, я-б там розв'язалася, може-ж хоч трохи легше мені буде.

Грицько (до Бороха). Ти тутешній?

Борох. Тутешній.

Грицько (до Ривки). То нехай він нас проведе під повітку, поки ще коней нема.

Ривка. Дайте ще 10 шагів, бо то окреме місце; може-б хто коней поставив, а ви там будете сидіть.

Грицько (дає). Натє.

Ривка (до Бороха). Поведи їх у повітку. Нехай там сидять, де стоїть біда і повозка. А як будете сіно під себе стедить, то дасте ще 5 шагів.

Грицько. Як будемо, то дамо. Ходім, матусю. (Зінько і Грицько беруть Гандзю під руки й виводять з-за столу. Входять Улас, Явтух і Янкель).

ЯВА XII.

Ті-ж, Улас, Явтух і Янкель.

Улас. Ніякого сліду: і араби, і Гандзя—як у воду канули!

Гандзя. Ой!.. Чув?

Грицько. Це нас шукають.

Гандзя. Ходім мерщій, поки не пізнали.

Грицько. Не можна-ж бігти, — удавай хвору.

Янкель. Проскочили раніше на той бік.

Улас. Грицько.

Зінько (про себе). Улас і Явтух! Пропали!

Грицько. Який там у бісового батька Грицько! Відчепись, я тебе уперше бачу... Тут ось ледви диха мати, а він дорогу заступає. Зійди з дороги, нам треба вивести хвору на повітря, бач задихається.

Улас. Стій!

Зінько. Геть з дороги! (Штовхає так, що Улас поточився).

Явтух (стає на дверях і вийма шаблю).

Борох. Уй!

Янкель. Цить! Біжи зараз до полковника Грицька Дорошенка, — він на могилі, — скажи йому, що Гандзя тут! (Борох пішов).

Грицько (до Явтуха). Одійди від дверей!

Явтух. Стій, рубатиму! Ви нас обноїли чимсь, украли трьох арабів в Димері, а ми за вас в одвіті перед паном.

Грицько. Брешеш, як собака! Ми зроду в Димері не були і тебе перший раз бачимо.

Улас (*виймає шаблю і стає на порозі*). Не пустимо! Це Гандзя з вами.

Гандзя. Ой, умліваю.

Грицько (*вихоплює з-під поли пістоль*). Не доводьте до гріха, пустіть, — мати умирає.

Янкель. Чуєте, на що вам ця суперечка? Розв'яжіть матір, нехай подивляться, що стара баба, тоді побачуть, що вони помиляються.

Зінько (*заступає Гандзю і вихоплює ніж*). Пропустіть матусю на вітер! Уб'ю першого, хто шлях заступе! (*Бере Гандзю за руку*). Ходім.

Грицько. Стій, брате! І ми уб'єм, і нас уб'ють! Ось люди нехай розсудять. (*Біжить до вікна і кричить в квартиру*). Гвалт, рятуйте, рятуйте, хто в бога вірує!

ЯВА XIII.

Ті-ж і всякі люди. Люди один по другому підбавляються, потім на репліку «розв'язуйся, Гандзю» вбігає Хома. Тим часом поки люди входять в корчму.

Грицько (*до Гандзі і Зінька*). Нічого не pomoже. Треба Гандзю людям показати і просити, щоб заступились. (*Зінько і Грицько садовлять Гандзю на лаві, заступаючи її собою*) Розв'язуйся, Гандзю! (*Гандзя помалу розв'язується. Вбігає Хома і з ним ще люди*).

Хома. Що за гвалт, в чім тут діло?

Ті, що з Хомою увійшли. Татари чи турки кого грабують?

Улас. Ні, тут всі свої люди! Піймали злодіїв, що трьох арабських коней дорогих у нашого полковника украли.

Грицько. Гей люди добрі, заступіться! Перед громадою брехать не буду, як перед богом правду вам скажу. (*Бере за руку Гандзю, котра вже розв'язалась, і виходе перед люди*). Ось, гляньте, це моя рідна сестра, а його молода.

Всі. Яка-ж хороша!

Янкель (*до Ривки*). Я зразу догадався, що це Гандзя, і послав Бороха за гетьмановим братом Грицьком.

Грицько. Мою сестру, Гандзю, викрали з дому якісь харцизи. Гетьман хотів її султанові послати, а полковник Пиво з польського Димера украв її у гетьмана; а ми з ним вдвох викрали від пана, і щоб утікати, взяли панських

коней, але вони в путі подошли, бо сильно утікали. А ці люди (показує на Уласа й Явтуха), панські слуги, гналися за нами, пізнали тут і хочуть однять назад сестру, щоб панові в гостинець повезти. Рятуйте, люди добрі! Нехай татари крадуть силоміць дівчат, а тут сором буде всім, коли рідну мою сестру, а його молоду з вашого примусу віддамо панові з Димера на потіху.

Хома. Не віддамо! Геть пішли, харцизи!

Всі. Повбиваємо, як собак!

Хома. Мало того, що магометяки похапали в ясир усіх дівчат, та ще й самі будемо однімати у молодого молоду, у брата сестру, у матери дитину? Не попустимо цього!

Всі. Не попустимо!

Улас. Люди добрі, опам'ятайтеся! На віщо нам дівка? Нам дівки не треба — вони коней покрали, а ми за тих коней в одвіті будемо.

Грицько. Не слухайте їх, чесна громада! Ми не злодії, коней ми не крали — присягаємо! А визволюючи сестру з неволі панської, для того, щоб утікти, взяли на стани панських коней! Так за це-ж і бог, і закон, і люди простять! Коли душу чоловічу рятують, то хто-ж скотину пожаліє!.. Тікали ми на панських конях прудко й загнали їх, втікаючи, — вони подошли!

Хома. Чорт їх побери, аби душу християнську, з неволі визволити! Не бійтесь, ми не дамо ні вас, ні дівки.

Всі. Не дамо!

Хома. Беріть сестру, ходім до Дніпра: ви з того боку, вас пропустять, і я перевезу. Ходім усі, щоб заступитись, коли треба, а по дорозі ще зачепимо людей!

Один із гурту. Ходім, ходім! Не дамо харцизам знущатись над людьми!

Всі. Ходім! (Вбігає Борох).

ЯВА XIV.

Ті-ж і Борох, а потім полковник Грицько Дорошенко з серденятами.

Борох. Пан полковник Грицько сюди- йде. (Серед народа). «Гетьманів брат», «Грицько Дорошенко», «Полковник». (Входить Грицько з серденятами — всі розступаются).

Грицько Дорошенко. Добридень, братове!

Хома (*а з ним друзі, кланяючись*). Доброго здоров'я, пане полковнику.

Зінько. Отєпер пропали!

Грицько. Сестро, заступайся сама за себе, тобі зручніше.

Грицько Дорошенко. О, Гандзя! Здорова, рибко! Що-ж це ти задумала тікати від дядька з гультіпаками?

Гандзя. Від якого дядька я тікала?

Грицько Дорошенко. Бач, до чого дурний розум доводить! То я тобі уже не дядько?

Гандзя. Я вас перший раз бачу!

Грицько Дорошенко. От яке зіллячко викохав! Нічого, добра дівчинка!.. А хто тут з нею утікав і хто гнався?

Янкель. Оцей, оцей, оцей і оцей!

Грицько Дорошенко (*до серденьят*). А беріть їх всіх у Чигрин, нехай сам гетьман діло це розсудить!

Гандзя. Все брехня! Рятуйте, люди добрі! Мене до турка одіслать хочять султанові на подарунок.

Хома. На-ж тобі! Племіницю — султанові дарує.

Грицько Дорошенко. Яке верзе лукава дівка! Дума, що так їй і повірять. Ач, як розпаскудилась! Ведіть її і всіх до гетьмана на суд.

Хома. Що-ж, коли гетьман розсудить, то нам нічого вилутуватись... та ще й рідня — племіниця!..

Всі. А так.

Гандзя (*обнімає Грицька*). Братику! (*Обнімає Зінька*). Милій! Прощайте!.. Краще-б мені було у пана зоставатись — ніж до султана йти в гарем.

Зінько. Не дам своєї милої на поталу, не дам! (*Обнімає Гандзю і держить ніж в руках*).

Грицько Дорошенко (*моркунув серденьтам*). Що це ти, хлопче, здурів чи що?! Подумай, що ти робиш: ти против гетьмана йдеш! Та за це гетьман має право смертію тебе скарати! (*Один з серденьят хватає Зінька за руки, той випускає Гандзю, її оточують, а Зінька в'яжуть*). Бач, який! На гетьмана ножа підняв! Ведіть їх у Чигрин, а Гандзю посадить у мій ридван. (*Виходить, за ним Янкель і Борох*).

Гандзя. Продай, милий! прощай, брате!.. В гаремі у султана краса моя зав'яне і посічеться русая коса! Чує моє серце, що я ні вас, ні матінки, ні України — во віки не побачу!

Грицько. Сестро, не тужи! Одняли тебе від дяха ми, то не попустимо, щоб ти поневірялася у турка.

Зінько. Хіба що смертю скарають!

ЗАВІСА.

ДІЯ ДРУГА.

У Ханенка в уманському замку.

ЯВА I.

Ханенко, Лобель і Пелех.

Ханенко (з листом в руках).

Пелех. Це так візір пише до підканцлера Речі Посполітої?..

Ханенко. Еге. .

Пелех. От невіра, прости господи! Як зневажає короля і всю Річ Посполіту!

Лобель. А далі що?

Ханенко (читає). Як ви можете лічити український народ польським, коли народ цей скинув з себе вашу владу і давно з вами воює? Покірні прозьби козаків уважив великий падишах і прийняв народ цей під свою опіку. Нам бог велить творити милість усім, хто проситься до нас в господу. І от великий падишах послав свої військові сили, котрих — як зір на небі, ослобонить український народ. А чим війна скінчиться — це у божій волі! Знайте, що великий, неодолимий падишах, мій милостивий повелитель, виступає з Адріанополя 8 сефера.

Лобель. О, то вже давно виступив. Сефер — це май.

Ханенко. Із листа підканцлера Ольшевського я бачу, що турки, об'явивши війну Речі Посполітій, 25 мая переправились через Дунай біля Ісакчі і певно вже дійшли аж до Дністра.

Лобель. Потеряна для Речі Посполітої Україна й Подоль: ми не готові до великої війни! Бачу я, що турок запанує тут!

Пелех. Не діжде, прости господи!

Ханенко. Всьому виною заблудша вівця Дорошенко, — він хоче всю Україну прибрать до рук своїх і віддати її туркам.

Пелех. Сказився, прости господи!

Ханенко. Я війську запорозькому присягу дав за віру й вольності стояти і оплаканую отчизну, скільки бог помочи дасть, оборонять від турка!.. Пане отамане, готуйтесь у поход. По наказу коронного гетьмана Собеського, ми виступимо завтра на Подоль, а під Ладижином з'єднаємось з Лужицьким, щоб не пустити Дорошенка і татар з'єднатись з турками!

Пелех. Лужицький там регіментар?! Не по душі мені, що на Подолі Лужицький буде керувать, як старший, прости господи!

Ханенко. Я меншим від Лужицького не буду там.

Пелех. Ну, то посваритесь, прости господи, а це ще гірше!.. Піду й роздам накази всім. (*Вийшов*).

ЯВА II.

Ханенко і Лобель потім Пиво-Запольський.

Лобель. Дивуюся і я коронному гетьману: Лужицький надто запальний, а той, хто на війні керує, повинен розумом більш жить, ніж кров'ю.

Ханенко. Я буду тільки те робити, що сам лічитиму корисним.

Лобель. Не буде едности, а де її нема — звідтіль тіка удача в ділі. (*Входе Пиво*).

Пиво. Ясновельможному гетьману і білоцерківському коменданту-філософу — чолом! (*Цілюються*).

Ханенко. Дуже рад бачити полковника, але дивуюся тому не мало, що бачу в Умані його; я думав, що пан уже в турецькій стані!

Пиво. Чого так?

Лобель. Здається-ж, пан Болеслав присягу дав у Паволочі перед саулом Шуляком служити Дорошенку?

Пиво. Ха, ха, ха! Присягу дав! Чого тепер присяга варт? Ніц! По тричі в рік навіть хлопцї присягають: то турецькому падишаху, то королю польському, і тричі в рік

присягу ту ламають... В часи такого хибного настрою й не збагнеш, як друг сьогоднішній—на завтра стане ворогом твоїм!

Лобель. То пан полковник після присяги служити Дорошенку, раптом став ворогом його?

Пиво. Так.

Ханенко. Яка-ж причина? Цікаво знати, й коли можна, то прошу повідать.

Пиво. О, причина надзвичайна!.. Я вкрав у Дорошенка прекрасну, як сама Україна, дівчину Гандзю!..

Лобель. Ха, ха, ха! То пан Болеслав одняв у Дорошенка його коханку?

Пиво. Коханий мій Лобелю, не поспішайте поперед батька в пекло!.. Дорошенко готовив Гандзю в подарунок падишаху, а вона так мені припала до серця, що я її добув для себе! Чим-же гірший від султана я?

Лобель. Нічим і справді! Пан Болеслав, як і султан, живе на стані і в гаремі.

Пиво. Старий, старий! А зваж—на те-ж ти філософ—що кращого на світі є від гарних коней і кобіт?

Лобель. Коли-б пан не назвав філософом мене, то може-б я й згодився з паном, згадавши юнії свої літа! Але як філософ, соромлюся признати, що кращого нема на світі від гарних коней і кобіт.

Пиво. А що-ж краще, коханий мій Лобелю?

Лобель. Отчизна й лицарська без плями честь, коханий пане Болеславе!

Пиво. Так!.. Так!.. Як не любить отчизну, коли вона таких кобіт, як Гандзя, має?!

Ханенко. Пан полковник amator і вже коли він закохався, то певно Гандзя варт того...

Пиво. Пане гетьмане! Та найкращий кінь араб не порівняється з Гандзею моєю... О, всьому світу треба бачити таку красу, над котрою сама натура віками працювала, щоб людям показати чудо своєї творчости!

Ханенко. Хотів-би я побачити таке чудо жіночої краси!

Пиво. І гетьман... та що гетьман—тут дивного нічого-б не було—а навіть наш філософ старий, як світ, Лобель, коли-б побачив, закохався-б у Гандзю!

Лобель. Не ті літа!

Ханенко. Та очі ті-ж zostались.

Лобель. То правда: очі й мрії наші не старіють; але, кохане панство, я так багато пережив, що й мої очі, й мої мрії погасли, а кістки просять спокою.

Ханенко. Бо нема перед очима Гандзі! (Всі сміються). Одначе, я признаюсь, що хоч не бачив Гандзі, а вже, з оповідання панського, я в неї закохався, і не мало тим здивований, що пан полковник так скоро вже натішився красою Гандзі й покинув її саму в Димері.

Пиво. О, мій любий гетьмане! Вона покинула мене: Гандзя втікла від мене!

Лобель. Втікла?

Ханенко. Дивно!.. Пан полковник і при королівському навіть дворі був-би перший кавалер — і Гандзя утікла від нього? Як-же це сталось?

Пиво. Маючи над нею всі права, як над рабинею і бранкою моєю, правами тими не тільки не користувався, але й сам рабом став у рабині: я хотів віщчатись з Гандзею, по згоді з її боку прийняти віру католицьку... А поки що, як лицар до неї залицявся, бажаючи кохання Гандзі заслужити! Тим часом до мене на станю нанялись хитріші від самого чорта хлопи — родичі її — і диявольським лукавством пройшли у замок, умовилися з Гандзею і утікли на моїх трьох арабах серед білого дня і на моїх очах!..

Ханенко. Жаль мені, що пана полковника, доброго воюку, хитрішого від самих хитрих, так хлопи ошукали й одняли від нього безцінний скарб!

Пиво. І це ще не біда. Я в слід поїхав-би за ними, знайшов-би її рід, дав-би викупу сто... двісті тисяч талярів, і Гандзя все-ж таки була-б моя жона! А то моє горе, що на переправі через Дніпр Гандзю одняв від хлопів Дорошенко і одного із них, Зінька, навіть скарали смертю за те, що на полковника Грицька ножа підняв він!.. Тепер я певен, що Гандзю знову пошлють до падишаха, а звідтіля її вже не добудеш... І от зо всім полком моїм прибув сюди, щоб гетьману служити. Прийми мене, — в такі часи тобі не буду лишній, — і дозволь зараз-же на чатах стать між Чигрином і шляхом до турка. Я певен, що ще не пізно, і я перепиню мою кохану Гандзю на шляху до падишаха й одвіму її назад; не буде-ж пан Дорошенко всім своїм військом Гандзю чатувати?

Ханенко. З охотою. Я дуже рад такі під'їзди мати, де в голові стоїть полковник Пиво-Запольський! Але повинен панові сказати, для відомости, що скрізь розіслані й від мене, й від Лужицького з-під Ладижина і чати, і під'їзди, бо ми ждемо, що скоро там з'явиться орда татарська з Дорошенком!

Пиво. О, то ще краще! бо чим густіші будуть під'їзди й чати, тим більше обережності і певности у тім, що Гандзя не проскоче мимо.

Ханенко. І я сам завтра виступаю до Ладижина.

Пиво. А я сьогодні, зараз до Синюхи, а там по-над Богом розкину сіль густою.

Ханенко. Я знаю, що пану полковнику відомі тут всі лази й перелази більше, ніж кому. Дуже, дуже рад, що пан злучається зо мною против ворога мого, а тепер і панського, — против Дорошенка!

Пиво. То я зараз дам приказ погодувати добре коней, оглядіть гармати, й рушу... (*Виходить*).

ЯВА ІІІ.

Лобель і Ханенко, а потім Пелех.

Лобель. Дивні, предивні творяться діла на світі! Хто-б подумав: полковник охочекомонного полка Пиво-Запольський, тиличний шляхтич Речи Посполитої — у якусь Гандзю закохався, і підставля в таку годину за неї голови людей всього свого полка!

Ханенко. І своєю!.. Певно, Гандзя та чарівна, коли за неї такий колот іде!

Лобель. А певно! Жаль тільки, що чари ті найкращим з нас туманять розум і часто навіть мужів шановних роблять подібними до бидла.

Ханенко. Старість то говорить, пане коменданте. (*Входє Пелех*).

ЯВА ІV.

Ті-ж і Пелех.

Пелех. Накази всі віддані, прости господи!

Ханенко. А з чат і від під'їздів нема вістей?

Пелех. Нема. Чи правда то, що полковник Пиво, прости господи, до нас пристав?

Ханенко. А що?

Пелех. Зрадливий він — я добре його знаю, прости господи! Служив Речі Посполитій, пошарпав Київ, потім просився в службу до Москви, але його не прийняли; тоді він присягнув Дорошенкові, а тепер з нами буде воювати проти Дорошенка — прости господи!

Ханенко. Е, пане отамане, хто тепер держить присягу? А Пиво має велику радію, щоб воювать против Дорошенка; нам-же це ковiнька на руку, бо такого хитрого в розвідках вояка — другого не знайти.

Пелех. Та воно правда, прости господи! Тільки гляди, ясний гетьмане, щоб завтра він не зрадив нам і не пристав до Дорошенка, прости господи!

Ханенко. Не таке діло. Дорошенко одняв від його гарну дівку, і Пиво помстою горить до його.

Пелех. Тьфу, прости господи, за таке чорти-батька зна що — присягу поламав!

Ханенко. Дуже гарна, — покохав, каже, до загину.

Пелех. Покохав до загину? Ото, прости господи! А ще й вояка! (Входить Богаченко).

ЯВА V.

Ті-ж і Богаченко.

Богаченко. Добри-вечір!

Ханенко. Богаченко! Здоров, брате! Давно вернувся?

Богаченко. Тільки-що.

Ханенко. Ну, що-ж нового бачили, чи чули — розкажи.

Богаченко. Піймали велику, мабуть, птицю...

Лобель. О?!

Ханенко. Чи не самого Дорошенка?

Пелех. Прости господи!

Богаченко. То надто за-багато. Дорошенко піде на зустріч татарам і стрінуться вони, як кажуть, у степу, а потім вкупі на Ладизжин підуть.

Ханенко. Цікаві вісті. Завтра й ми виступим під Ладизжин, де нас Лужицький жде.

Пелех (зідхає). Прости господи!

Ханенко. А птиця-ж твоя де?

Богаченко. Ще у гнізді.

Ханенко. Так ти-ж кажеш, що піймав її?

Богаченко. З гніздом!

Пелех. От, прости господи, маруда!

Ханенко. Ну, то давай сюди з гніздом!

Богаченко. Не влізе в хату.

Лобель. Ха, ха, ха! А бодай тебе!

Пелех. Годі дурощів, прости господи, кажи діло!

Богаченко. Дорошенківці везли ридван, — султанові на подарунок, кажуть...

Пелех. А птиця-ж де, прости господи!

Богаченко. У ридвані! (Ханенко і Лобель сміються).

Пелех. А щоб ти скис, прости господи!..

Ханенко. Ну годі, Петре, жартувать, ти вже нас розсмішив. Веди сюди птицю, а попереду скажи, що воно є.

Богаченко. Ось зараз побачите самі. (Вийшов).

ЯВА VI.

Ті-ж без Богаченка, а потім він з Гандзею.

Пелех. Ну, й надоїв він мені з своїми жартами! Так би, прости господи, і тьопнув по голові!

Ханенко. Жвавий козак.

Лобель. Проноза і юмориста! Я його люблю. Як приїде в Білу Церкву, то поки скаже, чого приїхав, боки порвеш від сміху! (Входить Богаченко).

Богаченко. Тільки дур, не сміятись, ясне панство. (До Пелеха). А ви, пане отамане, перше придивіться, а потім вже, як слина покотиться, скажете: прости господи!

Пелех. Ти договоришся сьогодні, що я тебе угрію перначем, прости господи!

Богаченко (у двері). Панство просить до господи, заходьте, заходьте! (Входить Гандзя, на ній чорна керей). Дозвольте вас роздягнуть — тут тепло. (Скидає з Гандзі керей. Гандзя зостається в одязі одаліски. Пауза).

Богаченко. Жар-птиця! (Ханенко зробиє ступінь назад і не спускає очей з Гандзі).

Лобель. Венера!

Пелех. Тьфу! Прости господи! (Прудко йде до дверей).

Богаченко. А що пане, отамане?

Пелех. Осудовисько! Голих дівчат почав ловить, прости господи! (*Вийшов*).

Богаченко. Гарна птичка, тільки мабуть німа, бо не вміє говорить по нашому. Скільки я не допитувався — мовчала всю дорогу. Не соромся-ж, панночко чи дівко, і скажи ясновельможному гетьману, коли умієш говорити, хто ти і звідкіля? (*Входить Пиво*).

ЯВА VII.

Ті-ж і Пиво.

Пиво. Готов хоч і зараз рушати в поход! (*Раптом, побачивши Гандзю, крикне*). Гандзя?!

Гандзя. Мій пан!

Богаченко (*радісно*). Заговорила! А я думав, що німа!

Пиво. Гандзю! Рибко, зірка ясна! Невже-ж не чула ти жіночим серцем, що я тебе кохаю? Чого-ж ти від мене утікла?

Гандзя. Мій пане! З Димера я туди тікала, де Дніпр широкий має крутий берег, де шум веселий від верб густих по гаю йде; де церковця, в якій молилась щиро, біліє на пригорку; де матінка моя за мною журиться і ушліва! І от із рук коханого і брата рідного мене зла доля одняла і туркові послала на знущання; а тепер стою я перед вами, мов у сні!... Пане мій гарний! Пустить до матери мене на рідну сторону, дайте волю моєму серцю, не примусуйте мене кохати вас, бо я кохаю вже давно всім серцем козака!

Пиво. Його скарали смертю.

Гандзя (*закривши лице руками*). Боже мій! І все то через мене... О, злая доле, за що-ж ти мене так тяжко покарала?.. Милого нема, і я в неволі..

Пиво. В неволі ти була у мене, а кривди ти не знала.

Гандзя. Сама неволя — кривда, пане!

Пиво. Нехай і так! Але я тебе кохаю, і ніхто во[в]ік кохати тебе не буде так, як я! Я — вільний шляхтич, за мною будеш вільна й ти як птах у гаю!.. Я всю тебе у золото вберу! Поїдем зараз у Димер і повинчаємось з тобою!

Ханенко. Ні, пане полковнику! Не у Димер поїде Гандзя, а в кріпость Білу Церкву, де пан Лобель її догляне, поки я повернуся з походу, а потім сам я Гандзю

одвезу туди, де церквця біліє на пригорку, де мати жде своє дитя.

Гандзя (*стає навколішки перед Ханенком*). Батьку мій, гетьмане наш любий, спасибі тобі, що ти заступаєшся за мене.

Ханенко (*обертається до дверей*). Палажко!.. Встань і не тривож своє дівоче серце. Тобі тут буде так, мов-би у ньеньки спочиваєш (*Входить баба*). Проведіть в покої панну, нагодуйте і нехай спочине.

Гандзя. Під опікою рідного гетьмана свого — я не тривожусь ні краплини! О, радість! Я знову вільна і повернусь у рідний край! (*Вийшла, за нею баба*).

ЯВА VIII.

Ті-ж без Гандзі.

Пиво. Ха, ха, ха! Ясновельможний гетьман жартує певно?

Ханенко. Ні, пане полковнику — я не жартую. Гандзя не хоче йти до пана, а вона вільна козачка, то й буде вільною!.. Коли-ж мати і вона, по нашому звичаю, від мене приймуть старостів, то стане жінкою моєю.

Пиво. Ну-у!.. Ха, ха! Я не вірю! То-б то гетьман закохався сам у Гандзю і одніма від мене мою наречену?

Ханенко. Гей, вартові (*Входять озброєні вартові*). Станьте тут... (*До Богаченка*) Петро! вели, щоб серденята мої з гарматами стали против полка пана полковника, бо полковник надто пальоний, щоб шелесту він тут не наробив.

Богаченко. А я з своїми тут напоготові.

Ханенко. Отаманові скажи про це, щоб знав. (*Богаченко вийшов*). Тепер пан бачить певно, що я не жартую і що життя моє скоріше візьме пан, ніж Гандзю я йому віддам!

ЯВА IX.

Ті-ж без Богаченка.

Пиво. Чи грім мене ударив і я замер, чи сплю і сон мені страшний приснився — не зрозумію!.. (*Оглядається*). Ні, я не сплю, а тільки чую, що гетьман з мене живого вийняв серце!.. Не сподівався я ніколи, щоб гетьман так

знущався на́до мною, звязавши мені руки! Пане Лобелю, пане філософе, розсуди, невже по-лицарськи пан гетьман робе? Лобель. Так! По-лицарськи, як гетьман! Гандзя, як чули ми, не кохала і не кохає пана полковника, а пан примусює її бути католичкою і жінкою його. Не змить би гетьманові сорому з своєї голови во віки, як-би він сам, власними руками, примусом віддав Гандзю полковникові польському. *(Входє Пелєх).*

ЯВА Х.

Ті-ж і Пелєх.

Пелєх. Два полки уже озброєні стоять!.. Невже це через ту дівку піднявся колот, прости господи?!.

Пиво. Ясновельможний гетьмане! Я вік тобі служити буду—верни мені мою ти душу, віддай кохану Гандзю!

Ханенко. Я Гандзі пану не віддам!

Пиво. Я прийму такі умови, які пан гетьман схоче... Все, все, що гетьман скаже—я зроблю, аби Гандзя була моєю!

Ханенко. Вона—моя!

Пиво. А-а-а!.. Прокляття!.. Ти вирвав з мене серце й душу—за те-ж і ворога, лютішого, ніж сатана сам, придбав собі на віки! Прощай! Тільки через те, що сила на твоїм боці—мушу здатися. *(Вийшов).*

Пелєх. От як ви всі любите отчизну!.. Ще добре, що пан, хоч і сердитий, та не дужий, а то війна-б розпочалась не на Подолі з турком, а в Умані. Україна погиба, вони-ж готові кров за дівку проливать! Тьфу, прости господи!..

ЗАВІСА.

ДІЯ ТРЕТЯ.

В Білоцерківськiм замку. Мешкання коменданта.

ЯВА I.

Лобель сидить за письменним столом, чита листа; Жозефіна за другим столом розкладає пас'янс. Після довгої паузи.

Лобель (*встає і ходить по хаті, потім підходить до Жозефіни*). Не виходить?

Жозефіна. На перешкодi стоїть трєфовий король.

Лобель. От бестія! (*Ходить*).

Жозефіна (*змішавши карти*). Знаєш, Жак, хто мені прийшов на пам'ять зараз?

Лобель (*ходить*). Скажи, мій друг!

Жозефіна. Гандзя!

Лобель. Венера?

Жозефіна. Старий!..

Лобель. Ха, ха, ха!

Жозефіна. От третій місяць вже минув, як її взяли від нас із кріпости, а я не можу примиритись з таким фактом примусу.

Лобель (*сiдає біля Жозефіни*). Нещасна Гандзя! Я думав, що гетьман Ханенко справді одведе її до матери, і радісно прийняв Гандзю у кріпость під свою опіку.

Жозефіна. А я полюбила її, як дочку!

Лобель. І на тобі!.. Ханенко подарував Гандзю полковникові Пиво! Подарував, як коня! Фі! Невже у нього нема серця?

Жозефіна. Я краще думала про нього! А як бідна Гандзя плакала, прощаючись зо мною! Як не хотіла їхати в Димер!..

Лобель. Нещасна Гандзя! Життя її руйнують, як увесь край!

Жозефіна. Одно мене мирить з цим фактом: надзвичайна любов Пиво до Гандзі; а коли полковник з нею повінчається—вона буде щаслива! Такий кавалер, як Пиво, заставить забути все!

Лобель. Стара!..

Жозефіна. Ха, ха, ха!

Лобель. Все забуде—Гандзя, все—то правда: розкоші псують людей! Жаль тільки, що натуральну і чесну душу людину, яких мало—зіпсують! (Жозефіна розклала карти. Лобель *ходить по хаті. Мовчать.*)

Жозефіна (*по паузі*). А від коронного гетьмана нема нічого?

Лобель. Нема...

Жозефіна. Я думаю, що Собеський буде просить тебе зостатись в Білій Церкві.

Лобель. Не можуть-же вони оставлять мене тут комендантом, коли я сам не хочу... Та й не такі тепер політичні обставини Речі Посполитої, щоб вона могла удержати за собою Білу Церкву. Каменець здався давно...

Жозефіна. Храбрій мій товариш не здав-би легко так Білої Церкві, як вони Каменець здали!

Лобель. Непрístupну кріпость! А!.. Постарів я, руїною вже став, а кров моя кипить, коли подумаю, які умови Річ Посполита прийняла! Не ждав цього ніколи я; Подоль досталась туркам і вся правобережна Україна, по Буджацькому договору, в давніх її межах переходить козакам; польське військо повинно вийти з Білоцерківської кріпости, оставивши тут гармати і всі припаси бойові!

Жозефіна. А хто-ж тебе примусить кріпость здать!

Лобель. Дорошенко й зараз пише, щоб я виповнив Буджацький договір і кріпость Білу Церкву йому здав!

Жозефіна. І ти здаси?

Лобель. Я не вийду з кріпости, поки не одберу наказу від короля; а щоб Дорошенко знав, що сили маю тут держатись—послав три хоругви розігнать залоги Дорошенка, що поблизу стоять у городках.

Жозефіна. Я свідок славної твоєї служби, як у Франції, так і в Польщі, і певна в тім, що чесний

старий лицар, Жак Лобель себе не осоромить! (*Цілує його в лоб*).

Лобель. Так то так!.. Одначе, я жду, що на днях звелять мені здати кріпость і хотів би раніше вийти з служби зовсім і поселитися з тобою, дорога, на берегах Рейна. Невеликих наших запасів стане нам прожити тихо, в спокою, останні дні...

Жозефіна. Друг душі моєї, Жак! Куди зведиш—усюди піде за тобою твоя Жозефіна і буде всім задовольнена—як за-молоду, так і тепер! І сухарі, розмочені водою, будуть нам смашні, бо слізьми нещасних не поливали ми своїх достатків!

Лобель (*цілує її руку*). Ти ангел, Жозефіно!.. А все-ж скажу тобі: болить моє серце, що я свого вірного товариша, за всі його заслуги, не зможу оточити таким достатком, якого він за 50 літ вірної служби достоїн!

Жозефіна. Жак! Не ображай мене! Не хочу я достатків більших, ніж ми маємо. Я ношу чесне твоє ім'я,—це все для мене! Жозефіна Лобель горда лицарською славою свого мужа!

Лобель. О, друг мій! Слава—химера, мрія! На зустріч усьому йде забуття!

Жозефіна. О, тебе не забудуть!

Лобель. Стара! Я сам забув про все, що я робив в житті; кому-ж буде охота пам'ятати про мене?

Жозефіна. А історія?

Лобель. Історія тільки для безсмертних, та й тим після смерті!

Жозефіна. Старий вередує! Я не люблю цього настрою!.. Ти любив Польщу за її вольності; тепер неудачі вольнолюбивої шляхти тебе пригнітили, і ти впав у тяжкий настрій.

Лобель (*ходить по хаті*). Я... змучений, розбитий! (*Стає*). Шляхецькі вольності мене перш чарували, нарешті—що-ж витворила та вольність? Подухалість, зрадливість, чвари і легкодухість, а з них родивсь тепер Буджацький договір з турками, і горда шляхта, потерявши Подоль і Україну, не мала навіть сили оборонити в Каменці своїх жінок і дочок: із Каменця позабирали їх султанові й пашам в гаремі!..

Жозефіна. Жак! Твій суд несправедливий. Страшна, необорима турецька сила з одного боку, татарська орда й козаки з другого—нежданим нападом роздавили військові сили Речі Посполитої, і дивного нема нічого в тім, що грубий варвар забрав гарних польських кобіт собі в ясир. Винуватих тут нема: це просто неудача!

Лобель (цілує руки Жозефіні). Правда твоя—я хворий, роздражнений неудачами старик. (Входить вартовий).

ЯВА II.

Ті-ж і вартовий, а потім Богаченко.

Вартовий. Від гетьмана Ханенка—осаул просить дозволу бачить вельможного пана коменданта.

Лобель. Пропустить. (Вартовий виходить). Цікаво. Свіжі новинки будем мати.

Жозефіна. Ти мені їх розкажеш. Я піду погосподарю. (Виходить. З других дверей входить Богаченко).

Богаченко. Чолом хороброму коменданту шле гетьман Ханенко і доброго здоров'я зичить!

Лобель. А, Богаченко!

Богаченко. Я... Зостався цілий, бо добре утікав з-під Четвертинки!..

Лобель. Ну-що, як?..

Богаченко. Погано пан пише!..

Лобель. Звідкіля ж зараз?

Богаченко. З-під Дубна.

Лобель. Хоч дещо знаю, а все-ж таки живого свідка послухати-б хотілось. Як-же з-під Ладижина ви опинилися під Дубном? Сідай!

Богаченко. Ох-ох-ох! Під Четвертинкою, на Батозькім полі, нам пику набив Дорошенко з татарами! А все через скаженого. Лужицького. Поки він слухав нашого гетьмана, то ми поскубли добре татар, а як запалився Лужицький удачею й погнався за татарами, то з опалу аж за Бог-ріку перескочив тай попав у кільце! Отут дали йому чосу, і раптом насів тоді на нас і Дорошенко з татарами: ледви половина нас зосталась і відступили аж під Дубно. Звідсіль весь час ми нападали на татарські загоны, що йдуть з ясиром із-під Львова та інших міст, і здобич

одбивали. Що пропускав коронний гетьман Собеський, то ми вже добивали!

Лобель. Добре хоч ви хижаків лупцювали й однімали в них награблене добро.

Богаченко. А людей тисячами погнали у полон татари!..

Лобель. Спустошили весь край! Скоро тут не останется живого духу... Руїну зробили там, де медом і молоком ріки текли!.. Що-ж пан гетьман? Де він і які заміри має?..

Богаченко. Іде сюди, на Білу Церкву, з рештою вірних козаків. Тепер, якщо залишилося від усього війська шоста частина, то й добре.

Лобель. Так чом-же не в Умань, а сюди прямує гетьман?

Богаченко. Не знаю. Гетьман мовчить, а Пелех, прости господи, зідхає.

Лобель. Так старий рубака живий зостався?

Богаченко. О, його ні спис, ні куля не бере. Під Четвертинкою, коли змішалось в купу все, я свідком був, як дід руба. Татарин вистрелив, приклавши йому пістоль до грудей, але куля татарська розплюснулась на мідній іконі, що носить на грудях Пелех,—і він татарина на двоє розрубав! Другий магометяка хотів проткнути діда списом у живіт, та попав списом у пояса, що вчетверо з волової сириці зшитий,—і татарин з розгону впав з коня, застромивши списа в землю, а Пелех у цей мент, як бритвою, одтяв магометяці головешку—і промовив: прости господи!

Лобель. Знаменитий рубака!

Богаченко. Еге!.. Мова мовиться, а хліб їсться. Пане коменданте, гетьман наближається і коли приструнчать коней, то скоро будуть тут. Звели, щоб нас впустили в кріпость,—за тим я попереду приїхав, щоб комендант повірив, що свої, бо тепер під стягом гетьмана Ханенка чого доброго прабереться в кріпость Дорошенко.

Лобель. А так. Я зараз дам приказ. Геї! *(Входить вартувий)*. Скажи, коли наблизиться наш гетьман Ханенко з військом, нехай одчинять їм ворота в кріпость. *(Вартувий вийшов)*.

Богаченко. А я піду на зустріч. *(Вийшов)*.

Лобель і Жозефіна, а потім Біленький і Богаченко.

Лобель. Жозефіна! *(Входить осаул Біленький)*. Я зараз побалакаю з тобою. *(Входить Жозефіна)*. Сьогодні у нас буде обідать гетьман Ханенко з старшиною.

Жозефіна. Дуже рада. Цікаво мені знати, як він, виправдиться перед нами за Гандзю, коли я його приструнчу! Об'явив себе опікуном, більше, — нарікав себе женихом Гандзі, і так осоромився, як я й не ждала: подарував Гандзю другому.

Лобель. Тільки ти не зразу нападай за Гандзю, у нього певно багато горя від неудач тяжких, які прийшлося пережити йому за час минулої війни. Балачка про Гандзю — на самий край розмови.

Жозефіна. Я знайду час... Тепер піду і зараз обід підбавлю, щоб нагодувати добре всіх, а ти задержиш їх у себе, поки я не скажу, що вже готово. *(Виходить)*.

Лобель *(до Біленького)*. Ну, як експедиція твоя?

Біленький. Спалив Семенівку і Хвастів, тай назад.

Лобель. Гарзд. А тепер будем сидіть тихо. Нехай Дорошенко зна, що Біла Церква не тільки йому не здасться без приказу від короля чи гетьмана, а навіть буде вилазки робить і шкодить Дорошкові самому. *(Входить Богаченко)*.

Богаченко. Гетьман увійшов у кріпость і зараз буде тут.

Біленький. Здоров, Петре!

Богаченко. А, здоров, пане брате! *(Цілються)*.

Біленький. Як ся маєш?

Богаченко. Тільки що живий!..

Лобель. Побалакаєте потім, тепер немає часу.

Біленький. Добре. То я піду дам лад своїй хоругві і сюди, з дозволу пана коменданта.

Лобель. Заходь, заходь! *(Біленький вийшов)*. Ну, а Пелех же що там?

Богаченко. Він перш удовольнить коней, потім козаків, а тоді — вже в хату ввійде сам! *(Входить Ханенко і Грицько)*.

ЯВА ІV.

Ті-ж, Ханенко і Грицько.

Ханенко (*кидається до Лобеля*). Старий!..

Лобель. Ясновельможному гетьману низенький уклін!

Ханенко (*обніма Лобеля і цілує, показує на Грицька*).

Це новий мій осаул, ти ще його не бачив. Грицько, брат Гандзі нашої. Пристав до мого війська він під Ладижином, а лицарськими вчинками в короткий час прославивсь так, що осаула заслужив.

Лобель (*цілується з Грицьком*). Вітаю молодого лицаря!

Грицько. Спасибі.

Ханенко. Ну, як ся маєш, старий?

Лобель. Що я, тай усі ми — за стінами кріпости й вітру нема!.. А от як ви там страждали — скажіть!

Ханенко. О, мій Лобелю! Що там розказувать! Ти певно чув і сам яким соромом покрили ми себе! Певно, читав і Буджацький договір?

Лобель (*зідхає*). Читав!..

Ханенко. То він розказав тобі усе!.. Я присягав за вольності й за віру гречеську стояти й оплакану отчизну обороняти, а тепер отчизни нема! Нема... Коли-б пан комендант не в кріпості сидів, а в полі, як от ми, то він-би знав, що скрізь пустиня стала. Людей живих нема: одних татари в Крим погнали, другі порозбігалися сами, кругом — руїна... Ідучи сюди, на 20 миль не бачив я живого чоловіка; оселі повалились, ниви поросли бур'янами, а в бур'янах біліють людські кістяки... І сумно так, що страх якийсь і невимовний жаль стискає серце. Вночі звір виє, сотні, тисячі пугачів в покинутих оселях немов-би тужать! На всім моім путі сюди один раз радісно забилося моє серце. Дивлюся, — меле млин... Ну, думаю, побачу хоч одного чоловіка, розпитаю: — куди поділись люди! Під'їжджаю.. Гукаю — ніхто не одкликається. Прив'язав коня до вирла, увійшов у млин. Ступи товчуть, камінь так крутиться, що аж фурчить, а зерна на камені і пшона в ступах нема... Чуприна піднялася догори! Я вискочив з млина, мов несамовитий, скочив на коня й тікав звідтіля, скільки сили кінь мій мав. І довго ще не міг ніяк втікти від того порожнього млина: порожній млин за мною гнався, і я чув довго ще,

як у порожньому млині товчуть порожні ступи й мелють порожні каміння!.. Ах, Лобелю, як все оце стискає моє серце!

Лобель. О, розумію, і сам не краще себе почуваю... Я вже давно написав короному гетьману, щоб мене змінили. Ні для чого Білу Церкву стерегти в пустині.

Ханенко. Так, так! І я йду звіділь на Січ. Там складу свої клейноди і перед військом запорозьким зречуся гетьманства, а потім повинчаюсь з Гандзею і буду жити далеко десь від всіх військових справ. Єдина утіха в житті моїм зосталась — Гандзя мила! Повіриш — ні брязк шабель, ні гук мушкетів і гармат ніколи не виганяли з пам'яті моєї Гандзі. Я нею тільки й жив! Як-же здоров'я коханої моєї Гандзі?

Лобель. Гандзі?!..

Ханенко. Чого так, любий пане, ти чудно дивишся на мене? Чи не трапилось, бува, чого? І очі в тебе пере-лякані... Говори, що сталось?

Лобель. Що-ж я тобі скажу? Як-би ти був молодший і не така значна особа, то я-б подумав, що ти глузуєш надо мною!.. Але дивлюсь на тебе пильно й бачу я, що ти правдиво все говориш, мов і справді сам не знаєш ти нічого, що сталося з Гандзею твоєю.

Грицько. Умерла?!

Лобель. Що, смерть!.. Смерть — натуральна річ, і я-б зумів до неї приготувати вас.

Ханенко. Кажі, старий, мерщій, не однімай послідню надію! Де Гандзя?

Лобель. Полковник Пиво взяв.

Ханенко. Що?!..

Грицько. Диявольська личина! Як взяв?

Ханенко. Стривай! Може я не дочув, може мені зда-лося?.. Скажи ще раз — де Гандзя?

Лобель. Пиво взяв.

Ханенко. Пиво?! Як-же ти осмілився віддати йому сокровище душі моєї? Я віддав Гандзю під твою опіку, як батькові рідному, я вірив тобі, як собі самому, і ти — Лобель, чесний лицар — так лукаво мені зрадив.

Лобель. Ясновельможний, не спіши мене ти докорять! Або-ж ти п'яний був тоді, коли писав мені листа, або

лихі твої пригоди відняли у тебе пам'ять, і ти забув, що сам мені писав листа, щоб я віддав полковникові Гандзю? Ми плакали з старою, одпускаючи її із кріпости, і Ганнуса умлівала від горя; але подумай — що зміг зробити я, коли ти сам писав: віддати полковникові Гандзю!

Ханенко. Та нехай мені одсохнуть руки, коли за ввесь цей час я ними брав перо! Нехай на вік осліпну, коли я бачив каламар!.. Де-ж лист той — покажи!

Лобель. Зараз покажу. (*Вийшов*).

ЯВА V.

Ті-ж без Лобеля.

Богаченко. Диво!.

Ханенко. Грицю! Ти-ж раз-у-раз зо мною; в однім наметі ми жили з тобою! Скажи, чи я писав що-небудь за цей час?

Грицько. З того часу, як я довідався, що нещасна Гандзя, сестра моя, попала під твою опіку, і я пристав до війська — я не розлучавсь з тобою, гетьмане! Бачив, як ти шаблею писав по шнях татарських, а паперу я не бачив ні разу перед тобою... Хіба раніше що писав — не знаю...

Ханенко. А перше жив зо мною Богаченко. Петре! Бачив ти, щоб я писав що-небудь за цей час?

Богаченко. Ні разу не бачив. (*Входє Лобель*).

ЯВА VI.

Ті-ж і Лобель.

Лобель (*з листом в руках*). Глянь сюди. Хто це писав?

Ханенко (*дивиться на лист зі всіх боків*). Підпис мій.

Лобель. Читай же.

Ханенко (*читає*). «Коханий мій, старий Лобелю! Як мені не тяжко, але я мусю зректися Гандзі і віддати її полковникові Пиво. Цей вражий син, бодай чорти взяли його і його батька, хитріший від самого чорта: він підлабузвився до коронного гетьмана Собеського, зробив йому дві — три услуги, і той пообіщав зробити і для нього все, об чім попросить. Тут Пиво став просити Гандзю, і коронний гетьман, цілуючи мене, молив уважити його прозьбу —

віддати Гандзю Пиво, як його молоду, на котрій він хоче жениться. І я не міг ніяк одмовить такій особі, як коронний гетьман, і мусів віддати Гандзю ворогу моєму... Прошу тебе, старий, виряди її зараз в Димер у моїм новім кочі, моїми чотирма сірими жеребцями. І коч, і коней дарую Гандзі на спомин, як знатній пані. Скажи Гандзі, що мені тяжко це зробить, але політичні обставини мене примусили до цього. Твій сердечний приятель, гетьман Ханенко».

(Говорє). Хто ж це писав?

Лобель. Ти.

Ханенко. Я не писав.

Лобель. А літери ж чиї?

Ханенко (знов огляда листа). Мої.

Богаченко. Щось у мене навернулося на пам'ять чудне, й мені здається, що воно має звязок з твоїм листом до Лобеля.

Ханенко. Що-ж таке, кажи!

Богаченко. Коли мене ти посилав до коронного гетьмана Собеського, я бачив там полковника Пиво; він закликав мене до себе, показував мені листа й питав: хто це писав? Я глянув і сказав: гетьман наш Ханенко. Тоді він обернувся до якогось чужоземця, балакав з ним на незнайомій мові й поцілував його!..

Лобель. Так і є!.. Писав ти гетьмане, листи до Пива коли-небудь перше?

Ханенко. Писав, не раз.

Лобель. Тепер я розумію. Пиво заплатив великі гроші знатному майстру, які є за кордоном і в Варшаві, і той підробив підпис під твою руку... (Входє Пелєх).

Ханенко. Так... так! Диявольське діло! (Сіда на каналу й, обхопивши голову руками, сидить, обперши лікті на коліна; коло нього стоїть Грицько).

ЯВА VII.

Ті-ж і Пелєх.

Пелєх (до Лобеля). Здоров, старий (Цілюються). І ти ще живий, прости господи! І я, як бачиш, цілий зверху, а всередині, прости господи, почав від горя гнись!

Лобель. Пан отаман викований з міді — його не одоліє ніяке лихо.

Пелех. Одоліло! Порубаний, голубе, дуже! Подивився-б ти на моє тіло: рубець на рубцеві, мов старцева сорочка, прости господи! Оце підмовив гетьмана тікати на Січ, — чого нам колотиться в цій пустині? Спасибі, що послухав, і ось ми спочинемо у Білій Церкві, та на Київ і з дозволу московського уряду майнем тим боком Дніпра на Січ. Там скину оцю дружину — шаблю, і на спочивок! Годі гвалтувати, прости господи!

Ханенко *(раптом піднімається, і до всіх палено)*. Коли у мене хитрощами Гандзю одняли, то й я маю право силою одняти мою Гандзю у харциза!

Пелех. О! Знову щось про дівку, прости господи! Мало лиха, так ще Гандзі заманулось?

Ханенко. Батьку! Подумай — яка образа! Пиво викрав з кріпости мою наречену, Гандзю.

Пелех. Митець, хвалю за вдачу! А за дівку вражому синові дав-би київ з сотню, щоб не возивсь з бабами.

Ханенко. Тепер поїдемо, панове, в Київ просить дозволу; а як дозвіл дадуть нам перебратися тим боком на Січ, — тоді ми розпрощаємось на вік з Ляхами, і нам вже будуть не страшні ні коронний гетьман, ні Посполита Річ, ні сам король! Ми — занорожці! І перше, ніж на Січ, повернемо на Димер, до Пива в гості, однієм Гандзю в нього, і тоді на Січ.

Грицько. Їдемо, — я в Димері всі ходи знаю.

Пелех. А бодай ви посліпли, щоб ніколи не бачили жіночого лица! Не хочу їхати в Димер, прости господи! Годі гвалту! Остогидло!

Ханенко. Коли ти не хочеш з нами, то в Києві зостанешся і там подождеш нас.

Пелех. Останешся, останешся!... Якже я тебе покину, коли я тебе люблю, вражий сину!.. Ну, а за дівку, як приїдемо на Січ, киями почастують, — не будь я Пелех, так почастують, що й здохнеш... Прости господи!

Лобель. Гетьмане! Послухайся мене і Пелеха старого! Покинь свою ти думку: чого доброго в сільце таке в Димері попадеш, що замість Гандзі — безслав'я добудеш і життям накладеш... Мабуть тій Гандзі так судилось — бути панею Запольською!

Ханенко. Ні! Гандзя — козачка, вона в неволі, її примусують прийняти віру католицьку; по звичаю козацькому, ми повинні рятувати її — і порятуєм! Всі їдем перше в Київ за дозволом; Грицько-ж на розвідки в Димер, а потім він і нам покаже певний шлях туди!

Богаченко. Послідня потіха!

Педех. Та чорт вас побери, вже й я громади не покину, бо кортить, прости господи!

Ханенко. І ти з нами? (*Обніма Пелеха*). Любий, батьку наш! (*Хоче цілувати*).

Пелех (*одпиха його*). Та не кусайся, прости господи!

ЗАВІСА.

ДІЯ ЧЕТВЕРТА.

Розкішний палад в Димері.

ЯВА I.

Гандзя, нянька, Катерина одягнені по-українськи. Гандзя, як панна; решта дівчат — по-турецьки, по-польськи, як панни і як краков'янки.

Сп і в а ю т ь:

Пшеменесен я дзікім качбóрем
Бенде лятала лясем і борем,
Такі не хден твоєн биць,
Волен твоєн учиніць.
А маєн людзе таке топóри,
Же виромбуєн ляси і бори, —
Такі мусиш моєн биць,
Волен моєн учиніць.
Грайце, музики, на вшістке строни,
Бо, хвала богу, я мам юж жоне.
Такі мусиш моєн биць —
Волен моєн учиніць.

Г а н д з я (*після пісні*). Спасибі вам, дівчаточка, за пісню. Ви мене бавите, як королівну, а я сумую, бо пісня ця чужа, і я її не розумію. Покиньте мене, дівчата, саму, нехай я одпочину — тиша мов у колиці мене присипляє.

А л і н к а (*до дівчат*). Ну й вередлива! І чого пан з нею цяцькається? Он як одяг — глянь: перли, корали, золоті дукачі!..

Д і в ч и н а. Причарувала, тай драгує пана.

Алінка. Хіба я поганша від неї.

Дівчина. Піді-ж ти!

Гандзя. Чого-ж ви стоїте над душею?

Нянька. Ідіть, дівчата! *(Дівчата йдуть: ті, що без снів, попереду; Алінка і дівчина з-заду, тихо розмовляючи).*

Алінка. Бач, як коверзує, — мов справжня пані!

Дівчина. А що-ж, пан повінчається з нею, то й буде пані!

Алінка. Та він жартує — вже третій день і не навідується!

Дівчина. Ой ні, — закохався! Хіба не видно?

Алінка. Брехня, пан мене коха.

Дівчина. Де там! кохав, може! *(Вийшли).*

ЯВА II.

Ті-ж без дівчат.

Гандзя. Йдіть і ви від мене, нянько, нехай побуду я без вартового, з Катрею у-двох.

Нянька. Ти думаєш, легко мені бути при тобі за вартового?

Гандзя. А хто-ж вас примусює вартувать?

Нянька. Лиха година та нещаслива... Перше ти тільки сумувала, а тепер ось вередуєш... Пан велить, щоб ми всі тобі потрапляли, а як на тебе потрапиш? Поки тебе тут не було, всі за виграшку служили панові, а тепер і ми всі, і пан наш виграшкою тобі стали!... А ти навмисне драгуєш пана... А от як-би прийняла панську віру, повінчалася з ним, була-б пані — тоді-б ми всі знали, принаймні, кому потраплять!

Гандзя. Я не хочу бути католичкою і панею не хочу бути!

Нянька. Говори! Я прислухалась до твоїх речей і здивилась до кожного твого руху, і тепер добре тебе зрозуміла. Ти удаєш із себе те, що сама хочеш. Оце слухаєш — дитина говорить, а вдруге — вередлива пані; то знову чуєш — балакає якась поважна людина!.. Ей, дівко! Послухайся мене; є у пана якась дурість з тобою повінчатись — вінчайся, бо тільки пан розпалиться, то може й сьогодні взять тебе в свої покої і без шлюбів, — я його знаю!

Гандзя. Ні — не візьме.

Нянька. Ну, що тобі сказати?! Ох, як-би я не боялася, що ти будеш нашою панею, то я-б тебе вилаяла на всі боки!

Гандзя. Не буду я вашою панею, навіщо мені ваш пан здався?

Нянька. Ох, ти чарівнице лукава! І хто-б подумав, що ти так переродишся?.. Гляди тільки, щоб щастя ти свого сама не потоптала!.. Послухай, не мудруй! Не зла тобі бажаю, моя любя панно!

Гандзя. Яка я панна? Я — Гандзя!

Нянька. Ну, Гандзя! Не зла тобі, кажу, бажаю, Гандзю, бо знаю добре я і бачила не раз, як часто ніс ми задираєм, коли нас гладять по голові; коли-ж обернеться до нас фортуна спиною і злигодні настануть, тоді жалкуємо, що не уміли шануватись... та вже буває пізно вернуть назад минулі часи!

Гандзя (*тупа ногою*). Годі! Йдіть собі, нянько! Я з Катрею зостануся сама, бо ви мене тільки лякаєте!

Нянька. О, чуєш, як заговорила? Справжня панна!.. Слухаю, панно моя любя! Йду... йду... Не дивіться так гнівно (*Виходе*).

ЯВА ІІІ.

Ті-ж без няньки.

Гандзя. Я не люблю няньки. Вона дуже розумна і заглядає в мою душу.

Катря. Вона тобі правду каже.

Гандзя. Навіщо мені її правда! Я такої правди тепер не люблю.

Катря. А як фортуна зрадить?

Гандзя (*зідхає*). А знаєш, Катре, щоб я справді не зрадила!.. Перші часи мого тут пробування я й на хвилиночку не забувала, що сидю в темниці душній; потім стало мені веселіше... А тепер... Лягаючи спати, я радісно жду ранку, бо вранці приходять пан, говорить до мене ласкаво, а я соромлюсь і мовчу; коли-ж одходить пан від мене, мені жаль, що я не розмовляла з ним, не усміхалась йому, як він того просив... Катре! Я така не була... мене попорчено... Я тепер не знаю, чого хочу. От третій день пан не

приходить, і я знову сумую, мов у темниці тут сижу. А прийде, Катре, пан — так я мовчати буду певно.

Катря. Це погано! Не по правді робиш: хитруєш і вередуєш! А пан тебе любить, це видно всім.

Гандзя. Хіба?!

Катря. Ха, ха, ха! От ти і зо мною хитруєш!

Гандзя. Цить! От нянька слуха, я її боюся!... Нянько! Йдіть собі! *(Тула ногою)*.

Катря. Скажи мені по правді, Гандзю, тільки не хитруй, невже пан Болеслав тобі не по душі?

Гандзя. А хіба я кажу, що він мені не по душі? Я цього не кажу... Він гарний — я здивилась, хоч храдькома.

Катря. Орел!

Гандзя. Ох! орел, що вбив голуба тай розлучив мене з пари... А може-ж мене обманюють, може мій Зінько живий, і як дізнається, що я покохала пана, з доброї волі пішла з ним під вінець, тоді він прокляне мене, бо я йому присягала!

Катря. Чи покарано, чи не покарано смертю Зінька, а ти його вже не побачиш. Повінчавшись з паном Болеславом, поїдеш у Варшаву, будеш жити там як цариця, між пишними панами. Та хоч-би тебе не то Зінько, а й рідна мати справді побачили, то не пізнають вже вони давньої Гандзі: й мова, і хода, й одежа, і звичка, і кожний рух у тебе будуть панські. Сама-ж кажеш, що ти вже попорчена й тепер!

Гандзя. Ох, попорчена я, попорчена! Гандзю, давня Гандзю! Де ти? Озовися! Може хоч де глибоко сидиш в душі — поворухни моє ти серце!.. О, чую, єсть в душі давня Гандзя, вона плаче! Бачиш, Катре! *(Витирає сльози)*. Катрю, сестро, подруго моя! Що мені робить? Одна Гандзя, та, що зараз сльози лє, каже: не зражай вірі, не зражай Зінькові, пам'ятай рідну матусю, згадай гаї зелені над Дніпром, і нехай тебе замучать, а ти зостанешся вірною всьому, що рідне; а друга Гандзя, друга...

Катря. Друга каже: забудь усе — ти кохаєш пана!

Гандзя. Ой, Катре!.. Мені страшно! *(Мовчать)*. І справді, Катре, зо мною щось робиться чудне: я — мов несамовита стала, а перед очима в мене щодня Болеслав — такий ласкавий, гарний, як намальований, і ніби я вже повінчалась

з ним, вся в золоті сяю, пані вельможна, живу в Варшаві і всі пані цілують мені руки... (Мовчать). Може я справді його кохаю... Боже мій! Чим я винна, що покохала пана?...

Катря. А хто-ж тебе винує?

Гандзя. Давня Гандзя — совість! Вона шепче мені: що я — не я, нагадує матір рідную і мучить мою душу... Ні, ні! не хочу бути зрадницею, краще смерть!

Катря (підходить до вікна). Іди сюди! (Гандзя підходить). Глянь! (Показує у вікно).

Гандзя. Ой, як глибоко! І річка, і скелі гострі ледви мріють! (Здрінула). Страшно! (Одходить). Цур йому! Неваче тягне мене у ту безодню. (Тулиться до Катрі). Тепер я туди ніколи й не загляну! І на віщо-б я будував замок над такою безоднею, що як-би туди полетіла, то й кісточки-б розсипались!

Катря. Отце-ж тобі рятунок: коли не хочеш зрадити всьому, що перше було миле, стань на оде вікно й туди — сторч головою!

Гандзя (тікає до дверей). Бог з тобою, Катре! у мене й тіло похолонуло від твоїх слів: сторч головою у безодню!.. Серце перестає битись від жаху... (Підбігає до Катрі). Не говори цього ніколи, Катре, — я жити хочу...

Катря. Так вінчайся зараз з паном. (Мовчать. Гандзя відійшла від Катрі й замислилась).

Гандзя. Катре, хіба я можу панові сказати «пане, я вас кохаю»?.. А може-ж він жартує?..

Катря. І ти жартує: жартами і договоритесь! Та що я тебе вчу!..

Гандзя. О, зла фортуно, навіщо ти так Гандзю зіпсувала! Прости мене, матінко... я тебе до себе покличу, я тобі годитиму, ти будеш жить у мене, як у раю!.. Катре, заспівай мені: «Ой зірву я з рожі квітку та пушу на воду!» Заспівай, сестро, я хочу добре виплакаться, а як виплачусь, то мені буде легше.

Катря (співає).

Ой зірву я з рожі квітку
Та пушу на воду;
Пливи, пливи, з рожі квітку,
Та й до мого роду.

і т. п.

(Гандзя в протязі пісні з початку тихо плаче, а потім ридає. Входить нянька).

ЯВА ІV.

Ті-ж і нянька.

Нянька. Бач, послухала тебе — пішла, а ти плакала! Пан буде гніватися і на мене, і на Катрю, як побачить, а він он приїхав.

Гандзя. Приїхав?! (*Витирає хутко очі хусткою*).

Нянька. Бач, як очі наплакала: мов цибулі стали... і ніс он почервонів!

Гандзя. Катре! очі і ніс червоні?

Катря. Трошки.

Гандзя. І погано?

Катря. Ато-ж.

Гандзя. Тікаймо, щоб пан не побачив! (*Побігла, а Катря за нею. З друшх дверей виходить Пиво і Улас*).

ЯВА V.

Нянька, Пиво і Улас.

Пиво. Здорова, бабо!

Нянька (*цілує його в руку*). Як вас милує господь?

Пиво. Слава богу! Йди, бабо, я гукну тебе потім (*Нянька вийшла*). Що-ж тут у нас у замку чуть, Уласе?

Улас. Без відома мого ні сюди, ті туди і уж не проліз. Все тихо навколо.

Пиво. І добре!.. Турки вернулись до-дому; татарські загони розпудив коронний гетьман Собеський; Ханенка побив Дорошенко і взяв Умань; Ханенко подався через Київ на Січ з малою частиною свого війська; України нема, бо люд увесь в ясир забрали татари, а що зосталось утікло на той бік! Тепера тут у нас, на Поліссі, який час буде тихо.

Улас. І слава богу! Хоч трохи одпочинемо від цих щоденних завірюх!

Пиво. Одпочинем!.. Уласе! ти був у мене осаулом, а тепер бери собі весь полк, — я більше не полковник!

Улас. Це так! Коли полковником не буде пан, то й компанійці розійдуться хто куди, — не мені їх здержать!

Пиво. І я не вдержу. Кругом руїна — поживи нема... Хто хоче нехай зостається своїм коштом, а кому охота є — нехай прямує в Чигрин.

У л а с. Я пана не покину.

П и в о. Тебе, Уласе, та ще десятків два завязтців з охотою zostавлю при собі, на моїм власнім кошті.

У л а с. Я виберу таких, що й кошти свої мають, що з чортом навкулачки бились не раз і все добро, яким ми поживились від татарських хижаків, zostавили в кешенях.

П и в о (замислившись ходить). Гаразд!

У л а с. А як підніметься, буває, завірюха, і буде в нас охота в степах привільних знову погулять, то ми за тиждень полк зберем такий-же, як і був. Ого! Прибудуть навіть з того боку! Де в оксамитах ходять козаки? У пана! Який козак не лічучи шинкарці кида гроші? Панський! Чиїх охочекомонних козаків шанують всі, поважають і бояться? Панських! Знають пана полковника всі охочекомонні: тільки свисне і з'являться, мов з-під землі!

П и в о. Так, так... Ну, будь здоров, бо я давненько не був дома, то ще не знаю, що тут і як у мене в бабському кодлі.

У л а с. А баби з паном всі хіба зостануться?

П и в о. Усі.

У л а с. Для чого пану так багато? Може-б пан дозволив одну взяти і мені...

П и в о. Яку?

У л а с. Катрю.

П и в о. Що-ж, хіба ти її любиш?

У л а с. Здається. І вона казала, що коха... А коли нема козацького діла, то з бабою веселіше час плине.

П и в о. Ну, то й з богом до шлюбу, хоч і зараз!

У л а с. Спасибі (Пішов). Тепер і я не сирота.

П и в о (у двері). Бабо! (Входить нянька).

ЯВА VI.

П и в о і Нянька.

Нянька. Я тут, вельможний пане!

П и в о. Ну, що Гандзя?

Нянька. Чого ви цяцькаетесь з нею? Не той пан став, яким його я знала перше!.. Ви наче боїтеся Гандзі, вона-ж це серцем чує і знаровилася! А ви-б взяли її в свої покої, тоді-б вона у ручки пана цілувала за ласкаву усмішку.

Пиво. Яка-ж мені буде приємність бачити перед собою раз-у-раз перелякану лань, що вся тремтить, як у пропасниці, і мов в тенетах б'ється, бажаючи що хвили вирватись на волю?... Я її кохаю і хочу, щоб вона мене так само полюбила!

Нянька. Пане, хіба ви не знаєте? Кобіти люблять сміливість і силу, хто-ж перед ними кисне, того вони за носа водять! А що Гандзя любить пана, то я присягаю!

Пиво. Великий празник був-би для душі моєї... Клич Гандзю, побачимо, чи правду кажеш! (Нянька пішла, з других дверей виходить Явтух).

ЯВА VII.

Пиво і Явтух.

Явтух (стає навколiшки). Пане полковнику, зробіть ласку!

Пиво. Що сталося? встань!

Явтух (встає). Дозвольте і мені за себе взяти Алінку!

Пиво. І ти кохаєш?!

Явтух. Та хто його зна! за цими завірюхами не мав часу... тепер настала тиша... дозвольте покохати!

Пиво. Алінка-ж дуже молода і гарна, — ти-б краще няньку сватав, принаймні не зрадить!

Явтух. Нехай їй чорт! Дозвольте Алінку!

Пиво. А ти-ж її питав? Хіба вона згодилась?

Явтух. А якже!

Пиво. Може жартувала?

Явтух. Божилася... казала: кохаю! А може й бреше. Та то байдуже — вони здебільшого брешуть. Дозвольте тільки повінчатись, якось то буде! Цілий вік без баби занудився...

Пиво. Вінчайся! Я згоден, щоб усі дівчата вийшли заміж.

Явтух. Усіх, пане полковнику, і розберуть! Без війни — нічого робить, кожний-би козак женився, бо скучно, так навкруги дівчат нема.

Пиво. Так що-ж, коли Алінка згодна — бери її і зараз же до шлюбу (Входить Гандзя).

Явтух. От би з ким женитись! Чи коха, чи не коха — чорт її бери, за те-ж гарна, бісової пари дівка! (Вийшов).

Пиво і Гандзя

Пиво. Повітря все замкове коханням Гандзя напоїла і навіть Явтухові кохати захотілось; а мене так певно отруїла: сказати щось хотів — і слів нема. (*Підходить до Гандзі, бере її за руку*).

Гандзя (*тихо не пручаючись*). Ой!.. Пустіть!.. (*Пиво випускає руку*). Аж рука заболіла, так стисли!.. ото які ви дужі!

Пиво. Гандзю!

Гандзя. Чого.

Пиво. Дивись-же на мене.

Гандзя. Ото, які ви чудні: дивись! Хіба я вас не бачила?

Пиво. Та ти ніколи на мене не дивишся!

Гандзя. Ба дивлюся! Тільки так, щоб ви не бачили.

Пиво. А я й не знав, що ти така хитра.

Гандзя. Хіба це хитрощі? Я соромлюсь дивитись на вас, щоб не подумали чого поганого, а крадькома — чом же не глянуть?

Пиво. Дай-же мені свою руку — я візьму легенько.

Гандзя. Хіба-ж я смію руки вам не дати, коли ви велите?

Пиво. Я прошу.

Гандзя. То чом-же не берете? Беріть!

Пиво (*бере її за руку, підводить ближче до себе*). Яка гарна рука у тебе. (*Цілує руку*).

Гандзя (*руки не однімає*). Навіщо ви мене цілуєте у руку?

Пиво. Ну, то я тебе поцілую в лице.

Гандзя (*стоять нерухомо*). Е ні! Ви не лякайте мене, бо я неначе ще боюся вас.

Пиво. Яка ти мила, Ганнусю, коли оттак говориш до мене! Чому-ж ти перше все мовчала?

Гандзя. Бо я сердилась на вас, і тепер ще сердюсь!

Пиво. За віщо?

Гандзя. За те, що залишаєте мене з инькою! з ксендзом; а вони мені страх допекли: ксендз розказує таке, що я не розумію, і все товче, щоб я стала католичкою, а инька силує, щоб я вас кохала — наче силою можна кохати!

Пиво. А хто-ж більше доп'ік?

Гандзя. Хто?.. Ксендз! Бо того не буде, щоб я стала католичкою!

Пиво. А того, щоб мене покохала?

Гандзя. Які!... казали, що я хитра; а самі не хитрі? Бач як підводите...

Пиво. А ти що любиш більше: чи хитрощі, чи соромливість, чи силу?

Гандзя. А вже-ж що силу!

Пиво (обніма Гандзя за стан і міцно тупить до себе). Я тобі всю мою силу віддам, життя своє віддам і все своє добро віддам!

Гандзя (дивиться на нього). Та й сильні-ж ви! Від вас не випручаєшся... (Пиво цілує її). Як-би я була сильніша за вас, то й я-б вас поцілувала силою.

Пиво (випускає її). Цілуй! Ти сильніша від усіх! Нема на світі такої сили, як твоя краса!

Гандзя. Е, коли-б же я не соромилась!.. Та ще чого доброго там нянька загляда. Стривайте! (Побігла до дверей). Нема!.. (Пиво стоїть нерухомо... Гандзя йде до нього тихо, стає, дивиться, раптом обнімає його за шию й цілує).

Пиво (обгорта рукою стан Гандзі). Так ти мене кохаєш?

Гандзя (тихо, соромливо, ніжно і палко). Кохаю, кохаю, мій любий пане!

Пиво. І згоджуєся бути мені жоною.

Гандзя. Ато-ж... ви-ж мене не будете бить, як стану вашою жінкою?

Пиво (випускає її і піднімає руки вгору). Нехай мене грім-уб'є!

Гандзя. Ні, ні, я не хочу... А силувать не будете, щоб стала католичкою?

Пиво. Ні!

Гандзя. Аж ось коли я бачу, що ви кохаєте мене і справді! За те-ж і я на вік вас покохала і зрадила всьому, що перш любила!

Пиво. Гандзя! за твою ласку і любов готов я був життя своє віддати... і от із уст твоїх тепера чую, що ти мене кохаєш і серце вільне віддаєш мені сама! Слова твої, як пахощі найкращі в світі, ласкаво в душу мою ллються.

Мені здається, що я вітаю в небесній блакиті і зорі всі завидують мойому щастю!

Гандзя. О, пане мій! Мені чарівним сном здається все, що робиться зо мною: і страх якийсь... і щастя... і смуток — душу мою обгортають: я боюся свого щастя... мені страшно стало!..

Пиво. Не бійсь нічого! Дай руку мені, моя княгине молода! (*Гандзя подає*). Ходім у церкву замкову і шлюб з тобою візьмем зараз.

Гандзя (*тулиться до нього*). О, як-би я хотіла, щоб зараз тут була моя матуся і нас на шлюб благословила!

Пиво. По шлюбі й матінку твою я привезу до тебе! У цю-ж хвилину — сам бог благословляє нас!

Гандзя. Матінко моя ріднесенька! Думками я до тебе прудко лину, душа моя — у тебе в хаті, очима — бачу я тебе перед собою. (*Стає навколійшки*). Молю тебе: не гнівайся на мене, благослови дитя своє на шлюб з коханим паном!

ЗАВІСА.

ДІЯ П'ЯТА.

В палаці у Пиво в Димері.

ЯВА I.

Гандзя і Пиво.

Гандзя в ранішнім наряді з тафти стоїть перед зеркалом.
До неї підкрадається Пиво.

Гандзя. Я бачу, бачу, що ти крадешся!

Пиво (*цілує Гандзю в шию*). Яка ти гарна в такім ранішнім уборі... Мені здається, що ти ще сонна в ліжку розкошуєш!

Гандзя (*надува губки*). Болеслав! Що мені надіть до обіда?

Пиво. Яка-ж одежа зрівняється з цією?.. (*Обніма її стан*).

Гандзя (*не одриваючись од зеркала*). Хіба едwabну білу сукню?

Пиво. Надінь. (*Цілує її в руку*).

Гандзя. Ну що, як би нас отак побачив гетьман Ханенко?

Пиво. Сказився-б!

Гандзя. Ні! він старий!

Пиво. Трохи старший від мене.

Гандзя. Лисий! Ха, ха, ха! От я жалкую, Болеслав...

Пиво. Що гетьман лисий?

Гандзя. Та ні! Я жалкую, що не вмю ще по-польські говорити. А як навчуся, тоді инакше й говорити не буду, щоб усі бачили, що я вельможна пані; — а то подумай: пані Пиво-Запольська балакає — як Гандзя! Ха, ха, ха! Я хочу, щоб ніхто, навіть гетьман сам, як-би мене побачив,

щоб не пізнав і не догадався, що я та козачка, яку він бачив, а подумав, що родова шляхтянка, полька, католичка!

Пиво. Я безмірно рад, що католичкою ти стала, а говорить по-польські навчишся скоро, тільки не соромся: говори як попало, мені це буде любо. Я тобі випишу трьох учителів.

Гандзя. Не хочу. Я від тебе навчуся, а то учителі побачуть, що я козачка.

Пиво. Кохана моя Гандзя уже полячка, бо вона моя жінка!

Гандзя. Болеслав!.. Хіба я Гандзя?.. Я не кочу, щоб ти мене так кликав! Була десь там, колись-колись там — Гандзя. Тепер Гандзі нема. Перед тобою — ясновельможна пані Галина Пиво-Запольська! Чуєш?

Пиво. Чую! Тільки для мене немає кращого ім'я у святцях... Гандзя, Гандзя! (Цілує її). Гандзя на землі мені рай дала! І щоб я це ім'я переміняв на чуже мені — Галина! Не можу, вельможна пані Запольська!

Гандзя. Ха, ха, ха! Гандзя — пані Запольська! Як хочеш, Болеслав, а до вельможної пані ім'я Гандзі не личить. Ти хоч при других так мене не клич.

Пиво. При чужих — Галина, а сам на сам — Гандзя!

Гандзя. Гляди-ж не помиляйся! А як поїдемо в Варшаву — не візьмемо ні одної з покоївок. Ми й там їх знайдемо; а то через покоївок всі будуть знать, що я Гандзя! Я навмисне стала католичкою, бо наша віра не панська: всі кажуть «схизмати», а вже коли пан, то повинен бути католик. Яка-ж би я була пані, коли я грецького закону, та ще й Гандзя!

Пиво. Голубонько моя! Ти зрозуміла все, як слід, і радуєш мене без міри. А матері ти не признавайся, що стала католичкою!

Гандзя. Болеслав! Ти мене дратуєш...

Пиво. Чим, моє щастя?

Гандзя. Ти матір хочеш привезти до мене.

Пиво. Я хочу вволить твою волю — ти сама об цім мене просила перед шлюбом.

Гандзя. То Гандзя просила. Тепер Гандзі нема, а є вельможна пані Галина Запольська!.. Мати мене не пізнає; вона проста козачка, одягається не по-шляхетські, говорить

по польські не вмiє і не захоче вчитись, а з проста почне всім розказувати, хто я, і всі мене й тебе засміють тоді. Ні, ні! Матери ні сюди, ні тим більше у Варшаву не треба привозити! Краще ми коли небудь поїдемо до неї, або пошлемо їй грошей і вона заспокоїться!

Пиво. Ти моя королева, я твій підданий! Як звелиш, так і зроблю, усе зроблю! Чуть твій голос, бачить твої очі, повні небесної роси, що ллє бальзам у душу — для мене все, а устоники твої рожеві, усміхаючись, перлами блискучими заставили-б мене навколiшках стоять перед тобою цілий день!

Гандзя (*цiлує цю руку*). Болеслав! Болеслав! Любий мій, голубе мій! Ти мене звів з ума своїм коханням! Я божевільна стала і тепер хочеться мені, щоб навіть птиці щебетали: ти гарна, ти найкраща! А коли тебе немає коло мене й мене ніхто не хвалить, то я гніваюсь на всіх, вередую, бо всі мені противні!.. Ой, забалакалась з тобою і забула, що треба ще переодягтись. Пожди мене, я зараз виберу найкращий кунтуш і прийду сюди, щоб перед тобою одягтись. (*Біжить у двері, а з друшх дверей виходить Улас*).

ЯВА П.

Пиво і Улас.

Улас. Простіть мене, пане полковнику, що я зайшов без спросу, і, здається, переполохав паню. Покоївка і нянька боялися йти сказати вам, що кличу, бо з панею були ви вдвох; а діло таке, що не мав часу ждати, поки ви вийдете від пані.

Пиво. Нічого, нічого! Ти пані не злякав — вона побігла одягтись, а тільки ти стривожений, здається, трохи сам. Що там за діло?

Улас. Діло може й пусте, а тільки треба сказати зараз.

Пиво. Кажі.

Улас. Під самим Димером тільки що оташувався гетьман Ханенко з військом.

Пиво. Ханенко?.. Почім ти знаєш, що Ханенко?

Улас. Прислав гонця з листом до пана. Я взяти лист хотів, щоб вам його віддати, так гонець не дає, а хоче сам віддати у власні панські руки.

Пиво. То клич його. Побачимо, чого пан гетьман з Київа сюди прибився. (Улас виходить). Коли-б не звійшла сюди Гандзя, поки я не довідаюсь, чи можна їй про це сказати. (Входє Богаченко і Улас).

ЯВА III.

Пиво, Богаченко і Улас.

Богаченко. Доброго здоров'я та боже поможи хоброму полковникові.

Пиво. А! Як ся маєш... Здається, Богаченко?

Богаченко. Він... А живем погано, пане полковнику.

Пиво. Чого так?

Богаченко. Певно-ж чули, якої чимериці дав понюхати нам Дорошенко з татарами на Батозькім полі.

Пиво. На те війна. Трапляється. Сьогодні нас побили, а завтра ми поб'єм.

Богаченко. Де вже нам битись. Прохвиськали усе, і в Умань не пустили. Тепер тікаємо на Запоріжжя, щоб там зложити й булаву, й бунчук перед військом запорозьким, бо ці клейноди нам Січ дала.

Пиво. Та такий крюк загнули, що аж на Поліссі опинилися, в Димері?

Богаченко. Це навмисне, пане полковнику. Нас не пускають на Запоріжжя лівим берегом, а правим небезпечно йти, щоб буває Дорошенко нас не злапав та не послав усіх туркам в гостинець... Так гетьман наш послав до Київського воєводи прозьбу пропустить, а той не пустив. Тоді ми осілися на Чорторії і послали чолом дальше. Ждали-ждали — нема відповіді! От ми сиділи-сиділи й надумали: поки там теє та цеє, заїхать до вас в гостину, бо чули ми, що пан полковник шлюб з Гандзею узяв, весілля бучнеє справляв, так от і нам скортімо погулять. Поздоровляю і бажаю щастя!

Пиво. Спасибі! Рад дорогим гостям: якщо гетьман на мене гніву не має, то милости просим завітати до господи!

Богаченко. А от і лист від гетьмана самого.

Пиво (читає). Це по-козацьки! Рад помиритись з давнім приятелем. Прийму дорогих гостей на славу. (До Уласа). Зарізать десять биків, заколоть п'ять кабанів, викотить

з льоху три барила оковитої та меду стільки-ж. Вели обід готувить для козаків, а гетьмана і старшину під у я зараз сам до себе всіх на бенькет кликать. *(До Богаченка.)* Уклонись низенько ясновельможному гетьману, скажи йому, що я всім серцем радуюсь тому, що ми помирилось і, хоч може це в-останнє, погуляємо і розійдемося на вік, але розійдемося приятелями, як і слід добрим воякам, що разом за одно діло довго кров проливали! Я побалакаю з своєю панією і вслід за тобою сам прийду до вас.

Богаченко. Побенькетуємо послідній раз на нашій Україні, бо вже вона не наша, а туркова! Побенькетуємо, та й на Січ!

Пиво. Щастя, боже!

Богаченко. Спасибі за ласку. Прощайте до якого часу! *(Вийшов.)*

ЯВА ІV.

Пиво і Улас.

Улас. Я-б не прийняв їх...

Пиво. Що ти? Так щиро просить миру, і бачимось може в останній раз, та й не прийнять? Я хоч і лях, Уласе, але у мене серце і душа козацькі!

Улас. Знаю, мій любий пане, що не тільки гетьман, а й сам Сірко, наш кошовий, в смілих і одважних лицарських жартах не порівнюється з тобою!.. Роби, як знаєш сам. Одно погано — що розпустили ми увесь свій полк.

Пиво. А що-ж нам воювать з гостями, чи як?.. Так ти, Уласе, звели обід готувити, а потім вдвох ми підемо до них, як то звичайно меншому до старшого приходиться йти з поклоном. *(Входить Гандзя, з нею юрба покойовок несуть усякі плаття в руках. Улас, їх пропустивши, виходе.)*

ЯВА V.

Пиво, Гандзя і покойовки.

Гандзя. Вибірала, вибірала — та й не вибрала: не знаю — що надить! Порай хоч ти, Болеславе. Я одягнуся так, як тобі до вподоби.

Пиво. Гаразд. Тільки перше я хочу побалакати з тобою

сам на сам. Ідуть усі, потім вас покличу. (Всі виходять). Ти знаєш, Гандзю, що гетьман Ханенко зараз прибув у Димер і хоче бачити обох нас?

Гандзя. Ой!..

Пиво. Чого-ж ти злякалась?

Гандзя. В голові моїй в одну мить пронеслась думка — страшна, як смерть: може він хоче знову одняти мене від тебе? (Бере його за руку й веде до вікна). Нікому не достанеться во віки Гандзя! Або твоя, або стрімголов у вікно!

Пиво. Господь з тобою! Там і кісток твоїх не позбирають! Навіщо ти сама себе лякаєш? Не тривож себе даремно; я певен, що гетьман таких замірів не має, бо добре зна, що його жде за жарт такий! Ти не Гандзя, а вельможна пані Пиво-Запольська! Ніхто не посміє одняти у мене жінку. Не тільки король і московський уряд за це по головці не поглядять, а й на Січі, куди гетьман простує, коли-б довідалися про такий вчинок, то не подивляться на те, що гетьман він, і так киями почастують, що й дуба дасть! Послухай краще, що Ханенко пише: (Читає) «Коханий мій приятелю, пане Болеславе! Відомий пану випадок нас посварив. Але все те буде в морі забуття! Довідавшись, що та сама Гандзя, яка не хотіла йти тоді до пана, нині вельможна пані Пиво-Запольська, я прошу вибачити, що хотів стати їй на шляху до щастя і протягаю руку такому лицарю, як пан, що зміг із кріпости вирвати свою кохану. Тепер я кидаю усе і йду на Запоріжжя, а поки одберу дозвіл пройти лівим берегом на Січ, схотілося мені запити з паном мирову і я прийшов у Димер. Коли нічого пан не має против, я жду його у себе. Гетьман Ханенко».

Гандзя. То він, як бачу, не гнівається вже за те, що Гандзю в нього ти одняв. Та й на що справді я йому здалася? Приймемо-ж його і всіх старшин у себе. Шкода, що я ще не вмю говорить по-польські... Ах, коли-б мерщій в Варшаву: там я скоріше навчусь і балакати, і поводитись, як слід вельможній пані.

Пиво. Коли ти хочеш так, ми одбудемо гостей і зараз же поїдемо в Варшаву. А сьогодні справимо весілля другий раз.

Гандзя. Справимо, справимо!

Пиво. Я буду князь, а ти княгиня молода... Ніби сьогодні тільки повінчались; а ти надів жупан, в яким вінчалась, і косу пишну розпусти і завітчай її стрічками! (До дверей). Ідїть, дівчата, паню одягають!

Гандзя. Милий мій!.. Ти нагадав день шлюбу, і серце забило тривогу, мов і справді я ще Гандзя і тільки що з тобою повінчалась... Коханий мій, мені здається, що все це сон чарівний!

Пиво. І соловейко так гарно не щебече про кохання, як твої устоньки рожеві!. (Цілує її руки). Прощай. (Йде).

Гандзя (біжить за ним). Болеслав! (Пиво став на порозі). Болеслав!

Пиво. Чого, рибко?

Гандзя. Не йди! Я не можу без тебе оставатись і хвилини... мені страшно.

Пиво (палко цілує її). Горличко! Я хутко повернусь! (Вийшов. Дівчата йдуть з других дверей. Гандзя стоїть задумана).

Гандзя. Пусто навколо стало і серце занило... Чого-ж це? Може того, що нагадали перший день шлюбу, а Болеслава біля мене нема?.. Так, так! Я стала вередлива!..

ЯВА VI.

Гандзя і покойовки.

Гандзя (перед зеркалом). Де ви там сидите?

Катря. Тут всі були, вельможна пані.

Гандзя. Чого-ж так довго не йшли?

Алінка. Тільки почули, що вельможний пан нас кличуть, в той мент пішли.

Гандзя. Ти дуже цікава, Алінко... краще мовчи... розплітайте мені косу й убірайте стрічками! (Алінка й Катря чешуть косу, другі стоять з платтями). Ой, не смікайте!.. А ви чого стоїте? Надівайте на ноги золоті черевіки. (Дві покойовки стають навколішки, одні черевіки здіймають, другі, розшиті золотом, надівають. Гандзя паца ногами). Не лоскочіть за ноги!.. Ай Алінко, як ти скубеш мене за волосся!

Алінка. Я вже давно стою, не доторкаючись до вас.

Гандзя. Мовчи, Алінко! Коли я кажу — скубеш, то певно скубеш... А нянька де?

Катря. Там.

Гандзя. Чого-ж не тут?

Катря. Вона боїться йти, коли її не кличуть.

Гандзя. Як вона сміє не йти, коли всі тут? Поклич її! (Алінка йде). Куди-ж ти пішла?

Алінка. Няньку кликати.

Гандзя. Хто-ж тобі велів? (Алінка мовчить). Чого мовчиш? Говори — хто тобі казав няньку кликати?

Алінка. Мені здалося... Я не дочула.

Гандзя (показує на тих двох, що черевики надівали). Ідіть за нянькою котра з вас. Чого-ж стоїте? (Ті йдуть обидві). Одна! (Тупає ногою, обидві вертаються).

Катря. Іди ти.

Гандзя. Чого ж вона? Нехай ця йде! (Та, на котру Гандзя показує, пішла. Гандзя стає перед зеркалом і дивляється; раптом). Катре! Ти смієшся з мене?

Катря. Я?! І не думала...

Гандзя. Я в зеркало побачила твою усмішку.

Катря. Йй-богу ні, вельможна пані!

Гандзя (обертається до всіх). Що мені надіть?

Катря. Вам і так гарно.

Гандзя. Неправда, тобі заздрісно, як я надіну золотом шитий жупан, унизаний перлами на полах.

Катря. Ні, пані.

Гандзя. Вельможна пані!

Катря. Ні, вельможна пані. Я вас любила і люблю, то й радуюсь тому, що ви в таких розкошах.

Гандзя. Я тобі нічого не нагадую, а ти мені нагадуєш минуле... Не смій! (Входить нянька).

ЯВА VII.

Ті-ж і нянька.

Гандзя. Чого вам?

Нянька. Кликали!

Гандзя. Іди собі — я тебе не люблю. (Нянька йде).
Стійте тут... (Нянька стає). Я сьогодні одягнуся, як у той день, коли вінчалась.

Нянька. Не годиться.

Гандзя. А я одягнуся! Не ваше діло... за це я вас і не люблю... От косу розпустила, як молода... Тепер стрічки чіпляйте. (*Влітають стрічки*). А ти, Катре, піди і принеси жупан, в якому вінчалась я. (*Катря пішла*). Не годиться! Вигадка простих посполитих людей, а я вельможна пані — до мене не пристане!.. Хіба я непохожа на вельможну пані?.. Чого-ж ви мовчите?

Нянька. Кращої нема між усіма магнатами.

Гандзя. Я на вас сердилась, нянько, а тепер бачу, що ви розумніші від них усіх; оставайтесь зо мною, а ви йдіть собі. (*Всі пішли*).

ЯВА VIII.

Гандзя і нянька.

Гандзя. Я їх питаю, а вони нічого не тямлять. От ви певно бачили панів багато!..

Нянька. Ох, бачила! А такої гарної, як ви, ще не бачила.

Гандзя. Сідайте, няню, поговоримо. Болеслав пішов, і мені страх як сумно стало відразу...

Нянька. Ні, яснорельможна пані, не видада мені при вас сидіти. На вас тільки гляне хто — зараз скаже, що ви родились від магната.

Гандзя. А може, нянько, я і справді родилась від якого князя, бо батька я свого не бачила й не знаю, а мати моя, кажуть з черкесів — вони гарні ще й тепер!

Нянька. Хіба мало князів і магнатів по Україні? А коли мати гарна дуже, то бува всього... А потім — тільки мати знає, від кого дитя має.

Гандзя. Тепер я з вами буду раз-у-раз балакати. Ви бачте мені, що я вам дозволяла, бо перше ви мені були чомусь не до вподоби. Я, няню, стала дуже вередлива.

Нянька. Пані всі вередливі.

Гандзя. От бачите! Я не знаю, що мені робить, чого мені хотіть, і вередую!.. А до того ще, признаюсь вам, нянько, я перше не знала, а тепер бачу, що вередувать дуже приято: всі слухають, всі бояться, вгадують думку і тим ще більше привчають вередувати.

Нянька. Так, так, моє золото! А як ви вередуете, то ще краді робитесь!

Гандзя. І Болеслав так каже!

Нянька. І яка-ж то пані, коли невередлива? Ви ще мало вередуете, ще не привчились, а от як поїдете у Варшаву... о, там усьому навчитесь від пань вельможних!

Гандзя. Коли-б уже мерщій в Варшаву. Аж дух захоплює у мене — так кортить бачити магнатів. (З одних дверей входе Катря з кунтушем у руках, а з других раптом Грицько).

ЯВА ІХ.

Ті-ж, Катря і Грицько.

Гандзя (до Катрі). Ото, як довго ти барилась, — вже й гості йдуть... Ай! (закрила лице руками).

Нянька. Це той самий Грицько, що тоді викрав у нас Гандзю!

Катря. Це брат її — я його знаю.

Гандзя (одкрила лице). Грицько, чи сон?

Грицько. Я думав, що ти так запаніла, що й не пізнаєш брата!

Нянька. Може нам вийти, ясновельможна пані?

Гандзя. Ідть. (Катря і нянька вийшли).

Грицько. Ясновельможна!

Гандзя. Так. Я жінка вельможного пана полковника Пиво-Запольського.

Грицько. І католичка?

Гандзя. Католичка.

Грицько. Як-же тебе земля держить?

Гандзя. Грицю, ти цього не розумієш! Всі наші козаки і посполиті схизмати, а панська віра католицька. Я тепер пані Пиво-Запольська і повинна стати католичкою.

Грицько. Забула козака, що життя віддав за тебе, перевінчалась з ляхом, перемінила предківську віру православному, зневажила цим неньку стару і весь рід наш козачий! Зрадниця ти лукава, я тебе вирву звідсіль і будеш ти знову наша Гандзя.

Гандзя. Цього не буде вже ніколи.

Грицько. Буде!

Гандзя. Ні! Слова твої, мій брате, не йдуть мені до

серця, — я вже не Гандзя! Ви не вміли і не мали сили боронити мене від тих пригод, які дощем лилися на мою бідну голову: шарпали мене, як тварюку, зневажали, перекидали з рук в руки, як непотрібний крам.

Грицько. Брешеш, вельможна пані! Я кров свою для тебе не жалів і підставляв не раз скрізь голову мою... Зінько-ж життям за тебе заплатив!

Гандзя. І все то по дурному. Вислухай. Я нікого не виную, не винувать-же й ти мене!.. Я знаю, що ви не мали снаги боротись з силою страшною; а ті, що силу мали, завзялись віддати мене в неволю і тільки тішились моєю вродою, не маючи в душі своїй до мого серця жалю, тягнули хто куди хотів і не питали мене, чи хочу я того, чого вони хочуть. Дорошенко слав мене до турка на гостинець, Ханенко взяв для себе і в Білій Церкві, як у тюрмі невольницю держав. А Болеслав вирвав мене раз, вирвав мене і вдруге від них, оточив розкошами, пестив мене, як щирий коханець, окутав усю оксамитом та єдвабом, обсипав перлами й коралями, послав під ноги килими такі, що фарбами своїми вбірали в себе мої очі!.. І в голові, і в серцеві, і в очах у мене все перемінилось... Я полюбила розкоші, я покохала Болеслава і стала жінкою його! Тепер життя моє — солодке раювання, кращого немає в цілім світі, і я забула все для нього, і так себе в тім стані полюбила, що не вернусь до вас ніколи!

Грицько. Гадюка ти! Не серце вільнеє козаче б'ється в твоїх грудях, а веред гнояний! У пазусі своїй тебе пригріла наша мати, вільне степове повітря рідного краю вицохало твою красу на славу всьому роду, і ти все потоптала за ласоді панські, а вони струїли мозок твій і сукровиці поганої, замість козачої чистої крові, в серце твоє попорчене навмисне налили! На ланцюзі тебе я потягну до дому і потопчу в багно твої убори дорогі!

Гандзя *(підбіває до вікна)*. О, ні! за цим вікном глибокеє провалля, на дні його чуть тільки мріють гострі скелі і я скоріше кинуся з вікна на гострі скелі ті, ніж візьмеш ти мене від мужа. Знай: пані Запольська уб'є Гандзя, щоб не досталася нікому, а вернеться мій пан — уб'є тебе, щоб не знущався надо мною! *(Улас, Яетух і інші вносять тіло Пиво)*. Що це?

Гандзя, Грицько, Улас, Явтух і ще козаки, потім Ханенко, Богаченко і козаки.

Улас (*укладаючи Пиво на турецькій канаті*). Горе тяжке, пані моя вельможна: покликали до себе, як рідного і зрадою поганою, зненацька вбили пана нашого полковника (*Входить Ханенко з козаками*).

Гандзя (*біжить і нагинається до м'язка*). Болеслав!.. Соколе ясний!... не чує... Мовчиш? не одкликаєшся на голос милої, погасли на вік ясні твої очі, погасла на вік і моя доля! (*До всіх*). О, будьте-ж ви прокляті, вороги лихі!.. Вам захотілося відняти мене від милого і вбили разом нас обох!

Ханенко. Боже! що я чую: ти його кохала? Я не знав, що лях став тобі милим; я знав, що насилком тебе від мене взято, і визволить хотів з неволі! Гандзю, кохана, рибко! Пробач мені: я тебе кохаю більше твого пана і все зроблю для твого щастя.

Гандзя. Пріч, душогуби! (*Біжить до вікна, Грицько автає Гандзю за попереk, Гандзя з силою штовхає його, він одшатнувся від неї*).

Улас (*стає між Гандзєю і Грицьком*). Не руш — це наша пані, а то на місці покладу. (*Вихоплює шаблю. Гандзя в цей мент вискакує на вікно*). Пані наша люба! не губіть себе, не стійте над безоднею, там рух малий — і смерть! Ми не дамо вас на поталу і будемо обороняти! Явтух, клич козаків!

Гандзя (*з вікна*). Не оборонили пана — не обороните й мене! Убили мого милого — і я не хочу жить!

Грицько (*до Ханенка*). Там за вікном беснеття — вона кинеться туди!

Ханенко (*робить ступінь до Гандзі*). Гандзю, ради нььки рідної зійди з вікна!

Гандзя. Не підступай! Ти, наближаючись, штовхаєш сам мене в безодню, буде з тебе (*Показує на Пиво*) однієї душі! Дай мені волю, нехай сама я смерть прийму від себе!

Ханенко. Гандзю моя люба, не губи себе! Його не вернеш, — ти моя суджена! Тікаймо зараз ми за Дніпр, в зелені гаї, де пташки, радісно щебечучи, нас ждуть, де

ненька тужить за тобою, — там забудеш своє горе і радість світові даси своєю ти красою!

Гандзя. Так! Туди, де церковця біліє на пригорку, долину зараз я сама... У церковки і в матінки прощення попрошу; вони не злі, як ви, вони простять за те, що я кохала! Болеслав, коханий мій, прощаюсь з твоїм тілом, а душу твою, Болеславе, дожену і разом ми полинемо з своїми скаргами до бога! *(Кричить)*. Болеслав, Болеслав! Гандзя твоя летить до тебе! *(Викидається у вікно)*.

Ханенко. А! А! А!.. Погибла!.. там дна нема!.. Яка важка помилка: вона кохала, а я думав визволити її з неволі від нелюба і зруйнував її щастя! Скрізь руїна і руїна!.. Тікаймо, тікаймо — у мене кров холоде в жилах! *(Береться за голову й хутко йде у двері)*.

ЗАВІСА.

ПРИМІТКИ ТА ДОДАТКИ

Всі євреї (з поклоном). Нех Грабя жіє! (Мордохай подає хліб).

Граф (приймаючи). Спасибі, бердичівський Ціцерон!

Борох. Ми чули, що у Графа буде весілля скоро, дай боже погулять. Ми раді, що будемо мати молоду графиню.

Граф (зскакує з місця). Весілля! Графиню вам треба? Так ви прийшли сюди радить тому, що мене засмажать на брачній сковороді, мов рибу безкровну? А-а! Скликай хортів, дькуй їх собаками, ведмедів на них випускай—нехай всіх роздирають, як котів... Стріляй їх, як ворон!

Всі (падають навколішки. Дрижать). Змилуйся! Пожалій! Ми твої слуги!

Гавенда (тихо). Ясновельможний пане. Що це? Не варт заходу!

Граф (до Гавенди тихо). Прости, щоб я помидував.

Гавенда (на колінях). Прости їх для першого разу!

Всі. Змилуйся!

Граф (до Гавенди). Ти просиш? Для тебе прощаю! Встаньте, прощаю всім! А йому (Показує на Бороха)—даць десять канчуків. (Гайдуки беруть Бороха).

Борох. Ну, ти, хамула! Може, пан жартує!

Гайдук. Які там жарти, ходім.

Борох. Ясновельможний пане, я не витримаю: у мене сухота! Яений пане! Пане ясновельможний! Хіба у мене шкура з бубна?

Граф. Пустіть! (Гайдуки одходять).

Борох (до гайдука). У! Свиняча морда, за малахай дасть око виколоть!

Граф. А з чого на тобі шкура, з оксамиту?

Борох. З чого? Звісно з чого: я не знаю, тільки як б'ють, то болить.

Граф. А ти кричи, коли б'ють, то воно легше.

Борох. Вчора ми всі кричали на все горло, а проте спина болить ще й сьогодні... мене... його... нас трьох учора повбивали.

Граф. Ну, та не на смерть-же?

Мордохай. Так... але то добре, що ми витримали: ну, а завіщо він нас бив, то й сам не знає. Ми прийшли вельможному панові скаржитись на Івана, бо то він винен.

Борох. Навіщо ти бив чужих євреїв? А через те і твоїх били.

Іван (виступає вперед). Та побий мене бог, коли я бив чужих євреїв, хіба мені мало своїх... Вчора їх з десятк насідало до мене на віз і за злата я підрядився їх везти до міста. Під гору коні почали ставать—дощик випав, слизько і не везуть! Звісно, народу на возі сила; важко, а тут, дай бог здоров'я якомусь шляхтичеві, чи козакові, їхав він назустріч—та бачить, що важко, а євреї не встають, щоб облегчити воза, та й присікався до мене: а, каже, піймався! Ти, каже, завіщо моїх євреїв бив отоді й отоді, каже? А я не то що його євреїв, а й самого перший раз бачу. От щоб я дітей своїх... як будуть, не бачив, коли брешу. Завіщо ти, каже, моїх євреїв бив? А це кажучи, розпустив здоровенну пугу. Я-ж, каже, тепер твоїх буду бити. Та з цим словом як опереже з усієї

сили відодовж воза, аж засвистіло, раз і вдруге. Так мої євреї, як ті метелики, політали з воза, та ну тікати на гору. А той шляхтич, чи козак, каже мені: їдь мершій, бо повертаються і посідають знову, я, каже, нарешне їх порозганяв, щоб тобі легше було виїхати на гору. А вони приченилися до мене, що я винен: ніби-то бив чужих євреїв.

Мордохай (на бік). Хамула, як єврея не зачепить, то йому низько в головах.

Граф. Поганий-же з мене господар: всі б'ють моїх євреїв а я-ж кого буду бити? Хіба тебе, Іване? Хочеш?

Іван. Ні, спасибі вам, пане, я й так паном доволен—дай вам бог здоров'я, та я й не охочий до канчуків, а краще, пане, дайте скільконадцять канчуків Борохові, або Мордохаві, то вони принаймні для панської потіхи так будуть кричать, що аж у Яромлянцях почують: а коли вже ласка ваша, то дозвольте мені держати їх.

Граф. Хто хоче заробить?

Євреї (по черзі). Я, я, я!

Граф. За десять канчуків, щоб сам тільки лежав—дам двадцять дукатів. (Між євреями іде рада).

Мордохай. Нема охотника...

Граф. Жаль.

Мордохай. Ми, ясновельможному пану пришлемо з містечка...

Граф. Хто перший приведе охотника, тому дам два дукати, (Євреї вигодять за коні). Стій! Ви будете довго йти. Сідайте один на другого верхи і вскач на містечко... Старі на молодих,—а тобі нема на кому їхати? Сідай на Івана!

Іван. Краще, пане, я на нього сяду, він верхи не вміє їздити.

Граф. Ну, ну, ну, іди! Він тебе не доведе.

Іван. Оце вже чорти батька зна що! Краще-б мені дали десять канчуків, ніж я маю цю містечку єврея возить. (Виходить. За коном). Сідай!

Граф. Ридарі! Марш! Ха-ха-ха! Посполите рушення! Пане Гавендо! Пошли поглядати, щоб всі верхові їхали до містечка, щоб, бува, коні їх не поскидали і на них не посідали. (З другої куліси... і т. д., див. текст).

В «Паливоді» Ів. Тобілевич в особі Графа вернувся до Миколи Потоцького, старости Каньовського, що його він вже виводив в «Бондарівні», написаній 1884 року. Матеріал давали всякі анекдоти про пана Каньовського. Тепер їх зібрав Вол. Гнатюк у виданні Наукового Товариства ім. Шевченка «Етнографічний Збірник, том VI. Галицько-руські анекдоти», Львів, 1899, де вони займають №№ 599—640, на стор. 285—314.

Як і слід було думати, до імені старости Каньовського пристало чимало мандрівних переказів (це показано у виданні В. Гнатюка, напр., під № 600—«Голка», № 634—«На суді у Каньовського» і № 635). Взагалі «жарти», які робив Потоцький, могли бути відомі і до нього, а також їх могли повторювати пани-самодури і після нього. Цікаво однак зазначити, що переказ про те, як Каньовський подарував другому панові замість одного їм убитого єврея цілу

фуру своїх євреїв¹ є факт історичний і, як це установив В. Гнатюк під № 636, цей факт мав місце в вересні 1751 року в Галичині (в Станиславові й Бучачі). Коло 1760 року Потоцький почав будувати монастирську церкву в Почаєві, потім перейшов в унію і жив в Почаєві, хоч і зовсім не по-чернецьки. Його й поховано в Почаєві.

Історія з лікуванням юристів в нашій комедії знаходить паралель в № 639-му в тому-ж збірникові:

Ксьондз на курації.

Був один ксьондз такий грубий, товстий, що вже не знав, що з собою робити. Накінець рішився вихати до купелів, аби трохи стоїкнути. Іде дорогою і злибається з Каньовським. Де їдеш? Той оповідає. Знаєш що? каже Каньовський. Маєш ти платити лікарям 500 злотих, заплати мені половину, а тебе вилічу.—Добре, каже ксьондз.—Взяв його Каньовський з собою, зайкнув у хаті, їсти не дає. Ксьондз виголоднівся, що вже ледве дихає. Каже йому Каньовський йти з пастухами за товаром. А їсти знов не дає. Як ксьондз вибігався добре, так спав з тіла, що не лишилося з нього більше, як половина. Тоді погостив його Каньовський, та й ксьондз поїхав, подякувавши Каньовському за курацію.

Анекдотична історія Івана («за те, що ти моїх бив, а твоїх буду бити») є мандрівний анекдот, відомий, напр., у німецькому письменстві. Порівн. у Ст. Руданського «Фурманка з євреями».

Ми знаходимо чимало оповідань про те, як Каньовський переодягався, але у В. Гнатюка нема ні одного про те, щоб він когонебудь переодягав і видавав за себе. Цей літературний мотив (містифікація Ледачого) ми знаходимо в Шекспіра («Приборкана гоструха», пролог) і в Гавітмана («Шлюк і Яу»). З Шекспіра, мабуть, і взяв його Ів. Тобілевич. Історичний М. Потоцький не жив з своєю молодою жінкою, але законного розводу з нею одержати не міг і тому, може, пішов у монастир, щоб звільнити жінку від шлюбу з ним.

ЛИХА ІСКРА ПОЛЕ СПАЛИТЬ І САМА ПЕЗНЕ.

У львівській «Зорі» за 1896 рік, №№ 20—24, надруковано драму Карпенка-Карого (Ів. Тобілевича) «Сербин». Це—перша редакція п'єси. Змінені і остаточна редакція II під назвою «Лиха іскра поле спалить і сама щезне, драматична поема», ввійшла в III-й том «Драм і комедій» Ів. Тобілевича (Одеса. 1903).

В п'єсі «Сербин» між двома особами знаходимо навіть інші імена, як в «Лихій Іскрі»: Софрона (пізніш—Платон), Сербина Романа (пізніш—Юліан, якого замість «Сербина» звать «волохом»).

¹ Порів. у Ст. Руданського «Каньовський і Радивіл».

У 1-й дії «Лихої іскри» дано нову першу яву, що її не було в «Сербині»; таким чином, всіх яв—6 проти 5-ти «Сербина». І-ша ява «Лихої іскри» зразу показує нам, хто цей Юліан, запорожець, і чого він добивається. Ява I та II «Сербина» складають яви II та III «Лихої іскри» і т. д.

В 2-й дії в яві IV-й в першій редакції було:

Софрон... Ти либонь Сербин? (і т. д.).

В яві VI-й:

Сербин. О, ні. А от і сам хазяїн. Я християнин зроду. Родивсь в Волощині, а Сербином за віщо прозивають, того не знаю. Ім'я моє Роман.

Ялина (Марта). Гарне ім'я. (Марія хитає головою).

Сербин. Турки убили мого батька, а мати вмерла з горя і нужди. Зостались сиротами ми з Ялиною сестрою. Я ще учився в школі.

Ялина. Бідні діти.

Софрон. І мою сестру Ялиною зовуть.

Сербин (зітхає). Вона й похожа на мою... Я пестив, доглядав сестру, і любив її одну любов'ю батька, матери і брата. Ох, Ялино, коли б ти знала, як на мою сестру похожа ти! Дивлюсь на тебе я і серце мре: то заболить, то радісно заб'ється, неначе я сестру свою безщасною знайшов.

Ялина. А де ж твоя сестра?

Сербин. Татари у полон взяли.

Ялина. Нещасна!

Марта. Як же то сталося?

Сербин. Раз сестра і другі дівчата пішли по воду. А татари, що певно десь в засаді цього случаю ждали, всіх захопили їх в полон!

Ялина і Марта. Боже!

Сербин. Коли довідалися ми, то юнаки всі пустились у погоню. Але даремно! Татари щезли без сліду. Вернулися товариші додому, а я дав клятву перед небом, що не вернусь додому, поки сестри своєї не знайду, і сам один поїхав у орду. За турка там мене лічили, бо мову турецьку добре знаю. Нарешті я дізнався, що наших всіх дівчат полонних погнали в Кафу на базар на продаж... Кипіла кров моя огнем пекельної муки, помститись я хотів і не мав змоги. Тоді прийшло мені на думку Запорож'я, про котре я від батька дещо чув малим. Пішов я і пристав до козаків і так їх зворушив своїм оповіданням, що всі на другий день ми в Кафу поїшли.

Ялина. А що ж далі?

Софрон. Кафу запалили, силу татар вирізали, багато людей з неволі визволили.

Сербин. А тільки я сестри своєї не знайшов. Замість сестри знайшов собі я неньку Січ запорозьку і край чужий для мене рідним став.

Софрон. За те ж і стара мати Січ (і т. д., див. текст).

Це оповідання в «Лихій іскрі» стало значно складнішим.

У яві I-й 3-ої дії:

Сербин. Тепер ти, Кузьмо, слухай. Софрон, як кримський хан багатий, його багатство хочу я до рук своїх прибрати. Чого ж ти вивалив так очі? Слухай далі. Я хочу сватати Ялину, Софронову сестру, коли ж на злість мені вона заручена з Данилом Гордієнком, котрий сьогодні з Січі повернувся, і скоро буде їх весілля, на превеликий жаль...

Сербин. От то бо й є, Е, Кузьмо! Коли-б Ялину взять за жінку (і т. д., кінчаючи:) у полковника Софрона, а скоро гетьманом-би став, на всю Україну паном був і жив-би я тут князем. Тобі-ж, Кузьмо, (і т. д.)

В «Лихій іскрі» ця дія кінчається тим, що Юліан мріє стати молдавським господарем.

Далі, кінець яви 1-ої став явою II-гою, а ява II-га стала явою III-ою.

Ява III-тя, сцена між Данилом і Карпом, зовсім не увійшла в останню редакцію. От вона:

Карпо. Ну, що ж там роблять в Січі, розкажи мені, Данило, як там живуть Січовики? Мене на Січ випроважають батько, так хочеться, бач, знать хоч що-небудь про січове життя.

Данило. Живуть, брат, там як ті черці: жінок і жадної нема, а все, що треба для життя, січовики самі справляють: сорочки шиють і штани, самі стирають їх, готують зброю, човни роблять і їсти варять—все самі. Звичайно старшина керує, як от батьки в сем'ї... Музика є. Їдять, гуляють, п'ють укупі і вкупі лушать татарву. Коли війни немає—роби що хочеш, ніхто тебе не припиняє. Чудове там життя! Одно погано, що жінок немає. При нас була там рада і на Татар підемо з ними й ми, щоб припинити їх наскоки!

Карпо. Оце добре! За це спасибі! Кляті бесурмени наскочили зненацька на тім тижні на хутори і зимовники. Людей багато захопили. Коней Софронових табун і наших всіх овець кудись загнали без вісти у степ.

Данило. І не догнали?

Карпо. Ні. Тільки одного в степу піймав Сербинів Кузьма та й того він здуру задавив, чи пак зарізав, а через те ми не дозналися, куди татари подались.

Данило. А хіба Сербин з своїм чортом і досі тут сидить?

Карпо. Тут.

Данило. Що-ж вони роблять?

Карпо. Кузьма їсть цілий день, а Сербин... Не знаю, чи казати?

Данило. А чому-ж ні,—кажи!

Карпо. Та я боюся.. Може то все ще й брехня, а я тебе даремно потривожу.

Данило. Карпе! Ти про Ялину знаєш щось недобре? Чого ж мовчиш? Кажі-ж, мій голубе, кажи, мій брате! Кому-ж, як не мені це треба знати?

Карпо. Та може-ж то брехня.

Данило. Брехня зостанеться брехнею, а правда стане зверху, як на воді олива! Раніше, чи пізніше я дознаюся, то кажи краще зараз і не муч.

Карпо. Кажуть, брате, що Сербин Ялину з розуму ізвів... Та слухай, а не вір, бо я не знаю й сам, від кого чув!

Данило. Ну?

Карпо. Кажуть...

Данило. Ну, ну, ну?!

Карпо. Тільки ти не вір, бо й я не вірю. Кажуть, що у ліс сюди до нього ніччю ходять...

Данило. Диявол в козацькому уборі! Він причарував їх... Ходімо їх шукати, вони суніди десь збирають, то певно там і ворог мій—побачу, як вони воркують. (Вийшли).

Далі в першій редакції йшла ява IV-та (Кузьма сам), ява V-та (Ялина сама), VI-та (Сербин і Ялина) і VII-ма (ті-ж і Кузьма); дія кінчалась явою VIII-ою (Мартин і Карпо) та IX-ою (ті-ж і Данило). В «Лихій іскрі» (див. текст) яви перестановлено навпаки: перш сходяться Карпо і Мартин, а до них надходить Данило, проходить Кузьма (яви IV—VI останньої редакції), а потім вже йдуть сцени побачення Ялини з Юліаном, а до них надходить Кузьма (яви VII—IX-та).

В яві VIII-й в першій редакції було ще таке:

Мартин. А може здибала свого тут дідька Романа. Слухай, Карпе: а ти боїшся дідька?

Карпо. Удень то ні, а уночі боюся.

Мартин. А я й вночі піду до нього.

Карпо. Хіба ти знаєш шлях?

Мартин. А як же, знаю. Дідько позаторік женився з чарівницею, що тут в яру живе, і я в них на родинах був.

Карпо. Хіба ти з ними накладаєш?

Мартин. Повчаюсь дечому, на старість пригодиться і будуть всі бояться тоді мене, як дідька самого.

Карпо. А він страшний?

Мартин. Ні, не дуже. Чорний як вугіль, голова як діжа, очі як кавуни, зелені... Ніс як човен, рот як верша, а з рота язик червоний як буряк, завбільшки з лопату—висить по коліна...

Карпо. Мені і вдень зробилось страшно... Слухай, Мартине (і т. д., див. текст).

Яви I-ша, III-тя і IV-та 4-ої дії, першої відміни, «Сербина» не ввійшли в «Лиху іскру». Наводимо їх тут:

Ява I.

Софрон, Шанько і інші козаки.

Софрон. Чули, панове, що кошовий, розгніваний драпіжними загонами Татар, збирається поруйнувать татарські села, щоб їм нагнати страху і припинити їх наскоки на Україну.

Шанько. Та й нам-би нічого на них дивитись і потурати їм поганим. Понадилися знов в степи і граблять скрізь зимовники, людей захоплюють в неволю, а як його в степу знайдеш безкраїм злу личину, коли вони, як іскра та лихая, що поле спалить, сама щезне!

Не всієм вістку одібрать, уже сховалися. От і на тім тижні, здається, хутко ми зібралися в погоню, а все ж даремно тільки прогулялись по степах.

Всі. Правда, правда!

Шанько. Я тієї думки, що нам пристати треба до пана кошового і вкупі з ним не то що на татар, а й на Скутарі вдарить, принаймні знатимуть, що козаків не треба дратувать, коли хотять самі спокою.

Всі. Правда, правда!

Софрон. Тепер я бачу, пани браття, що всі готові йти на пімсту. По-давньому я з вами на чолі, а батька нашого Шанька старого, zostавим дома, щоб стерегли границю з тими, панове, козаками, котрим по черзі прийдеться дома zostаватись.

Шанько. Волю йти краще за вами, ніж пліснявити дома, та й сина-б я свого Карпа хотів на Запорожжя одвезти.

Софрон. Не можна-ж, батьку, й тут zostатись без приводу старої голови, щоб часом татарва не вскочила сюди і не розграбила до тла. А Карпа, по Марті брата, я сам візьму з собою і запишу у свій курінь, то й на Татар він піде з нами.

Шанько. Ну, згода! Так нічого-ж нам гаять часу, гайда готувитись в поход!

Софрон. З богом! Так от що, батьку: не забудь для пана кошового і, товариства низового з моїх комор пшона і сала взяти, скільки покласти можна на всі походні вози, поверх того, що нам потрібно.

Шанько. Гайда! Все справимо як слід, щоб на зорі і рушить. *(Виходять).*

Ява II.

Софрон *(один)*. І сам не знаю, що діється зо мною, коли zostа- нуча на самоті: чи старість то і т. д., див. «Лиху іскру», кінчаючи: бачити її що-дня. *(Виходить Марта)*. А, ось де і вона.

Ява III.

Софрон і Марта.

Марта. Ялина дома?

Софрон. Дома.

Марта. А я провідати її прийшла, чи часом не хворіє, що в лісі з нами не була? Та й попрощатися таки з тобою, бо чула зараз, що йдеш ти у поход... *(Здіймає з шиї образок)*. Нехай тебе цей образок хранить і приведе до мене бідної живим... *(Подає образок)*.

Софрон *(цілує образок)*. Надінь його на мене ти сама. *(Марта надіває на Софрона образок і хутко очі витирає рукавом)*. Чого-ж ти плачеш, Марто? *(Цілує її в голову)*.

Марта *(коли Софрон поцілував її в голову вся до нього прихилилась)*. Від щастя, мій коханий!.. Ти знову дужою рукою несеш і смуту й страх в ворожий стан, твоєю славою і я прославилась, бо будь жоною лицаря такого бажала б панна, королівна! І я щаслива, орле мій, що перед богом і людьми засватана з тобою!

Софрон (*бере її за руку і дивиться на неї*). Лицарське серце маєш в грудях, коли не журишся того, що йду я у поход і може не вернусь додому.

Марта. Я прошу бога, щоб ти вернувся; коли-ж за віру і за всіх за нас поляжеш, то й на те його святая воля! Я-ж буду вірною тобі і мертвому, як от тепер живому. І в пташку обернусь і щебетати тобі буду в степу широкім на могилі.

Софрон. О, краю милій! Тепер я з більшою відвагою ніж перш від вражої руйни обороняти тебе буду, бо сам своїми я очима бачу, яка велика божа благодать вітає над тобою, коли ти нам жінок таких даєш! О, коли-б я знав раніше твоє серце, я жінкою своєю тебе-боставив дома, щоб славою своєю тобі ще більше щастя дати.

Марта. Серце моє звінчалось з твоїм уже два роки і я жона тобі душею! Прощай-же, мужу мій, мій лицарю, і повертайся з славою додому! Тепер-же я тобі не буду заважати, бо в тебе діла є доволі і без мене.

Софрон (*цілує її в голову і тупить до грудей*). Мила! Оставайся здорова. (*Марта тихо відводить голову від його грудей, потім раптом, палко обнімає ший Софрона, цілує і швидко біжить у хату*).

Ява IV.

Софрон сам.

Софрон (*дивиться вслід Марті*). Ніколи-б раніше не повірив, що так багато щастя є в коханні, і що воно незмірну силу має відвагу надавати на святе діло—обороняти рідний край і всіми скарбами душі служити по вік борцем за віру: а тепер бачу, що ластівка оця маленька далеко дужча, ніж я сам. (*Входить Данило*).

«В Лихій іскрі» дія 4-та, відміна перша, починається з колишньої яви II-гої, за якою зараз іде колишня ява V-та і т. д. без яких-небудь особливих змін. І коли кінець колишньої яви V-ої став у «Лихій іскрі» окремою явою (III-ою), то всіх яв у останній редакції маємо 9 проти 11-ти «Сербина».

В яві III-ій дії 4-ої відміни другої було ще:

Сербин... як у воду впав.

Кузьма. То може-б разом і Софрона?

Сербин. Ні! Смерть одного Данила не зробить гвалту ніякого; коли-ж не стане разом двох, та ще в козацькому обозі, вину їх смерти складуть на мене, бо всім відомо буде, що лиш мені одному корисна смерть і брата й молодого... Тоді, не оглядаючись, тікати прийдеться нам обом далеко від мети і попрощатися на вік з добром Софрона. Софрон же нам засне на вік, спокійно, дома, від того пива, що піднесе йому сестра, як вернеться з походу. Так буде річ певніша! (і т. д., див. текст).

В яві IV-ій:

Данило... пора рушати у дорогу! О, лютий псе! Я ластівку у льот з пістоля попадаю, його ж не влучив, боявся, щоб не вбить Ялину, і промахнувся. Софроніві-ж сказати треба (і т. д., див. текст).

Софрон... остерігатися мені Романа. Але мовчи про це і виду не давай, я виведу усе на чисту воду і попадеться сам Роман в своє сільце, коли тому, що кажеш, правда.

Софрон. Пожди, мовчи (і т. д., як в тексті, кінчаючи:) рушать пора в дорогу. Гайда!

В останній редакції ці слова поставлено замість попередніх слів Софрона.

В яві III-й дії 5-ої було:

Кузьма. Не стрепенувся.

Сербин. І певен ти, що він умер від рани?

Кузьма. Ги-ги! Для певности я головою сторч в криницю пхнув його.

Сербин. Не оживе Данило (і т. д.).

В яві XIII-й:

Софрон. А завтра всіх прошу вас на весілля!

Сербин (про себе). На похорони швидше!

Софрон (до Шанька). Де-ж, батьку, (і т. д.):

В кінці яви:

Сербин... О, я не боюся смерті! (Виймає пляшку). Ось вона, ось смерть моя, лютіша в десять раз, ніж та, що в пиві! Плюю поганій смерті в вічі і отрую себе я зараз. (П'є)

Сербин. Що за знак? Я ще живий?.. Що-ж це смерть поганка так довго забарилась? (Про себе). А що коли тругизна силу потеряла... О, ні! Вже тьма застила очі... Глибокеє без дна провалля бачу під ногами— і пха мене у те провалля необорима сила. Вперед! (Вихоплює ніж). Лечу в провалля сам! Гей чорти з гарячими гачками! Збирайтеся і волочіть у пекло мою душу!.. (Б'є себе ножем у груди). Ох! (Падає мертвим).

Ялина (відскакує від Романа). Ай!! (Біжить до Софрона). Сховай мене (і т. д.).

В основі драми Івана Тобілевича «Лиха іскра поле спалить і сама щезне» лежить народня пісня— балада про «Сербина».

Зміст її такий. Дівчина каже юнакові, щоб він її сватав, а юнак Сербин одповідає, що боїться її брата, а коли б вона свого брата отруїла, тоді він би її взяв. Дівчина каже, що покійні батько й мати не навчили її чарувати. Тоді Сербин навчає її, як достати гадючого яду. Дівчина, дожидаючи брата, наварила пива, підкинула туди яду і піднесла братові, як тільки він під'їхав до її порога. Звичайно фабула кінчається тим, що Сербин, який спокусив дівчину, підмовляючи її, не одружився із злочинницею, боячись, щоб вона з ним не зробила того ж, що з братом. Вона вийшла за жebraка і носила за ним торбу з випрошеним хлібом, а він її бив.

Наводимо текст балади з Я. Головацького «Народные песни Галицкой и Угорской Руси», М. 1878; част. II, стор. 582—583.

Ходить Сербин по зарінку ¹,
За ним, за ним дівча в вінку:
«Ай, Сербине, Сербиночку,
Візьми-ж мене во віночку!»—
—Взяв-би я тебе, небого,
Як зчаруєш брата свого.—
«Як же би го зчарувати,
Які б йому чари дати?».
—Злови щучку на лопушку,
Вари йому чорну юшку!—
Брат до неї приїжджає,
Вона пивом го питає:
«Ой, на, брате, та пий пиво,
Ще'сь го не пив, яко живо!»
А брат пива та напився,
І з коника похилився.
—Бери, сестро, в біле ложе!—
«Біле ложе не поможе,
Гірше серце рознеможе».

* * *

Ходить Сербин по зарінку,
За ним, за ним дівча в вінку:
«Ой, Сербине, Сербиночку,
Візьми ж мене во віночку!»
— Взяв би я тебе, небого,
Зчарувала'сь брата свого,
Зчаруєш й мя молодого!—
«Тепер же я сиротина,
Ні братчика, ні Сербина;
Тепер же я неборачка,
Пішла би я за жебрачка:
Жебрак буде мукки просить,
А я буду торби носити».

В іншому варіанті Сербин так учить дівчину:

—Ой у лісі на ялині
Ой там висить три гадини;
На гадину сонце пече,
А з гадини ропа тече.
Підстав, дівча, коновочку
Під гадючу головочку ².

¹ Зарінок—берег, вкритий дрібними камінцями. Словник Грінченка.

² Н. Костомаров. «Семейный быт в произведениях Южнор. нар. песенного творчества». (Собр. сочинений, кн. 8, т. XXI. СПб. 1906). На стор. 990—991.

Характерна риса цієї балади, це — отруєння гадючим ядом. В нові часи такі пісні знайдено у різних європейських народів як славянських, так і не славянських. Вони легко переходили від одного народу до другого. Первісно пісня виникла, мабуть, десь в західній Європі, може, в Італії, де такі пісні відомі уже в XVII столітті. На Україну такі пісні пройшли, певно, різними шляхами і в різні часи. Зважаючи на те, що в українській баладі згадується «Сербин», можна думати, що деякі з цих пісень у нас найближчим джерелом своїм мали сербські варіанти ¹⁾).

Ів. Тобілевич за героя своєї драми взяв серба — авантюриста, а дію переніс десь на початок XVII століття. Зробивши в «Лихій іскрі» героя волохом, автор більш одійшов од пісні про Сербина. Це само 1-ша дія «Сербина» починалася піснею про Софрона

Гей та не знав козак,
Гей та не знав Софрон,
Гей, як славоньки добути.

(див. цю пісню, напр. у Д. Еварницького, «Малороссийские Народные песни...» Катеринослав, 1906, на стор. 646—650), — а в «Лихій іскрі» цієї пісні вже немає і замість Софрона знаходимо Плигона.

ГАНДЗЯ.

«Гандзю», драму з часів Руїни (1663—1687), вперше надруковано в літературному збірнику «На вічну пам'ять Котляревському», (Київ, 1904, видавництво «Вік»). Без усяких змін увійшла вона в 5-ий том «Драм і комедій» Ів. Тобілевича (Карпенка-Карого) (Полтава, 1905, видання Г. Маркевича).

Історію «Гандзі» розказав М. І. Костомаров у своїй праці «Руїна. Гетманства Бруховецького, Многогрешного и Самойловича», що друкувалася в 1879—1880 рр. Тут він оповідає, як правобічний гетьман Ханенко одбив у дорозі бранку, черкеску, надзвичайної краси, що її гетьман обох боків Дорошенко посилав у дарунок Падішахові. Ханенко віддав її на схованку в Білу-Церкву комендантові Лобелю, аж поки він її не забере. Довідавшись про неї, авантюрист, полковник польської служби Пиво-Запольський склав фальшивого листа від імені Ханенка і так вдало підписався під руку того, що Лобель передав дівчину посланцям. Пиво-Запольський жив з нею місяців зо три, а потім, як казали, і одружився з нею. Пройшов деякий час, щось коло року. Ханенко, поки служив Польщі, затаїв бажання помститися, але коли його розбив Дорошенко і він надумався відійти від Польщі, то, збираючись на Запо-

¹⁾ Див. М. Ф. Сумцов. «Народные песни об отравлении змеиным ядом» («Киевская Старина» за 1893 р., жовтень, стор. 241—261). Ще його ж «Разбор этнографических трудов Е. Р. Романова». СПб. 1894, на стор. 31—33.

ріжжя, на останок постановив він розправитися з своїм особистим ворогом. Не відкриваючи нікому свого заміру, він рушив на київське Полісся до міста Димера, де жив Пиво-Запольський. В Димері він став станом перед замком, запросив Пива-Запольського до себе на бенкет і вбив його в своїому наметі.

Так оповідає М. І. Костомаров, посилаючись на книжку А. Грабовського „Ojczyście srominki“ (Краків, 1845, Том II). (Див. «Собрание сочинений» Н. И. Костомарова. Книга 6, том 15, С. Петербург, 1905, на стор. 235—236).

Про долю Гандзі, про її смерть М. Костомаров нічого не каже. Нічого нема про це і в його джерелі, в книжці А. Грабовського (стор. 251, 257, 263), по якій сама пригода припадає на кінець серпня 1673 року.

Та ще раніше за М. Костомарова історію Гандзі та Пива-Запольського докладно подав польський історик dr. Antoni I. (J. Rolle) в оповіданні «Zemsta kozacza» («Козацька помста») [Nove opowiadania historyczne. Вид. 2-е Львів. 1878. Стор. 195—253].

Займає історія Гандзі в цьому оповіданні власне стор. 237—250.

Наведемо деякі нові деталі.

За І. Ролле, Гандзю, сироту з хутора на лівому боці над Дніпром, викрав полковник Тарасенко для Дорошенка, але той послав її Падишахові. По дорозі перехопив її син Ханенка Павло; йому сказали, що це бранка черкеска. В Білій-Церкві zobачив її Пиво-Запольський. Довідавшись про «фортель» Пива, Павло Ханенко приховує помсту за свою кривду до якогось часу. Нарешті старий Ханенко з сином стають із своїм військом під Димером. Гостей приймає в себе в замку Пиво-Запольський, де їх вітає і молода його жінка. Потім Ханенки трактують Пиво-Запольського в своєму обози і тут Павло Ханенко убиває його ножом. Замок грабують. Молодий Ханенко шукає Гандзі, але вона, довідавшись, що сталося, кидається з крутого берега в річку, що плине під замком. Серед селян з покоління в покоління переказують про неї.

Ів. Тобілевич ускладнив сюжет, ввівши брата та коханця козака, утечу Гандзі з Димера з ними і т. инш., ідеалізував Ханенка та, пішовши за народнім переказом, надав своїй п'єсі яскравого історичного колориту. («Пригадуємо, каже І. Ролле, літ з двадцять тому пісню сільського лірника. В ній було про чорнобриву Гандзю, що покохала «ляцького» полковника, для нього покинула давнішого коханця козака; козак пустив з димом будинок і добро «ляшка», а легкодумна Гандзя з жалю та розпачу пішла на дно бистої річки. Ми цілком певні, що оповідання це одбивало життєву долю жвавого Пива; тільки з реками кожний лірник, з натури імпровізатор, щось з оповідання викинув, а щось до нього додав... Так дійшло воно до нас в одежі, прикрасній до тенденцій, до потреб сучасности...» (стор. 250).

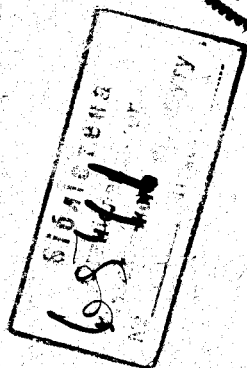
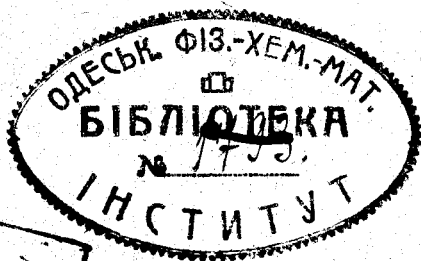
Навряд чи І. Тобілевич бачив коли книжку А. Грабовського, але Костомарова та оповідання І. Ролле він міг читати. Принаймні він пішов якраз тим шляхом, що про нього каже І. Ролле: Гандзя покохала польського полковника, покинула для нього коханця козака (і брата з матір'ю), а коли її милий загинув, кинулася з кручі в річку.

У М. Костомарова, як ми вже бачили, трагічного кінця Гандзі нема, а в І. Ролле подробиці його, почасти за народнім оповіданням, зовсім такі, як і в нашого автора. Додамо, що той Орун, який продає туркам гарних дівчат (дія I, ява II), є один із героїв оповідання того-ж І. Ролле «Książę Sarmacji» («Князь Сарматії») [Opowiadania historyczne, т. I. Вид. 2-ге. Львів, 1878].

Така історична основа драми.

З М І С Т

	Стор.
Передмова редактора	5
Бондарівна	7
Пазивода XVIII століття	49
Ліха іскра поле спалить і сама щезне	95
Гандзя	143
Примітки та додатки	211

НБ ПНУС

6541

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ.

Правління, Харків, вул. К. Лібкнехта, № 31.

БІБЛІОТЕКА УКРАЇНСЬКИХ КЛАСИКІВ.

- Марко Вовчок.—Твори, т. I. Вид. II. 386 стор. ц. 1 крб. 65 к.
- Марко Вовчок.—Твори, т. II. Вид. II. 383 стор., ц. 1 крб.
- Марко Вовчок.—Твори, т. III. 356 стор., ц. 1 крб.
- Глібов, Л.—Байки, 216 стор., ц. 55 коп.
- Глібов, Л.—Твори, т. I. 510 стор., ц. 1 крб. 95 коп.
- Глібов, Л.—Твори, т. II. 587 стор., ц. 2 крб. 20 коп.
- Гулак-Артемівський, П.—Твори, 379 ст., ц. 1 крб. 80 к.
- Котляревський, І.—Твори, 367 стор., ц. 1 крб. 20 коп.
- Коцюбинський, М.—Твори, т. I. Вид. III. 231 ст., ц. 75 к.
- Коцюбинський, М.—Твори, т. II. 297 стор. ц. 95 коп.
- Коцюбинський, М.—Твори, т. III. 264 стор. ц. 95 коп.
- Коцюбинський, М.—Твори, т. IV. 397 стор., ц. 1 крб. 10 к.
- Коцюбинський, М.—Твори, т. V. 260 стор., ц. 60 коп.
- Мирний, Панас.—Твори, т. I. 299 стор., ц. 1 крб. 50 коп.
- Мирний, Панас.—Твори, т. II. 378 стор., ц. 1 крб. 65 коп.
- Нечуй-Левицький, І.—Твори, т. IV. 479 стор.,
ц. 1 крб. 60 коп.
- Нечуй-Левицький, І.—Твори, т. V. 405 стор.,
ц. 1 крб. 40 коп.
- Нечуй-Левицький, І.—Твори, т. VI. 494 стор.,
ц. 1 крб., 85 коп.
- Стефаник, В.—Твори. 322 стор., ц. 1 крб. 50 коп.
- Тесленко, А.—Повна збірка творів. 574 стор., ц. 2 крб.
- Українські пропілеї. Котляревщина. 456 стор., ц. 2 крб. 30 к.
- Федькович, О.—Твори. 363 стор., ц. 2 крб.
- Шевченко, Т.—Художник (автобіограф. повість) 165 стор.,
75 коп.

ЦЕНТРАЛЬНИЙ КНИГОТОРГОВЕЛЬНИЙ ВІДДІЛ

Харків, 2-й Радянський пров., № 2.

Філії та Книгарні Держвидаву по всіх ~~окружних~~
і значніших містах України.